

Kalendarz Grudziądzki 2013

**KALENDARZ
GRUDZIĄDZKI
2013**

KALENDARZ GRUDZIĄDZKI 2013

GRUDZIĄDZKIE TOWARZYSTWO KULTURY
GRUDZIĄDZ 2012

RADA REDAKCYJNA

*Anna Janosz – przewodnicząca, Ryszard Byner – sekretarz,
Piotr Bilski, Janusz Hinz, Jerzy Krzyś, Grzegorz Rygielski,
Tadeusz Rauchfleisch, Karola Skowrońska, Gerard Szukay,
Zbigniew Zawadzki*

OKŁADKA

Projekt graficzny – *Grzegorz Rygielski*

Na zdjęciu: Widok na Grudziądz z Kępy Strzemięcińskiej,
fot. *Michał Rygielski*

ILUSTRACJE

Zdjęcia: *Piotr Bilski, Włodzimierz Grabowski, Adam Stenzel,
Gerard Szukay* oraz ze zbiorów archiwalnych
Ekslibrisy ze zbiorów *Henryka Stopikowskiego*
Widokówka ze zbiorów *Zbigniewa Zawadzkiego*

Wydawnictwo w części dotowane przez Wydział Kultury, Sportu i Turystyki
Urzędu Miejskiego w Grudziądzu

ISBN 978-83-910048-4-5

WYDAWCA

Grudziądzkie Towarzystwo Kultury
Grudziądz 2012

SKŁAD FUTURA Studio reklamy, ul. Waryńskiego 32-36, 86-300 Grudziądz,
tel. 601 23 69 22, e-mail: maciej@grudziadz.com

DRUK Drukarnia Księży Werbistów w Górnej Grupie, ul. Klasztorna 4,
86-134 Dragacz, tel. 52 330 63 77, fax 52 330 63 78,
e-mail: dw@drukarnia-svd.com.pl, www.drukarnia-svd.com.pl

91 (138) (033) i Grudziądz, req

SPIS TREŚCI

1. Calendarium grudziądzkie	7
2. Skrócony kalendarz na 2014 r.	57
3. Patroni ulic Grudziądza (<i>Tadeusz Rauchfleisz</i>)	59
4. Grudziądz sprzed 170 lat (<i>Dawid Schoenwald</i>)	65
5. 120-lecie „Trójki” (<i>Ryszard Byner</i>)	75
6. Schron radiostacji fortecznej (<i>Włodzimierz Grabowski</i>)	81
7. Leon Ossowski. Uzupełniony biogram (<i>Adam Stenzel</i>)	87
8. Kawaleryjskie klimaty (<i>Karola Skowrońska</i>)	93
9. Cudzoziemcy w CWK (<i>Jerzy Krzyś</i>)	105
10. Artysta z Pomorza (<i>Emilia Markot</i>)	109
11. Średniowieczne precjoza z Gruczna (<i>Ryszard Boguwolski, Ryszard Byner</i>)	115
12. Kurkowe Bractwo Strzeleckie po 1945 r. (<i>Henryk Kamiński</i>)	123
13. Pałac i kaplica w Dębieńcu (<i>Adam Stenzel</i>)	129
14. Teatr w latach 1959-1966 (<i>Henryk Kamiński</i>)	137
15. Wystartowali w 1953 r. (<i>Ryszard Byner</i>)	143
16. Cecylia Wiśniewska-Maćkiewicz (<i>Zbigniew Zawadzki</i>)	151
17. 20 lat Centrum Kultury Teatr (<i>Anna Janosz, Szymon Gurbin</i>)	155
18. Jubileusz turystów i krajoznawców (<i>Tadeusz Rauchfleisz</i>)	163
19. Dzieje pszczelarstwa w regionie (<i>Małgorzata Ambrosius-Okońska</i>)	167
20. Z żałobnej karty	173
21. Grudziądzkie publikacje (oprac. <i>Janusz Hinz</i>)	185
22. Wiersze (<i>Helena Czemisow</i>)	191
23. Kalendarz ważniejszych imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych (oprac. <i>Anna Granica</i>)	195
24. Reklamy	211

CALENDARIUM GRUDZIĄDZKIE

«*Styczeń*»

1. WTOREK <i>NOWY ROK</i> <i>Mieczysława</i> <i>Mieczysławy, Mieszka</i>	1930 – W Grudziądzu na bazie Dywizjonu Szkolnego Żandarmerii zostało utworzone Centrum Wyszkożenia Żandarmerii (komendant mjr Stanisław Sitek).
2. ŚRODA <i>Izydora</i> <i>Makarego</i> <i>Strzeżysława</i>	1902 – W Grudziądzu zmarł Georg Jalkowski, drukarz i wydawca literatury katolickiej w języku polskim, właściciel Wydawnictwa Dzieł Katolickich.
3. CZWARTEK <i>Arletty</i> <i>Danuty</i> <i>Genowefy</i>	1988 – W Grudziądzu zmarł Jerzy Bobrowski, urzędnik i pisarz, autor zbioru opowiadań „Kochankowie Ate” (Łódź 1961).
4. PIĄTEK <i>Anieli</i> <i>Grzegorza</i> <i>Eugeniusza</i>	1900 – Wyszedł w Grudziądzu nr 1. tygodnika „Gospodarz” (wydawca Wiktor Kulerski).
5. SOBOTA <i>Edwarda</i> <i>Hanny</i> <i>Szymona</i>	1919 – Prezes Rejencji Kwidzyńskiej Teodor von Jagow wydał przepisy o stanie wyjątkowym, m.in. na terenie Grudziądza.

6. **NIEDZIELA**
Kacpra
Melchiora
Baltazara
- 1979 – Uroczyste wręczenie insygniów Prezydenta Miasta Grudziądza (kopia z okresu międzywojennego).
Insygnia wykonał rzemieślnik Jan Knyba.
7. **PONIEDZIAŁEK**
Juliana, Lucjana
Teodora
- 1881 – Oddanie do użytku budynku szkolnego przy ul. Sienkiewicza 27 (obecnie I Liceum Ogólnokształcące).
8. **WTOREK**
Mściszawa
Seweryna
Erharda
- 1862 – W Brąchnówku urodził się Stefan Łaszewski, dr praw, grudziądzki adwokat i pierwszy wojewoda pomorski w niepodległej Polsce.
9. **ŚRODA**
Antoniego
Juliana
Marceliny
- 1999 – W Grudziądzu zmarł Zygmunt Pawłowski, drukarz i korespondent sportowy, m. in. „IKP”, „Gazety Pomorskiej” i „Głosu Grudziądza”.
10. **CZWARTEK**
Dobrosława
Jana
Pawła
- 1920 – Niemiecki Parlament ratyfikował Traktat Wersalski – zapowiedź powrotu Grudziądza w granice Macierzy.
11. **PIĄTEK**
Feliksa
Hilarego
Matyldy
- 1923 – W Grudziądzu został utworzony Okręgowy Urząd Ziemski (prezes K. Rosse).
12. **SOBOTA**
Antoniego
Benedykta
Czesława
- 1909 – W Grudziądzu powstał oddział Związku Esperantystów (założyciel kupiec Alojzy Kamrowski).
2008 – W Grudziądzu zmarł Tadeusz Gust, działacz amatorskiego ruchu muzycznego, organista i dyrygent m. in. chóru „Echo”.
13. **NIEDZIELA**
Bogusławy
Gotfryda
Weroniki
- 1901 – Grudziądzkie Towarzystwo Ludowe złożyło do władz pruskich protest przeciwko prześladowaniom filomatów w Brodnicy i Chełmnie.
14. **PONIEDZIAŁEK**
Feliksa
Hilarego
Ordona
- 1942 – W Mauthausen zginął por. Zygmunt Koźlikowski „Ogrodnik”, komendant Inspektoratu ZWZ-AK w Grudziądzu.

15. **WTOREK**
Aleksandra
Domasława
Makarego
- 1935 – Otwarcie Radiostacji Pomorskiej w Toruniu (zasięg odbioru – 100 km, m. in. miasto Grudziądz i pow. grudziądzki).
- 2004 – W Radomiu zmarł Antoni Czortek, pochodzący z Grudziądza bokser, uczestnik igrzysk olimpijskich w 1936 r., wicemistrz Europy (waga kogucia) i więzień Auschwitz.
16. **ŚRODA**
Marcela
Waleriusza
Włodzimierza
- 1947 – W Grudziądzu zmarł Henryk Gąsiorowski, geograf i krajoznawca, mjr WP.
17. **CZWARTEK**
Antoniego
Jana
Rościława
- 2003 – W Warszawie zmarł Henryk Czyż, muzyk, dyrygent, kompozytor i publicysta muzyczny, pochodzący z Grudziądza.
18. **PIĄTEK**
Bogumiła
Krystyny
Piotra
- 1920 – W grudziądzkim dzienniku „Der Gesellige” ukazało się ogłoszenie w języku polskim zapowiadające przejęcie Grudziądza przez władze polskie.
19. **SOBOTA**
Erwina, Pii
Mariusza
- 1920 – Ukazała się ulotka z programem powitania wojsk polskich w Grudziądzu.
20. **NIEDZIELA**
Dobiegiewa
Fabiana
Sebastiana
- 1860 – W Grudziądzu została uruchomiona stacja telegraficzna.
- 1997 – Rozpoczęło działalność Radio Grudziądz.
21. **PONIEDZIAŁEK**
Agnieszki
Jarosława
Marceli
- 1933 – Grudziądzki katecheta ks. Józef Roskwitalski obronił na Uniwersytecie Jańa Kazimierza we Lwowie pracę doktorską „Szkoła twórcza w nauce religii” i uzyskał tytuł doktora teologii.
- 1939 – Powołano Komitet Honorowy i Wykonawczy Sztandaru dla Centrum Wyszukolenia Żandarmerii w Grudziądzu.
22. **WTOREK**
Anastazego
Gaudentego
Wincentego
- 1920 – Polska Komisja Odbiorcza przejęła z rąk Niemców twierdzę Grudziądz.

23. *ŚRODA*
Ildefonsa
Klemensa
Rajmunda
- 1920 – Powrót Grudziądza w granice Macierzy.
1995 – Ks. prałat Zdzisław Peszkowski otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.
24. *CZWRATEK*
Felicji
Rafała
Tymoteusza
- 1920 – Do Grudziądza przybyły dwa plutony żandarmerii oddelegowane przez Dowództwo Okręgu Generalnego „Pomorze”.
25. *PIĄTEK*
Miłosza
Pawła
Tatiany
- 1920 – Grudziądzcy Polacy zniszczyli pomniki – symbole pruskiej władzy: Wilhelma I (Główny Rynek) i Germanii (Rynek Zbożowy).
1997 – Wręczenie sztandaru 8. Pułkowi Radioelektronicznemu z Grudziądza.
26. *SOBOTA*
Pauliny
Polikarpa
Wandy
- 1930 – Mjr Stanisław Sitek został nowym komendantem Centrum Wyszukolenia Żandarmerii w Grudziądzu.
27. *NIEDZIELA*
Ilony
Przybysława
Juliana
- 1995 – Obchody 100-lecia energetyki w Grudziądzu.
2004 – Zmarł Jerzy Feldman, artysta malarz, były dyrektor Muzeum w Grudziądzu.
28. *PONIEDZIAŁEK*
Agnieszki
Karola
Rogera
- 1994 – Grudziądzkie Koło Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta uruchomiło przy ul. Parkowej 22/24 schronisko dla bezdomnych mężczyzn.
29. *WTOREK*
Franciszka
Waleriana
Zdzistawa
- 1920 – Przyjazd do Grudziądza gen. Józefa Hallera, dowódcy Frontu Pomorskiego.
30. *ŚRODA*
Adelajdy
Gerarda
Macieja
- 2000 – W tym dniu Grudziądz liczył 101 800 mieszkańców.

31. CZWARTEK 1940 – Powstanie konspiracyjnej, antyniemieckiej organizacji „Rota” w Grudziądzu.
- Ludwika*
Marceli
Jana 1954 – Ukazał się drukiem pierwszy po II wojnie światowej przewodnik turystyczny Janusza Andrusikiewicza i Józefa Błachnio „Grudziądz i okolice” (Warszawa 1954).
- Także w styczniu:** 1937 – Firma „Ardal” w Grudziądzu rozpoczęła produkcję opon, dętek, węży gumowych oraz artykułów lotniczych i chirurgicznych.

«*Luty*»

1. **PIATEK**
Brygidy
Dobrochny
Żegoty -
 1952 – W Grudziądzu osiedliły się zakonnice Zgromadzenia
 Sióstr Służebniczek Najświętszego Serca
 Jezusowego (sercanki).
2. **SOBOTA**
Joanny
Marii
Mirostawa
3. **NIEDZIELA**
Błażeja
Hipolita
Oskara
 1920 – Przyjazd do Grudziądza dr. Sefana Łaszewskiego,
 pierwszego wojewody pomorskiego.
4. **PONIEDZIAŁEK**
Gilberta
Joanny
Witostawy
 1973 – W Sopocie zmarł Marian Antoniak, b. nauczyciel
 Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu,
 autor śpiewnika „Pieśni do mszy św.” (1937).
5. **WTOREK**
Agaty
Jakuba
Pawła
 1920 – Grudziądz stał się siedzibą Dowództwa Okręgu
 Generalnego „Pomorze”.
6. **ŚRODA**
Bohdana
Doroty
Tytusa
 1922 – Pierwsze obchody Dnia Aktora w Grudziądzu.
 2009 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała piosenkarka
 Eleni (Helena Tzoka).
7. **CZWARTEK**
Romualda
Ryszarda
Sulistawa
 1667 – We Wrocławiu zmarł Jerzy S. Lubomirski, hetman
 polny koronny, który w 1659 r. wypędził Szwedów
 z Grudziądza.
8. **PIATEK**
Gniewomira
Lucjusza
Żakliny
 1454 – Wypędzenie Krzyżaków z Grudziądza.

9. *SOBOTA*
Apolonii, Cyryla
Nikiфора 1952 – Utworzenie 113. Wojskowego Szpitala Garnizonowego w Grudziądzu.
10. *NIEDZIELA*
Elwiry
Scholastyki
Tomisława 1925 – Otwarcie, po pożarze oraz odbudowie, budynku Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
11. *PONIEDZIAŁEK*
Adolfa
Łazarza
Świętomiry 1927 – W Grudziądzu został otwarty oddział warszawskiego Państwowego Banku Rolnego (dyrektor T. Zan).
12. *WTOREK*
Eulalii
Modesta
Radzima 1876 – Zebranie organizacyjne Ochotniczej Straży Pożarnej w Grudziądzu.
13. *ŚRODA*
Benigny
Jordana
Toligniewa 2000 – Ryszard Kaczorowski, ostatni Prezydent RP na uchodźstwie, gościł w Grudziądzu.
14. *CZWARTEK*
Dobiesława
Niemira
Zenona 1943 – Kpt. Józef Szarkowski „Szary” został komendantem Inspektoratu AK w Grudziądzu.
1991 – Wyszedł nr 1. „Tygodnika Grudziądzkiego”. Pismo ukazywało się zaledwie kilka miesięcy.
15. *PIĄTEK*
Georginy
Klaudiusza
Sewera 1946 – Otwarcie w Grudziądzu Miejskiej Poradni Przeciwgruźliczej.
16. *SOBOTA*
Danuty
Symeona
Szymona 1946 – Uruchomienie w Grudziądzu odbudowanej linii tramwajowej nr 2.
17. *NIEDZIELA*
Donaty
Konstantego
Zbigniewa 1946 – W Grudziądzu przy ul. Legionów 28, po przerwie wojennej, otwarte zostało Muzeum Miejskie (kierownik i kustosz Józef Błachnio).

18. **PONIEDZIAŁEK** 1923 – Założenie Spółki Akcyjnej „Polski Przemysł Gumowy”
Konstancji („Pe-Pe-Ge”) w Grudziądzu.
Maksyma 1975 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Strzemięcin
Zuzanny (ul. Śniadeckich 38 A i B).
19. **WTOREK** 1946 – Odznaczenie miasta Grudziądza Krzyżem Grunwaldu kl. III.
Arnolda, Konrady
Marcelego
20. **ŚRODA** 1954 – W Bydgoszczy zmarł Stefan Cieślak, płk WP w st.
Eustachiusza spoczynku, dowódca 65. Starogardzkiego Pułku Piechoty
Ludmiły i dowódca obrony Grudziądza we wrześniu 1939 r.
Ostała
21. **CZWARTEK** 1959 – W Grudziądzu zginął tragicznie Jan Redlarski,
Eleonory nauczyciel i działacz polonijny w Niemczech.
Kiejstuta
Roberta
22. **PIATEK** 1899 – Oficjalna data (według akt sądowych) założenia
Małgorzaty Spółki Budowlanej „Bazar”.
Marty
Wróciśława
23. **SOBOTA** 1899 – W Grudziądzu została utworzona Izba Przemysłowo-
Damiana Handlowa (jedyiny członek Polak Alojzy Ruchniewicz).
Romany
Seweryna
24. **NIEDZIELA** 1397 – Powstanie Towarzystwa Jaszczurczego na terenie
Bogusza, Bohusza Ziemi Chełmińskiej (współzałożyciel Mikołaj z Ryńska).
Lucjusza
25. **PONIEDZIAŁEK** 1985 – Poświęcenie kaplicy św. Apostołów Piotra i Pawła
Cezarego na osiedlu Lotnisko w Grudziądzu.
Modesta 1989 – Pierwsze, po transformacji ustrojowej, legalne walne
Wiktora zebranie członków NSZZ „Solidarność” w Grudziądzu.
26. **WTOREK** 1936 – W Otwocku zmarł gen. w st. spocz. Stefan de Castenedolo
Aleksandra Kasprzycki, komendant Centralnej Szkoły Jazdy, Centralnej
Cezariusza Szkoły Kawalerii oraz Obozu Szkolnego Kawalerii
Mirosława w Grudziądzu, pochowany na grudziądzkim Cmentarzu
Garnizonowym.

27. ŚRODA
Anastazji
Gabrieli
Leonarda
- 1913 – Początki budowy pasma fortów wokół Basenu Grudziądzkiego, z centrum w grudziądzkiej twierdzy.
28. CZWARTEK
Józefa
Makarego
Romana
- 1849 – Ziemianin Leon Rybiński z Dębienca został wybrany delegatem do Rady Prowincjonalnej Prus Zachodnich w Gdańsku.
- Także w lutym:**
- 1867 – Założenie Kółka Rolniczego w Radzynie (założyciele: ks. A. Mariański, L. Rybiński, J. Paszota, J. Jordan).
- 1921 – Państwowa Szkoła Budowy Maszyn w Grudziądzu przeszła pod zarząd Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu.

«*Marzec*»

1. PIĄTEK <i>Antoniego, Feliksa Piotra</i>	1911 – Wiktor Kulerski przenosi z Poznania do Grudziądza redakcje swoich pism: „Głos Ludu”, „Kraj” i „Przyjaciel Ludu”.
2. SOBOTA <i>Franciszka Heleny Michała</i>	1939 – „Gazeta Grudziądzka” zmieniła w Poznaniu tytuł na: „Gazeta Ludowa dawniej Gazeta Grudziądzka”.
3. NIEDZIELA <i>Hieronima Maryny Kunegundy</i>	1944 – Gestapo aresztowało Stefana Kisiela, szefa sztabu grudziądzkiego Inspektoratu AK oraz J. Lazara, dowódcę grudziądzkiego garnizonu AK. 1945 – Władze polskie przejmują od Armii Radzieckiej elektrownię w Grudziądzu.
4. PONIEDZIAŁEK <i>Arkadego Lucjusza Łucji</i>	1922 – Rada Miejska wybrała inż. Józefa Włodka na prezydenta Grudziądza na 12 lat. 1987 – Pierwszy koncert chóru Alla camera w Grudziądzu.
5. WTOREK <i>Adriana Fryderyka Pakoława</i>	1945 – Wysadzenie przez Niemców na Wzgórzu Zamkowym wieży „Klimek”.
6. ŚRODA <i>Eugenii Róży Wojstawa</i>	1454 – Inkorporacja Grudziądza w granice Polski. 1945 – Koniec okupacji niemieckiej w Grudziądzu. 1946 – Rada Miejska uchwaliła nadanie tytułu Honorowego Obywatela Edwardowi Osóbce-Morawskiemu, ówczesnemu premierowi.
7. CZWARTEK <i>Felicji Polikarpa Tomasza</i>	1679 – W Grudziądzu zmarł Jan Kapusta znany jako Herbinus (ur. 1626), pastor, kaznodzieja, pisarz reformacyjny i orientalista.
8. PIĄTEK <i>DZIEŃ KOBIET Beaty, Juliana Wincentego</i>	1928 – Utworzenie w Grudziądzu Lotniczej Szkoły Strzelania i Bombardowania (komendant mjr pil. inż. Tadeusz Wereszczyński).

9. **SOBOTA**
Dominika
Franciszki
Katarzyny
- 1945 – Rozpoczęli urzędowanie: komisaryczny prezydent Grudziądza Leonard Wierzbiicki i starosta powiatowy Roman Zarzycki.
 2002 – Papież Jan Paweł II pobłogosławił odnowione korony z obrazu Matki Boskiej Łaskawej z grudziądzkiej kolegiaty.
10. **NIEDZIELA**
Bożysława
Cypriana
Makarego
- 1945 – Do Grudziądza przybyła Czołówka Przyfrontowa PCK z pomocą medyczną i charytatywną.
11. **PONIEDZIAŁEK**
Edwina
Prokopa
Rozyny
- 1886 – W Łąpszczyźnie urodził się Edward Rydz, marszałek Polski i Honorowy Obywatel Grudziądza.
 1888 – Powstanie Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu (prezes Michał Wolski).
 2005 – Zmarł ppłk kawalerii w st. spocz. Jan Ładoś – Honorowy Obywatel Grudziądza.
12. **WTOREK**
Grzegorza
Józefiny
Wasyla
- 1931 – Obsunęła się nadwiślańska skarpa na Strzemięcinie.
13. **ŚRODA**
Bożeny
Krystyny
Trzebiśława
- 1440 – Miasto Grudziądz wstąpiło do Związku Pruskiego.
 1995 – Tomasz Pasikowski został prezydentem Grudziądza.
14. **CZWARTEK**
Jakuba
Matyldy
Michała
- 1968 – Grudziądz włączono do Szlaku Kopernikowskiego.
15. **PIĄTEK**
Heloizy
Krzysztofa
Longinusa
- 1946 – Przy Szkole Szybowcowej w Lisich Kątach został utworzony Aeroklub Grudziądzki (prezes Ryszard Degórski).
 2005 – Uroczyste obchodzono 650-lecie grudziądzkiego rzemiosła.
16. **SOBOTA**
Abrahama
Hiacento
Hilarego
- 1920 – Grudziądzka Izba Rzemieśnicza stała się reprezentantem polskiego rzemiosła w północnej części województwa pomorskiego.

17. NIEDZIELA
*Gertrudy, Reginy
Zbigniewa* 1895 – W Grudziądzu urodził się Bernard Kaszewski, drukarz i działacz plebiscytowy.
18. PONIEDZIAŁEK
*Anzelma
Edwarda
Narcyza* 1934 – Otwarcie I Pomorskiej Wystawy Fotografiki Polskiej w Grudziądzu.
19. WTOREK
*Bogdana
Józefa
Marka* 1930 – W Grudziądzu został otwarty, wybudowany ze składek społeczeństwa, Dom Żołnierza im. marszałka Józefa Piłsudskiego.
20. ŚRODA
*Anatola
Eufemii
Klaudii* 1865 – W Grucie urodził się Wiktor Kulerski.
21. CZWARTEK
*Filemona
Lubomiry
Mikołaja* 1522 – Mikołaj Kopernik na Sejmiku Generalnym Prus Królewskich w Grudziądzu wygłosił traktat o monecie.
1986 – Zespołowi Szkół Gastronomiczno-Odzieżowych nadano imię Marii Skłodowskiej-Curie.
22. PIĄTEK
*Bogusława
Katarzyny
Kazimierza* 1958 – W Warszawie zmarł Leon Doliński, b. redaktor naczelny „Gońca Nadwiślańskiego”.
23. SOBOTA
*Konrada
Oktawiana
Zbysława* 1939 – „Cicha mobilizacja” jednostek garnizonu grudziądzkiego.
1945 – W Grudziądzu, przy ul. Wybickiego 30, została otwarta pierwsza po wojnie Apteka Ubezpieczalni Społecznej.
24. NIEDZIELA
*Marka
Sewera
Szymona* 1929 – Pracownicy „Pe-Pe-Ge” zorganizowali Związek Chemików przy Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewica.
25. PONIEDZIAŁEK
*Dyzmy
Marioli
Wieńczysława* 1945 – W Grudziądzu powstała Powiatowa Rada Związków Zawodowych (z siedzibą przy ul. Szewskiej 2/4).

26. **WTOREK**
Emanuela
Larysy
Manueli
- 1877 – Najwyższy w dziejach Grudziądza poziom wód w Wiśle – 10,53 m.
1972 – W Grudziądzu otwarte zostało Międzyszkolne Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne.
27. **ŚRODA**
Ernesta
Lidii, Ruperta
- 1939 – Pracownicy zakładów Herzfelda i Victoriusa w Grudziądzu przekazali swój jednodniowy zarobek na Fundusz Obrony Narodowej.
28. **CZWARTEK**
Anieli
Krzyszława
Sykstusa
- 1935 – Pomorski Urząd Wojewódzki w Toruniu dokonał rejestracji niemieckiego Związku Wiejskich Spółdzielni Województwa Pomorskiego, z siedzibą w Grudziądzu, ul. Toruńska 6.
29. **PIĄTEK**
Eustachego
Ostapa
Wiktoryna
- 1939 – Pracownicy Zarządu Miejskiego w Grudziądzu zebrali na Fundusz Obrony Narodowej i Pożyczkę Przeciwlotniczą 10 000 zł.
30. **SOBOTA**
Amelii
Jana
Kwiryna
- 1956 – W Grudziądzu zmarł dr Agenor Frenzel, prawnik, sędzia i działacz społeczny.
1961 – W „Ilustrowanym Kurierze Polskim” (mutacja grudziądzka) ukazał się artykuł historyka Stanisława Poręby „Kilka słów o środowisku dziennikarskim w Grudziądzu – przed 1939 r.”
31. **NIEDZIELA**
WIELKANOCNA
Amosa
Dobromiry
Kornelego
- 1904 – Wyszedł w Grudziądzu ostatni numer „Dziennika Grudziądzkiego” (wyd. Wiktor Kulerski).
1923 – W więzieniu „Łubianka” (Moskwa) został zamordowany Konstanty R. Budkiewicz, ksiądz i działacz narodowy (późniejszy patron ulicy w Grudziądzu).
- Także w marcu:**
- 1866 – Założenie Towarzystwa Rolniczego na Powiat Grudziądzki (z siedzibą w Radzynie).
1945 – Grudziądz po zniszczeniach wojennych liczył około 24 000 mieszkańców.

«*Kwiecień*»

1. PONIEDZIAŁEK WIELKANOCNY <i>Grażyny, Hugona</i> <i>Teodora</i>	1900 – Wykupienie przez grudziądzki magistrat z rąk prywatnych elektrowni (550 kW), wybudowanej w 1894 r.
2. WTOREK <i>Franciszka</i> <i>Urbana</i> <i>Władysława</i>	1955 – Powstanie Państwowego Teatru Popularnego w Grudziądzu. 2005 – Zmarł papież Jan Paweł II – Honorowy Obywatel Grudziądza.
3. ŚRODA <i>Antoniego</i> <i>Pankracego</i> <i>Ryszarda</i>	1946 – Grudziądzki Miejski Komitet Opieki Społecznej zorganizował kuchnię powszechną wydającą dziennie 650 posiłków.
4. CZWARTEK <i>Bazylego</i> <i>Izydora</i> <i>Wacławy</i>	1939 – W mieście rozlepione zostały plakaty o subskrypcji Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej.
5. PIĄTEK <i>Borzywoja</i> <i>Ireny</i> <i>Wincentego</i>	1940 – Nazwisko ppłk. Stanisława Sitka zostało umieszczone na liście straceń 05/2 NKWD z Ostaszkowa. 1989 – Utworzony został Oddział Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Grudziądzu.
6. SOBOTA <i>Ireneusza</i> <i>Ady</i> <i>Wilhelma</i>	1945 – W Charkowie (Ukraina) zmarł grudziądzko-wąbrzeski nauczyciel i artysta malarz Franciszek Szymański, wywieziony przez NKWD do ZSRR. 2006 – W Warszawie zmarł Augustyn Bloch, wybitny organista, kompozytor, współorganizator festiwalu Warszawska Jesień, pochodzący z Grudziądza.
7. NIEDZIELA <i>Donaty, Hermana</i> <i>Przećława</i>	1945 – Założenie pisma „Wiadomości Grudziądzkie”.
8. PONIEDZIAŁEK <i>Januarego</i> <i>Radostawa</i> <i>Sieciślawy</i>	1936 – W „Dzienniku Urzędowym RP” zostało opublikowane rozporządzenie o przeniesieniu siedziby Pomorskiej Izby Rzemieślniczej z Grudziądza do Torunia.

9. **WTOREK**
Dobrosławy
Dymitra
Marcelego 1907 – Otwarcie Królewsko-Pruskiej Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu.
10. **ŚRODA**
Antoniego, Henryka
Michała 1876 – Początek budowy żelaznego mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
11. **CZWARTEK**
Filipa
Leona
Marka 1066 – Książę Bolesław Śmiały wystawił w Płocku dokument dla klasztoru w Mogilnie. Pojawia się w nim nazwa „Grudemsch”, oznaczająca Grudziądz lub Grudusk k. Ciechanowa (?).
12. **PIĄTEK**
Juliusza
Wiktora
Zenona 1945 – Polskie władze przejęły od Armii Radzieckiej zakład H-V, późniejszą Pomorską Odlewnię i Emaliernię Oddział w Mniszku.
1957 – W grudziądzkiej Miejskiej Bibliotece Publicznej została otwarta Czytelnia Młodzieżowa.
13. **SOBOTA**
Hermenegildy
Idy
Justyny 1929 – Prokuratura przy Sądzie Okręgowym w Toruniu zajęła cały nakład „Słowa Pomorskiego”, przeznaczony dla Grudziądza.
1982 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Lotnisko (ul. Warszawska 1).
14. **NIEDZIELA**
Bereniki, Bernarda
Hermana
15. **PONIEDZIAŁEK**
Anastazego
Tytusa
Wacławy 1910 – Założenie Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Grudziądzu.
16. **WTOREK**
Erwina, Cecyla
Kseni 1923 – Powstanie Koła Związku Obrony Kresów Zachodnich w Grudziądzu.
17. **ŚRODA**
Jakuba
Roberta
Stefanii 1945 – Po zniszczeniach wojennych oddano do użytku Rzeźnię Miejską.
1963 – W Stoczni Szczecińskiej zwodowany został m/s Grudziądz.

18. CZWARTEK
Apolonii
Bogusława
Rościława
- 1920 – Utworzenie w Grudziądzu Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego z polskim językiem wykładowym.
19. PIĄTEK
Czesława
Leontyny
Wenera
- 1982 – W Grudziądzu zmarł Tadeusz Niewiakowski (Tadeusz Niewski), pracownik kultury i literat, m.in. autor misterium „Ecce homo, czyli Golgota”.
20. SOBOTA
Agnieszki
Lecha
Teodora
- 1905 – Początki budowy kanalizacji w Grudziądzu.
1945 – Uruchomienie w fabryce „Unia” generatora prądotwórczego o dużej mocy, który dostarczał energię elektryczną do miasta.
21. NIEDZIELA
Bartosza
Drogomiła
Konrada
- 1993 – W Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu została otwarta Czytelnia Regionalna im. Adama Wolnikowskiego.
2012 – W Grudziądzu zmarł Józef Zakrzewski, prezes Ogólnopolskiego Koła Wychowanków Szkół Średnich Grudziądza z lat 1920-1956 przy GTK, weteran ruchu harcerskiego, b. komendant miejscowego hufca ZHP.
22. PONIEDZIAŁEK
Heliodora
Kai
Leonii
- 1822 – W Lidzbarku (Warmia) urodził się Xawer Froelich, niemiecki urzędnik sądowy, historyk i archiwista, m. in. autor „Historii Powiatu Grudziądzkiego”.
23. WTOREK
Emanueli
Gerarda
Jerzego
- 1953 – Reaktywowanie po przerwie wojennej oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Grudziądzu.
2005 – Nadanie imienia Roty Grudziądzkiej i wręczenie sztandaru miejscowemu Hufcowi ZHP.
24. ŚRODA
Aleksego
Horacego
Jerzego
- 1973 – Podłączenie Grudziądza do sieci gazu ziemnego – likwidacja Gazowni Miejskiej.
25. CZWARTEK
Estery
Kaliksta
Szczepana
- 1945 – Powstanie grudziądzkiej Spółdzielni Spożywców.

26. **PIĄTEK**
Klaudii
Marceliny
Marzeny 1923 – Rada Miejska podjęła uchwałę o nadaniu tytułu Honorowego Obywatela Grudziądza marszałkowi Ferdynandowi Fochowi.
27. **SOBOTA**
Felicji
Sergiusza
Zyty 1978 – Zespołowi Szkół Budowlanych w Grudziądzu nadano imię Mikołaja Kopernika.
 1994 – Biblioteka Miejska im. W. Kulerskiego w Grudziądzu uzyskała ze Lwowa mikrofilmy tzw. „kodeksów grudziądzkich” I i II.
28. **NIEDZIELA**
Bogny
Bogdana
Walerii 1924 – W Korytowie urodził się Edwin Brzostowski, grudziądzki działacz kulturalny i współzałożyciel Koła Miłośników Dziejów Grudziądza (1986).
29. **PONIEDZIAŁEK**
Augustyna
Rity
Roberty 1845 – W Grudziądzu powstała Gmina Chrześcijańsko-Katolicka (założyciel ks. Jan Czerski z Komórska).
 2011 – W Warszawie zmarł Waldemara Baszanowski, rodowity grudziądzanin, dwukrotny mistrz olimpijski w podnoszeniu ciężarów.
30. **WTOREK**
Barłomieja
Lili
Mariana 1862 – Bunt żołnierzy w grudziądzkiej twierdzy (przywódca Gottfrid Klatt).
 1940 – Pod Anielinem n. Pilicą zginął mjr Henryk Dobrzański-Hubał, oficer 18. Pułku Ułanów Pomorskich w Grudziądzu.
- Także w kwietniu:** 1920 – W Grudziądzu rozpoczęło działalność polskie sądownictwo.
 1924 – W Grudziądzu powstał oddział Łigi Obrony Powietrznej Państwa (prezes urzędujący płk J. Sendorek).
 1960 – Ukazał się drukiem t. I „Rocznika Grudziądzkiego”.

«*Maj*»

1. <i>ŚRODA</i> <i>ŚWIĘTO PRACY</i> <i>Ramony, Jeremiego</i> <i>Romana</i>	1920 – Wybory uzupełniające do Sejmu Ustawodawczego w Grudziądzu i pow. grudziądzkim. 2004 – Wyszedł nr 1 „Kurier Grudziądzkiego”.
2. <i>CZWARTEK</i> <i>Anatola</i> <i>Celestyny</i> <i>Zygmunta</i>	1937 – W Czersku został utworzony Związek Uczestników Strajku Szkolnego z lat 1906-1907 na Pomorzu, z siedzibą w Grudziądzu.
3. <i>PIĄTEK</i> <i>ŚWIĘTO</i> <i>KONSTYTUCJI</i> <i>3 MAJA</i> <i>Marioli</i> <i>Niny</i> <i>Światosławy</i>	1929 – Po raz pierwszy obchodzono w Grudziądzu Święto 3 Maja jako święto państwowe. 2000 – Odsłonięcie w Grudziądzu pomnika poświęconego ofiarom Katynia, Miednoje i Charkowa (proj. Leszek Pawlikowski). 2004 – Dekretem ks. bpa Andrzeja Suskiego, Ordynariusza Diecezji Toruńskiej, w kolegiacie św. Mikołaja w Grudziądzu ustanowiono Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Patronki Grudziądza.
4. <i>SOBOTA</i> <i>Floriana</i> <i>Grzegorza</i> <i>Polikarpa</i>	1966 – W Konstancinie pod Warszawą zmarł mjr Adam Królikiewicz, wybitny jeździec i olimpijczyk, b. instruktor CWK w Grudziądzu (1935-1939).
5. <i>NIEDZIELA</i> <i>Ireny, Tamary</i> <i>Wincentego</i>	1976 – Założenie Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury.
6. <i>PONIEDZIAŁEK</i> <i>Dominika, Judyty</i> <i>Juranda</i>	1922 – W Grudziądzu przy ul. Szewskiej 6 otwarto Akademię Handlową.
7. <i>WTOREK</i> <i>Augusta, Gizeli</i> <i>Ludomira</i>	1949 – Otwarcie Biblioteki Związków Zawodowych w Grudziądzu.
8. <i>ŚRODA</i> <i>Eryki</i> <i>Kornela</i> <i>Stanisława</i>	1981 – Powstanie Izby Pamięci „Katownia Gestapo” w Grudziądzu.

9. CZWARTEK
*Bożydara
Katarzyny
Grzegorza* 1876 – W Grudziądzu urodził się Ernst Hardt, niemiecki pisarz epoki modernizmu.
1926 – Otwarto ogród publiczny na miejscu dawnego cmentarza poreformackiego przy obecnej ul. Kosynierów Gdyńskich.
10. PIĄTEK
*Antoniny, Izydora
Symeona* 1862 – Założenie Towarzystwa Upiększenia Miasta Grudziądza.
11. SOBOTA
*Hortensji
Igi, Miry* 1912 – Urodziła się w Grudziądzu Salomea Sujkowska, lekarz, społecznik, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1974 – Rozstrzygnięty został konkurs na zagospodarowanie przestrzenne nowego osiedla Rządź.
12. NIEDZIELA
*Domiceli
Domicjana
Pankracego* 1899 – Uruchomienie elektrycznej trakcji tramwajowej do Tarpna.
2005 – Odsłonięty i poświęcony został pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego i jednostek międzywojennego garnizonu grudziądzkiego (plac Niepodległości).
13. PONIEDZIAŁEK
*Ofelii
Glorii
Serwacego* 1960 – Powstanie w Grudziądzu Koła Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich (prezes Bronisław Szczepański).
1991 – W Grudziądzu rozpoczęła działalność Fundacja na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej.
2005 – Nadanie Muzeum w Grudziądzu imienia ks. dr. Władysława Łęgi.
14. WTOREK
*Dobiesława, Julity
Wiktora* 1908 – W Grudziądzu została założona Czytelnia dla Kobiet (założyciele: W. Kulerski, J. M. Rakowski, dr J. Ulatowski).
15. ŚRODA
*Anastazy
Berty
Dionizego* 1920 – Utworzenie Komisarycznej Rady Miejskiej Grudziądza.
1929 – W Grudziądzu przy ul. Fortecznej 29 zostało otwarte schronisko PTK dla młodzieży (50 miejsc noclegowych).
1945 – Wyszedł nr 1. „Głosu Grudziądza”, późniejszego organu PPS na Pomorzu.
16. CZWARTEK
*Andrzeja, Jędrzeja
Więńczysława* 1949 – Zakończenie budowy w Grudziądzu przez saperów i oddanie do użytku mostu pontonowego na Wiśle.

17. PIĄTEK
Brunona
Miry, Wery
1938 – Przeniesienie redakcji „Gazety Grudziądzkiej” z Grudziądza do Poznania.
1979 – Zmarł Ryszard Milczewski-Bruno, grudziądzki poeta.
18. SOBOTA
Alicji
Eryki
Edwina
1920 – Urodził się Karol Wojtyła, papież i Honorowy Obywatel Grudziądza.
19. NIEDZIELA
Celestyny
Emiliana
Iwony
20. PONIEDZIAŁEK
Bazylego
Krystyny
Sawy
1946 – Otwarcie Biblioteki Miejskiej w Grudziądzu.
1984 – W Grudziądzu odsłonięto obelisk poświęcony Wiktorowi Kulerskiemu.
1996 – Nadanie Bibliotece Miejskiej w Grudziądzu imienia Wiktora Kulerskiego.
21. WTOREK
Donata
Kryspina
Tymoteusza
1896 – Położenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła ewangelickiego w Grudziądzu (obecna ul. Mickiewicza 43).
1958 – W Grudziądzu rozpoczął działalność oddział Związku Kynologicznego w Polsce (pierwszy prezes Józef Straczyński).
22. ŚRODA
Emila, Roksany
Romy
1980 – W Warszawie zmarł Aleksander Gąssowski, aktor, były dyrektor Teatru Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu.
23. CZWARTEK
Dezyderego, Renaty
Wilhelma
1974 – W Warszawie zmarł Władysław Wągiel, pisarz i działacz społeczny, pochodzący z Grudziądza.
24. PIĄTEK
Cieszysława
Mileny
Zuzanny
1959 – Odsłonięcie tablicy pamiątkowej ku czci Mikołaja Kopernika na grudziądzkim Rynku.
2003 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Jan Pospieszalski.
25. SOBOTA
Borysa
Magdy
Wioletty
1907 – W Grudziądzu przy Pohlmannstrasse 19 otwarta została filia poznańskich Zakładów Hipolita Cegielskiego.
2002 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała artystka malarka Krystyna Galdyńska-Szalewska.

26. **NIEDZIELA
DZIEŃ MATKI**
*Erwina, Filipa
Wilhelminy* 1937 – Przekształcenie grudziądzkiego Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego im. ks. S. Staszica w Państwowe Liceum Pedagogiczne.
2004 – Delegacja samorządu wręczyła w Watykanie papieżowi Janowi Pawłowi II uchwałę Rady Miejskiej Grudziądza o nadaniu Honorowego Obywatelstwa i dwie połączone plakietki pamiątkowe.
27. **PONIEDZIAŁEK**
*Augustyna
Juliusza
Lucjana* 1990 - Wybory odrodzonego samorządu – Rady Miejskiej Grudziądza (przewodniczący Marek Nowak).
1998 – Grudziądzkie archiwum z powodu braku lokalu zostało przeniesione do Torunia.
28. **WTOREK**
*Emilii, Feliksa
Jaromira* 1945 – W Grudziądzu, po przerwie wojennej, rozpoczął działalność cech krawiecki.
29. **ŚRODA**
*Bogusławy
Marii
Urszuli* 1939 – Po raz ostatni obchodził swoje święto 18. Pułk Ułanów Pomorskich w Grudziądzu.
1945 – Prezydentem Grudziądza został wybrany Franciszek Mówiński.
30. **CZWARTEK**
BOŻE CIAŁO
*Gryzeldy
Felicjana
Ferdynanda* 1978 – W Grudziądzu zorganizowano I Mityng Lekkoatletyczny z udziałem: m. in. Ireny Szewińskiej, Bronisława Malinowskiego, Władysława Komara, Władysława Kozakiewicza i Tadeusza Ślusarskiego oraz zawodników zagranicznych.
31. **PIĄTEK**
*Ernesty
Kamili
Ksawerego* 1930 – Utworzenie parafii ewangelicko-augsburskiej w Grudziądzu (pastor Ryszard Danielczyk).

Także w maju:

- 1411 – Ścięcie na grudziądzkim rynku przez Krzyżaków Mikołaja z Ryńska.
1939 – Powołanie Obywatelskiego Komitetu Odnowienia Fary w Grudziądzu (prezes ks. dr Antoni Pastwa).
2012 – Ukazała się 2-tomowa „Historia Grudziądza 1920-1945” pod redakcją naukową prof. Ryszarda Sudzińskiego, będąca drugą częścią monografii miasta.

«Czerwiec»

1. **SOBOTA**
DZIEŃ DZIECKA
Jakuba, Konrady
Nikodema
 2005 – Gimnazjum nr 7 przy ul. Mikołaja z Ryńska 6 otrzymało imię gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora”.
2. **NIEDZIELA**
Erazma
Marianny
Marzanny
 1982 – W Grudziądzu odbył się I Memoriał Bronisława Malinowskiego.
 1998 – Oddanie do użytku kompleksu pediatrycznego w Szpitalu Miejskim przy ul. Rydygiera.
3. **PONIEDZIAŁEK**
Aldony, Klotyldy
Tamary
 1925 – Utworzenie Klubu Sportowego przy „Pe-Pe-Ge” w Grudziądzu.
 2008 – Oddano do użytku I odcinek Trasy Średnicowej (od ul. Paderewskiego do Drogi Łąkowej), dług. 3,5 km.
4. **WTOREK**
Aleksandra
Franciszka
Kwiryny
 1950 – Przedsiębiorstwo „Mostostal” z Zabrzeza przystąpiło do odbudowy mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
 1951 – Urodził się w Nowem n. Wisłą Bronisław Malinowski, mistrz olimpijski, Honorowy Obywatel Grudziądza.
5. **ŚRODA**
Dobromira
Kazimiery
Waltera
 1935 – Podpisanie aktu notarialnego sprzedaży Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu dla miejscowej parafii.
 2004 – Honorowy Obywatel Grudziądza ks. prałat Zdzisław Jastrzębiec Peszkowski obchodził 50-lecie kapłaństwa.
6. **CZWARTEK**
Laury, Nory
Norberta
 1776 – Rozpoczęcie budowy twierdzy w okolicach Grudziądza.
7. **PIĄTEK**
Hieronima
Jarostawy
Roberta
 1921 – Przyjazd do Grudziądza Naczelnika Państwa marszałka Józefa Piłsudskiego. Otwarcie I Wystawy Sztuk Pięknych Artystów Pomorskich (Muzeum Miejskie).
8. **SOBOTA**
Celiny
Maksyma
Seweryna
 1948 – Została uruchomiona linia autobusowa z dworca kolejowego w Grudziądzu, przez most pontonowy na Wiśle, do dworca w Dragaczu.

9. NIEDZIELA
*Pelagii, Tekli
Sławoja* 1934 – Inauguracja obchodów 40-lecia „Sokoła” w Grudziądzu.
10. PONIEDZIAŁEK
*Bogumiła
Edgara
Onufrego* 1992 – Rada Miejska w Grudziądzu nadała Honorowe Obywatelstwo lek. med. Salomei Sujkowskiej i rtm. Janowi Ładosiowi.
11. WTOREK
*Adelajdy, Anastazji
Barnaby* 1893 – Pożar ratusza na grudziądzkim Rynku.
12. ŚRODA
*Bazylego
Leonii
Leona* 1953 – Grudziądzkiemu Szpitalowi Miejskiemu nadano imię dra Władysława Biegańskiego.
13. CZWARTEK
*Fortunata
Gracji
Olimpii* 1896 – Uruchomienie konnej trakcji tramwajowej (linia od dworca kolejowego do ul. Fortecznej).
1990 – Andrzej Wiśniewski został prezydentem Grudziądza.
14. PIĄTEK
*Elizy
Elżbiety
Rufina* 1931 – Otwarcie X Pomorskiej Wystawy Sztuk Pięknych w Grudziądzu.
2011 – W Grudziądzu zmarł Zbigniew Rygielski, harcmistrz, b. komendant hufca Grudziądz i radny miasta Grudziądza.
15. SOBOTA
*Toli
Wioli
Wita* 1934 – Do obszaru Grudziądza włączono część Fijewa i Wielkiego Tarpna.
16. NIEDZIELA
*Anety
Benona
Bertolda* 1884 – Otwarcie Miejskiego Muzeum Starożytności w Grudziądzu (dyrektor dr Siegfried Anger).
17. PONIEDZIAŁEK
*Adolfa
Ignacego
Marcjana* 1950 – Zarejestrowano w Sądzie Okręgowym w Grudziądzu miejscową Spółdzielnię Mieszkańciami.
1991 – Przywrócenie b. koszarom CWK imienia ks. Józefa Poniatowskiego.
1993 – Wyszedł nr 1. tygodnika nowej „Gazety Grudziądzkiej”.

- 18. WTOREK**
Amandy
Gerwazego
Pauli
- 1291 – Nadanie praw miejskich Grudziądzowi.
 1937 – Wprowadzenie nowego herbu Grudziądza (biskup na tle muru z wieżyczkami).
 1992 – Na ścianie bramy Zakładu Karnego nr 1 przy ul. J. Wybickiego odsłonięto tablicę upamiętniającą martyrologię jeńców alianckich w więzieniu fortecznym podczas okupacji niemieckiej.
- 19. ŚRODA**
Gerwazego
Protazego
Romualda
- 1938 – W Toruniu został poświęcony sztandar dla grudziądzkiego 16. Pułku Artylerii Lekkiej.
 2005 – Została uruchomiona fontanna z rzeźbą przedstawiającą flisaka (projektował Ryszard Kaczor).
- 20. CZWARTEK**
Bogny
Bogdana
Rafaela
- 1993 – Szkoła Podstawowa nr 5 w Grudziądzu otrzymała imię ppłk. żandarmerii Stanisława Sitka.
- 21. PIATEK**
Alojzego
Marty
Rudolfa
- 1996 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. Jan Twardowski.
 1998 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał reżyser filmowy Krzysztof Zanussi.
- 22. SOBOTA**
Flawiusza
Sabiny
Saby
- 1927 – Do Grudziądza przybył statek wiślany „Mickiewicz” z prochami Juliusza Słowackiego.
 2003 – W Grudziądzu zmarła bibliotekarka i działaczka oświatowa Helena Minkiewicz.
 2005 – Na terenie Wojskowych Zakładów Uzbrojenia w Grudziądzu odsłonięto tablicę upamiętniającą 80. rocznicę powstania „Szkoły Orląt”.
- 23. NIEDZIELA**
DZIEŃ OJCA
Albiny
Wandy
Zenobii
- 1924 – Do Grudziądza przybył prezydent RP Stanisław Wojciechowski.
 1996 – Odsłonięto obelisk – głaz pamiątkowy ku czci Jana Heweliusza.
- 24. PONIEDZIAŁEK**
Bartosza
Emilii
Jana
- 1872 – Skreślenie grudziądzkiej twierdzy jako obiektu przestarzałego z listy twierdz Cesarstwa Niemieckiego.

25. **WTOREK**
Albrechta
Olbrachta
Witolda
- 1913 – Poświęcenie nowego budynku Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu.
26. **ŚRODA**
Jeremiego
Rudolfa
Wirgiliusza
- 1925 – Otwarcie I Pomorskiej Wystawy Rolnictwa i Przemysłu w Grudziądzu.
27. **CZWARTEK**
Cypriana
Heloizy
Maryli
- 1760 – Grudziądzkie władze miejskie wydały drukiem „Regulamin ogniowy Królewskiego Miasta Grudziądza”.
2005 – Otwarcie i poświęcenie Muzeum Misyjno-Etnograficznego w Górnej Grupie.
28. **PIĄTEK**
Bolesława
Ireneusza
Ligii
- 1919 – Podpisanie Traktatu Wersalskiego, w wyniku którego Grudziądz powrócił w granice Macierzy.
1960 – Oddanie do użytku pierwszego po wojnie budynku mieszkalnego SM w Grudziądzu (ul. Dworcowa 43 – Królewska 7).
2003 – Rondo u zbiegu ul. Konstytucji 3 Maja i Południowej otrzymało imię Romana Dmowskiego.
29. **SOBOTA**
Iwetty
Pawła
Piotra
- 1873 – W Grudziądzu urodził się Siegmund Lipinsky, polsko-włoski artysta malarz i grafik.
1935 – Pierwsza bezpośrednia audycja Polskiego Radia z Grudziądza poświęcona odsłonięciu popiersia Stanisława Moniuszki.
30. **NIEDZIELA**
Emilii
Gertrudy
Rajmunda
- 1862 – W Grudziądzu Joseph Herzfeld i Carl Victorius założyli fabrykę odlewów żeliwnych.
1991 – Likwidacja Teatru Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu.
- Także w czerwcu:**
- 1932 – Upadek Teatru Miejskiego w Grudziądzu (ostatni dyrektor Henryk Czarnecki).
1972 – Odkrycie źródeł gorącej solanki w podgrudziądzkiej Maruszy.

«Lipiec»

1. PONIEDZIAŁEK <i>Bogusza</i> <i>Gawła</i> <i>Haliny</i>	1925 – Wręczenie sztandaru Oficerskiej Szkole Kawalerii (kopia w Pałacu Opatok w Grudziądzu). 1999 – Utworzona została jednostka wojskowa – 4. Rejonowa Baza Materiałowa z siedzibą w cytadeli.
2. WTOREK <i>Jagody</i> <i>Kariny</i> <i>Serafina</i>	1915 – W Grudziądzu urodził się Antoni Czortek, słynny bokser i olimpijczyk (1936).
3. ŚRODA <i>Anatola</i> <i>Jacka</i> <i>Kornela</i>	1921 – W Grudziądzu, przy ul. Lipowej 28, Zarząd Główny TCL w Poznaniu zorganizował bibliotekę.
4. CZWARTEK <i>Alfreda</i> <i>Malwiny</i> <i>Zygryda</i>	1932 – W Grudziądzu wyszedł nr 1. „Gazety Grudziądzkiej – Tygodnika”.
5. PIĄTEK <i>Antoniego</i> <i>Karoliny</i> <i>Michała</i>	1925 – W Grudziądzu przebywał Stanisław Grabski, minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
6. SOBOTA <i>Łucji</i> <i>Gerarda</i> <i>Teresy</i>	1580 – W Grudziądzu urodził się Johann Stobaeus znany jako Jan Stobeusz (Stobbe), muzyk, kompozytor i kapelmistrz królewiecki.
7. NIEDZIELA <i>Ewalda</i> <i>Metodego</i> <i>Nory</i>	2002 – W Grudziądzu zmarł artysta rzeźbiarz Alojzy Śladek.
8. PONIEDZIAŁEK <i>Adriana</i> <i>Prokopa</i> <i>Wirginii</i>	1905 – W Poznaniu zostało utworzone Towarzystwo Dziennikarzy i Literatów na Rzeszę Niemiecką (przedstawiciel „Gazety Grudziądzkiej” Konstanty Kościński).

9. **WTOREK**
Blanki
Sylwii
Zenona
- 1919 – Część członków dawnego Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu utworzyła Towarzystwo Kupców Samodzielnych (prezes Jan Zawacki).
10. **ŚRODA**
Samsona
Sylwany
Witalisa
- 1807 – Podpisanie pokoju w Tylży. Włączenie Ziemi Chełmińskiej, bez Grudziądza i okolic, do Księstwa Warszawskiego.
1921 – Konsekracja Kościoła Garnizonowego w Grudziądzu przez biskupa polowego WP ks. dr. Stanisława Galla.
11. **CZWARTEK**
Cypriana, Kiry
Pelaгии
12. **PIĄTEK**
Brunona, Wasyla
Wery
- 1933 – Rada Miejska w Grudziądzu podjęła uchwałę o utworzeniu ogrodu botanicznego wzdłuż Trynki.
13. **SOBOTA**
Danieli
Ernesta
Sary
- 1454 – Król Kazimierz Jagiellończyk przybył do Grudziądza (pierwszy pobyt) z okazji Zjazdu Stanów Pruskich i utworzenia Rady Pruskiej.
14. **NIEDZIELA**
Bonawentury
Kamila
Ulryka
- 1924 – Na placu ćwiczeń w Małym Tarpnie wystawione zostało widowisko plenerowe „Pod Grunwaldem” (scenariusz i reżyseria Tadeusz Niewiakowski).
15. **PONIEDZIAŁEK**
Angeliki
Dawida
Donalda
- 1410 – W bitwie pod Grunwaldem zginął grudziądzki komtur Wilhelm von Heffenstein i komtur radzyński Mikołaj von Melin.
1926 – W Grudziądzu ukazał się nr 1. dwumiesięcznika „Muzyk Wojskowy” (wydawca Edward Dawidowicz).
16. **WTOREK**
Marii
Mariki
Mireli
- 1895 – W Grudziądzu pojawili się pierwsi wyznawcy Kościoła ewangelicko-metodystycznego.
17. **ŚRODA**
Aleksego
Anety
Jadwigi
- 1953 – Władze miejskie zakończyły likwidację starego cmentarza ewangelickiego w Grudziądzu przy al. 23 Stycznia.
2004 – Wyszedł ostatni numer nowej „Gazety Grudziądzkiej”. Tygodnik był wydawany od 1993 r.

18. CZWARTEK
Erwiny
Karoliny
Roberta
- 1981 – Z inicjatywy lek. med. Salomei Sujkowskiej powstał Klub Inteligencji Katolickiej.
1994 – Zenon Kufel został prezydentem Grudziądza.
19. PIĄTEK
Nonny
Nory
Wincentego
- 1945 – Odbyło się zebranie organizacyjne Chóru Męskiego Polskiego Związku Zachodniego w Grudziądzu. Na zebranie przybyli byli członkowie chórów „Echo” i „Lutnia”.
20. SOBOTA
Czesława
Hieronima
Seweryna
- 1419 – W Grudziądzu przebywał abp Bartolemusz z Mediolanu jako komisarz króla rzymskiego Zygmunta Luksemburskiego.
21. NIEDZIELA
Danieli
Diany, Wiktora
- 1911 – Uruchomienie drugiej linii tramwajowej w Grudziądzu (Rynek Zbożowy – ul. Bydgoska).
22. PONIEDZIAŁEK
Albina
Mileny
Wawrzyńca
- 1958 – Odsłonięty został przebudowany pomnik ku czci 10 zakładników rozstrzelanych przez Niemców w 1939 r.
1960 – Inauguracja obchodów 1000-lecia państwa polskiego w Grudziądzu.
2011 – Ostatnia przysięga poborowych w 1. Ośrodku Szkolenia Kierowców w Grudziądzu.
23. WTOREK
Brygidy, Sławy
Zdzisława
- 1965 – W Gdyni zmarł artysta malarz Wacław Szczeblewski, założyciel Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych w Grudziądzu.
24. ŚRODA
Kingi
Kunegundy
Michaliny
- 1919 – 4. Pułk Ułanów Wielkopolskich zmienił nazwę na 4. Pułk Ułanów Nadwiślańskich (późniejszy 18. Pułk Ułanów Pomorskich w Grudziądzu).
25. CZWARTEK
Jakuba, Krzysztofa
Michała
- 1936 – W Inowrocławiu zmarł Aleksander Markwicz, grudziądzki dziennikarz historyk ruchów filomackich w Wielkopolsce i na Pomorzu.
26. PIĄTEK
Joachima
Laurentego
Mirostławy
- 1920 – Grudziądzka Fabryka Maszyn Rolniczych Augusta Ventzkiego przeszła w ręce Spółki Akcyjnej Pomorska Fabryka Maszyn.

27. **SOBOTA**
Aurelego
Lilii
Natalii
- 1911 – Uroczyste poświęcenie budynku Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu przez ks. wikarego Edmunda Fittkaua.
28. **NIEDZIELA**
Aidy
Sylwiusza
Wiwiany
- 1976 – Bronisław Malinowski zdobył srebrny medal w biegu na 3000 m z przeszkodami podczas Igrzysk Olimpijskich w Montrealu.
29. **PONIEDZIAŁEK**
Beatrycze
Flory
Olafa
- 1939 – Obchody 250-lecia istnienia Cechu Zduńsko-Garncarskiego w Grudziądzu.
30. **WTOREK**
Julity
Rościszława
Zdobyszława
- 1862 – W Grudziądzu zostało utworzone przedsiębiorstwo Joseph Herzfeld i Carl Victorius Odlewnia Żeliwa i Emaliernia.
31. **ŚRODA**
Ignacego
Ludomiry
Romana
- 1910 – W Małym Tarpnie powstało tajne Towarzystwo Przyjaciół (założyciel Jan Bona).
1980 – Bronisław Malinowski zdobył w Moskwie złoty medal olimpijski w biegu na 3000 m z przeszkodami.
- Także w lipcu:**
- 1927 – W Rogóźnie Zamku rozpoczęła działalność pierwsza w Polsce „Wioska Kościuszkowska” dla sierot.
1945 – Uruchomienie po odbudowie Elektrowni Miejskiej w Grudziądzu.
2012 – Przekazanie do użytku kolejnego odcinka Trasy Średnicowej, od Drogi Łąkowej do ul. Południowej.

«Sierpień»

1. CZWARTEK
Alfonsa
Justyny
Piotra
- 1919 – Przemianowanie 4. Pułku Ułanów Nadwiślańskich na 18. Pułk Ułanów Pomorskich.
- 1990 – W Grudziądzu zmarł historyk, bibliofil, fotografik i kolekcjoner Adam Wolnikowski.
2. PIĄTEK
Gustawa
Marii
Światosława
- 1927 – Do Grudziądza przybył prezydent RP Ignacy Mościcki (pierwszy pobyt).
- 1944 – W czasie powstania warszawskiego został rozstrzelany przez Niemców wieloletni prezydent Grudziądza Józef Włodek.
- 1960 – W Sopocie zmarł historyk i archeolog ks. dr Władysław J. Łęga, ppłk i kapelan WP oraz b. proboszcz grudziądzkiej parafii wojskowej.
3. SOBOTA
Augustyna
Kamelii
Nikodema
- 1919 – Sejm Ustawodawczy w Warszawie uchwalił ustawę o utworzeniu Województwa Pomorskiego, w którym znalazło się miasto Grudziądz i pow. grudziądzki.
- 2012 – Magdalena Fularczyk, wychowanka KW Wisła Grudziądz, wspólnie z Julią Michalską zdobyła w Londynie brązowy medal olimpijski w wyścigu wioślarskich dwójek podwójnych.
4. NIEDZIELA
Dominika
Franciszka
Jana
- 1994 – W Grudziądzu przy ul. Dworcowej 47 została oddana do użytku zajezdnia tramwajowa, odbudowana po pożarze.
5. PONIEDZIAŁEK
Emila, Karoliny
Stanisławy
- 1222 – Zjazd w Łowiczu potwierdził przywileje dla bp. Chrystiana, m. in. dotyczące Grudziądza.
6. WTOREK
Jakuba
Oktawii
Sławy
- 1852 – Uruchomienie linii kolejowej Bydgoszcz-Tczew (dla Grudziądza – stacja w Warlubiu).
7. ŚRODA
Donaty
Kajetana
Klaudii
- 1958 – Księża marianie ponownie obejmują kościół poewangelicki w Grudziądzu przy ul. Mickiewicza 43.

- 8. CZWARTEK**
Emiliana
Seweryna
Seweryny
- 1593 – Do Grudziądza przybył król Zygmunt III Waza (drugi pobyt).
1921 – Utworzenie Teatru Pomorskiego w Grudziądzu (dyrektor Stanisław Książek-Staszewski).
1944 – Podczas powstania warszawskiego zginął ppor. AK Tadeusz Maślankowski „Sosna”. Jego imię nosi ścieżka spacerowa wzdłuż Rowu Hermana w Grudziądzu.
- 9. PIĄTEK**
Rolanda
Romana
Romualda
- 1942 – W Auschwitz, wraz ze św. Edytą Stein, zginęła siostra zakonna i dr med. Lisamarie Meirowsky, urodzona w Grudziądzu.
1958 – Poświęcenie kościoła Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny, zwanego „młodzieżowym”.
1999 – W Warszawie zmarł Janusz Leppek, poeta, plastyk i fotografik, pochodzący z Grudziądza.
- 10. SOBOTA**
Bogny
Bogdana
Borysa
- 1453 – W Grudziądzu odbył się zjazd rycerstwa Ziemi Chełmińskiej, na którym omawiano m. in. krzywdy doznane od Krzyżaków.
- 11. NIEDZIELA**
Klary
Włodzimierza
Zuzanny
- 1920 – Rozpoczęły się intensywne przygotowania do obrony Grudziądza przed Armią Czerwoną.
- 12. PONIEDZIAŁEK**
Euzebiusza
Hilarego
Leszka
- 1970 – Oddano do użytku pierwszy dom na osiedlu Kopernika (ul. Kopernika 4).
1987 – Erygowanie parafii św. Stanisława biskupa i męczennika w Grudziądzu (Rządź).
1992 – Odsłonięcie przy ul. Starorynkowej tablicy pamiątkowej poświęconej Centrum Wyszkozenia Żandarmerii.
- 13. WTOREK**
Heleny
Hipolita
Jana
- 1911 – W Grudziądzu zostało założone Towarzystwo Oświatowe „Jedność” (prezes Paweł Günther).
- 14. ŚRODA**
Kaliksta
Salomei
Sylwii
- 1957 – W Szczecinie zmarł artysta malarz i grafik Brunon Franowski, b. pracownik Zakładów Graficznych i Wydawniczych Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu.

15. CZWARTEK
ŚWIĘTO WOJSKA
POLSKIEGO
*Napoleona, Stelli
Trzebimira*
- 1883 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Malbork.
1920 – Do Grudziądza zostaje przeniesiona z Przemyśla Centralna Szkoła Jazdy, późniejsze CWK.
1935 – W Grudziądzu urodził się Waldemar Baszanowski, dwukrotny mistrz olimpijski w podnoszeniu ciężarów.
16. PIĄTEK
*Joachima
Nory
Rocha*
- 1885 – Otwarcie wystawy osiągnięć gospodarczych Grudziądza w „Tivoli” (ul. Lipowa).
17. SOBOTA
*Anity
Juliany
Joanny*
- 1945 – Po przerwie wojennej wznowiła działalność Urzędnicza Spółdzielnia Mieszkaniowa w Grudziądzu.
2004 – W Watykanie podpisano decyzję o nadaniu kolegiacie pw. św. Mikołaja w Grudziądzu statusu filii Sanktuarium Matki Bożej Większej w Rzymie.
18. NIEDZIELA
*Bolesława
Bronisława
Klary*
- 1920 – Pod Brodnicą odbyła się bitwa, która powstrzymała marsz Armii Czerwonej w kierunku Grudziądza.
1966 – Ukazanie się drukiem almanachu „Młody Grudziądz Literacki”.
19. PONIEDZIAŁEK
*Konstancji
Ludwika
Ludwiny*
- 1865 – Uruchomienie miejskiej gazowni w Grudziądzu i początki oświetlenia gazowego w mieście.
20. WTOREK
*Sabiny
Saby
Samuela*
- 1937 – W Grudziądzu na terenie lotniska wojskowego została utworzona Wyższa Szkoła Pilotażu.
21. ŚRODA
*Franciszka
Joanny
Kazimiery*
- 1850 – W Dusocinie urodził się Ludwik Rydygier, wybitny polski chirurg.
22. CZWARTEK
*Cezarego
Fabrycego
Hipolity*
- 2008 – W Grudziądzu rozpoczął się XX Jubileuszowy Zjazd Kawalerzystów II RP (trwał trzy dni).

23. PIĄTEK
Poli
Róży
Walerii
1934 – Podział powiatu grudziądzkiego na gminy zbiorcze: Grudziądz, Gruta, Łasin, Mokre, Radzyń, Rogóźno i Świecie.
24. SOBOTA
Bartosza
Jerzego
Malwiny
1939 – Mobilizacja 64. Pomorskiego Pułku Strzelców Murmańskich i zajęcie przez niego pozycji obronnych nad Osą.
1966 – W Londynie zmarł gen. dyw. Tadeusz Komorowski „Bór”, ostatni komendant Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu.
25. NIEDZIELA
Namysława
Patrycji
Zbigniewa
1915 – Grudziądzka Gazownia Miejska obchodziła 50-lecie swojej działalności.
26. PONIEDZIAŁEK
Konstantego
Marii
Wiktora
1939 – Grudziądzkie CWK zostało ewakuowane do ośrodka zapasowego w Garwolinie.
1951 – Otwarcie odbudowanego po zniszczeniach wojennych mostu kolejowo-drogowego przez Wisłę w Grudziądzu.
1980 – Początek strajku w PZUO „Warmia”, który rozprzestrzenił się na pozostałe duże zakłady Grudziądza.
27. WTOREK
Małgorzaty, Moniki
Rufusa
1939 – Utworzony został Batalion Obrony Narodowej „Grudziądz”.
28. ŚRODA
Erazma
Sobieława
Wyszomira
1989 – W Grudziądzu podpisano akt partnerstwa z niemieckim miastem Gütersloh.
29. CZWARTEK
Jana, Janusza
Jeremiego
1659 – Wojska polskie pod dowództwem Jerzego S. Lubomirskiego wypędzają Szwedów z Grudziądza.
30. PIĄTEK
Benona
Jowity
Róży
1939 – Wojewoda pomorski Władysław Raczkiewicz mianował Damazego Raszkowskiego komisarycznym prezydentem Grudziądza.
2003 – Początek XV Jubileuszowego Zjazdu Kawalerzystów II RP z udziałem b. prezydenta RP na wychodźstwie Ryszarda Kaczorowskiego.

31. SOBOTA

Bohdana

Izabeli

Pauliny

1939 – W Poznaniu wyszedł ostatni numer „Gazety Ludowej dawniej Gazety Grudziądzkiej”.

1999 – Odslonięty został przy ul. 6 Marca głaz pamiątkowy z tablicą w hołdzie żołnierzom PSZ na Zachodzie.

Także w sierpniu:

1410 – Po bitwie pod Grunwaldem miasto Grudziądz i grudziądzki zamek zajął oddział polskiego rycerstwa pod dowództwem poznańskiego kasztelana Mościca ze Stęszewa.

1944 – Zginął z rąk Niemców sierżant Jan Głaza, przywódca antyhitlerowskiego ruchu oporu w grudziądzkiej Fabryce Maszyn Rolniczych „Unia”.

2012 – Adrian Tekliński, kolarz torowy ALKS Stal Grudziądz, był rezerwowym w drużynie sprinterów na Igrzyskach Olimpijskich w Londynie.

« *Wrzesień* »

1. **NIEDZIELA**
Bronisława
Bronisławy
Reny 1939 – Wybuch II wojny światowej – ostrzał artyleryjski Grudziądza. W szarży 18. Pułku Ułanów Pomorskich pod Krojantami zginął m.in. płk Kazimierz Mastalerz.
 2009 – Ks. Dariusz Kunicki został mianowany proboszczem parafii św. Mikołaja w Grudziądzu.
2. **PONIEDZIAŁEK**
Bohdana, Bohdany
Elizy 1576 – Przybycie króla Stefana Batorego do Grudziądza.
 2000 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał kompozytor Augustyn Bloch.
3. **WTOREK**
Bronisza, Eufemii
Przeclawa 1924 – W Grudziądzu rozpoczął działalność Instytut Muzyczny im. S. Moniuszki (kierownik Wincenty Tomaszewski).
4. **ŚRODA**
Dalii, Laurencjusza
Rościgniewa 1939 – Początki okupacji niemieckiej w Grudziądzu.
5. **CZWARTEK**
Delii
Stronisławy
Wiktoryna 1939 – Zamordowanie przez Niemców stolarza Wiktora Zawadzkiego, pierwszej ofiary okupacji niemieckiej w Grudziądzu.
 1993 – Groźny pożar w zajezdni tramwajowej przy ul. Dworcowej.
 2012 – Arleta Meloch, lekkoatletka grudziądzkiej Olimpii, zdobyła srebrny medal w biegu na 1500 m podczas Igrzysk Paraolimpijskich w Londynie.
6. **PIĄTEK**
Betiny, Rozalindy
Uniewita 1626 - Przybycie do Grudziądza króla Zygmunta III Wazy (czwarty pobyt) wraz z synem Władysławem.
7. **SOBOTA**
Domasławy
Meli
Ryszardy 1767 – W Grudziądzu obradował ostatni Sejmik Generalny Prus Królewskich.
 1904 – W Grudziądzu urodziła się Lisamaria Meirowsky, która wraz ze św. Edytą Stein zginęła w Auschwitzu.
8. **NIEDZIELA**
Czcibora
Marii
Nestora 1921 – W Grudziądzu powstało Towarzystwo Akcyjne „Teatr Pomorski” (dyrektor Stanisław Książek-Staszewski).
 1922 – Odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Urzędników Budowy Domów SM w Grudziądzu.

9. **PONIEDZIAŁEK**
Jacka
Pimena
Ścibora
 1941 – W Grudziądzu przed Sądem Wojennym Rzeszy rozpoczął się proces 49 członków antyhitlerowskiej organizacji „Rota”.
 2006 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Ernest Bryll, poeta, b. ambasador RP w Irlandii.
 2006 – W Warszawie zmarł Lucjan Kydryński, znany dziennikarz, publicysta i konferansjer, pochodzący z Grudziądza.
10. **WTOREK**
Eligiusza
Irmę
Łukasza
 1989 – W Grudziądzu odbył się I Światowy Zjazd Oficerów Służby Stałej Kawalerii II Rzeczypospolitej Polskiej.
 2002 – Biblioteka Miejskiej w Grudziądzu przyznano medal BIBLIOTHEKA MAGNA PERENNISQUE.
11. **ŚRODA**
Helgi
Naczesława
Prota
 1921 – Uruchomienie w Nowej Wsi stacji radiowo-telegraficznej „GRD Grudziądz”.
 2004 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. bp Józef Zawitkowski.
12. **CZWARTEK**
Amadeusza, Gwidona
Sylwina
 1883 – W Grudziądzu Wiktor Kulerski zorganizował tajne obchody 200-lecia odsieczy wiedeńskiej dla swoich kolegów, uczniów seminarium nauczycielskiego.
13. **PIĄTEK**
Aleksandra, Lubomira
Morzysława
 1923 – Pożar budynku Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
14. **SOBOTA**
Ramony, Roksany
Lozanny
 1884 – Zmarł grudziądzki kupiec i szyper Michał Zakrocki, powstaniec z 1830 i 1863 r.
15. **NIEDZIELA**
Albina
Budzigniewa
Lolity
 1945 – W salach Muzeum otwarto pierwszą powojenną wystawę grudziądzkich artystów plastyków: Kazimierzy Wolskiej -Jazłowińskiej, Kazimierza Krzyszkowskiego, Teodora Nowaka i Bronisława Zacharka.
 1963 – Inauguracja obchodów 900-lecia Grudziądza.
16. **PONIEDZIAŁEK**
Kamila, Kamy
Łucji
 1993 – W tym dniu Grudziądz miał 103 408 mieszkańców.
17. **WTOREK**
Drogosława
Lamberty
Narcyza
 1941 – Ogłoszenie wyroku w procesie grudziądzkim członków „Roty” (4 wyroki śmierci, w tym jeden zaoczny).

18. *ŚRODA*
Ariadny
Irminy
Zachariasza 1935 – W Owczarkach zmarł Wiktor Kulerski (1865-1935).
1996 – Rada Miejska nadała pośmiertnie Bronisławowi Malinowskiemu tytuł Honorowego Obywatela Miasta.
1999 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał prof. Stefan Stulgrosz.
19. *CZWARTEK*
Konstancji
Leopolda
Soni 1965 – W Grudziądzu został oddany do użytku budynek nowoczesnego dworca kolejowego.
1965 – Odślonięto pomnik Światowida na kopcu Góry Zamkowej (przeniesiony do parku Miejskiego w 2005 r.).
20. *PIĄTEK*
Franciszka
Olega
Szanta 1943 – Na terenie Niemiec, po ucieczce z Oflagu Doessel, został zamordowany ppor. Karol Kobyłko, b. oficer 64. Pułku Strzelców Murmańskich w Grudziądzu.
21. *SOBOTA*
Bożydara, Jonasza
Oty 1772 – W wyniku I rozbioru Polski Grudziądz został włączony do Królestwa Pruskiego.
1921 – Otwarcie Teatru Pomorskiego w Grudziądzu.
22. *NIEDZIELA*
Jonasza
Maurycyego
Tymona 1913 – Książę Melchior Kądzioła z Krakowa i Władysław Rutz z Mokrego poświęcili Zakłady Graficzne Wiktora Kulerskiego w Tuszewie.
23. *PONIEDZIAŁEK*
Boguchwała
Liny
Tekli 1953 – Powstanie Koła Miejskiego Polskiego Związku Filatelistów w Grudziądzu.
24. *WTOREK*
Gerarda
Hermana
Maryny 1901 – Uruchomienie linii kolejowej Mełno-Radzyń-Chełmża.
1951 – Zmarł w Kanadzie Julian Szychowski, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1986 – Powstanie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza.
25. *ŚRODA*
Gaspara, Kleofasa
Władysława 1946 – Uruchomienie, po odbudowie ze zniszczeń wojennych, linii kolejowej Grudziądz-Kwidzyn.
26. *CZWARTEK*
Justyna
Nili
Zbysława 1945 – Rozpoczęła działalność żegluga na Wiśle w Grudziądzu: w kierunku północnym do Gdańska i Elbląga i w kierunku południowym do Warszawy.

- 27. PIĄTEK**
Damiana
Kosmy
Mirabeli
- 1422 – Podpisanie pokoju nad Jeziorem Mełno.
1981 – Na grudziądzkim moście zginął w wypadku samochodowym Bronisław Malinowski, sportowiec i mistrz olimpijski.
- 28. SOBOTA**
Klemensa
Libuszy, Nikity
- 1772 – Po I rozbiorze Polski w Grudziądzu rozpoczęła działalność pruska administracja.
- 29. NIEDZIELA**
Gabriela
Marcelego
Marceliny
- 1989 – Zespołowi Szkół Rolniczych nadano imię Władysława Grabskiego.
2007 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała aktorka Maja Komorowska.
- 30. PONIEDZIAŁEK**
Honoraty
Honoriusza
Samanty
- 1626 – Z rozkazu Zygmunta III Wazy został zbudowany w Grudziądzu pierwszy w dziejach miasta most na Wiśle. Wymarsz 11 000 żołnierzy przeciw Szwedom pod Gniew.
1984 – W Kórniku zmarł przedwojenny wiceprezydent Grudziądza Stanisław Michałowski.
- Także we wrześniu:**
- 1651 – Król Jan Kazimierz odbył podróż Wisłą z Warszawy do Malborka i ze statku oglądał panoramę Grudziądza.
1913 – Ukazanie się drukiem pierwszego polskiego przewodnika turystycznego po Grudziądzu wraz z planem i polskimi nazwami ulic, pióra Ignacego Żnińskiego.

«Październik»

1. WTOREK <i>Danuty</i> <i>Igora</i> <i>Klementyny</i>	1903 – Wyszedł nr 1. „Dziennika Grudziądzkiego” (wydawca Wiktor Kulerski). 1916 – Poświęcenie kościoła pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego w Grudziądzu (ul. Bydgoska). 2000 – Uruchomiono Oddział Zamiejscowy Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK.
2. ŚRODA <i>Marty</i> <i>Sławomira</i> <i>Trofima</i>	1882 – Kowal August Ventzki założył w Grudziądzu warsztat naprawy maszyn rolniczych. 1894 – W Grudziądzu wyszedł nr 1. „Gazety Grudziądzkiej”. 2004 – W parafii św. Stanisława Biskupa na Rządzu ustanowiono drugiego patrona – św. Teresę Lisieux, z racji przechowywania tam figury św. Teresy, ocalonej z przedwojennego kościoła garnizonowego w Grudziądzu.
3. CZWARTEK <i>Ewolda, Gerharda</i> <i>Kandyda</i>	1910 – Kupiec Feliks Karolewicz wykupił z rąk niemieckich hotel „Pod Młodym Lwem” w Grudziądzu przy ul. Dolnotoruńskiej 28/30.
4. PIĄTEK <i>Edwina, Manfreda</i> <i>Rozalii</i>	1911 – W Mniszku uruchomiona została filia grudziądzkiej fabryki Hertzfeld i Victorius.
5. SOBOTA <i>Fausta, Flory</i> <i>Placida</i>	1922 – Otwarcie Teatru Miejskiego w Grudziądzu.
6. NIEDZIELA <i>Brunona, Fryderyki</i> <i>Petry</i>	1945 – Po odbudowie ze zniszczeń wojennych uruchomiona została linia kolejowa Grudziądz-Toruń.
7. PONIEDZIAŁEK <i>Dobromiły</i> <i>Krystyna</i> <i>Tekli</i>	1945 – W Grudziądzu, po przerwie wojennej, rozpoczął działalność Hufiec Harcerek.
8. WTOREK <i>Loreny</i> <i>Pelagiusza</i> <i>Taidy</i>	1934 – W Grudziądzu zostało utworzone Towarzystwo Fotografów „Słońce” (prezes Henryk Gąsiorowski).

9. *ŚRODA*
Arnolda
Dobrawy
Przedpełka
 1993 – Odświeżono obelisk ku czci gen. Tadeusza Komorowskiego „Bora” i AK (proj. Tomasz Czajka).
 2006 – Biskup toruński Andrzej Suski poświęcił odnowiony ołtarz główny w grudziądzkiej farze.
10. *CZWARTEK*
Kalistrata
Mariny
Paulina
 1920 – W Grudziądzu zostało utworzone Koło Przyjaciół Harcerstwa (przewodnicząca Helena Kunertowa).
 1982 – W Grudziądzu odbyły się I Biegi Uliczne im. Bronisława Malinowskiego.
 2005 – Pierwsza w dziejach Grudziądza inauguracja stacjonarnych studiów dziennych w Ośrodku Dydaktycznym UMK.
11. *PIĄTEK*
Burcharda
Emiliana
Zenajdy
 1945 – Wskrzeszone po II wojnie światowej Towarzystwo Muzyczne im. Stanisława Moniuszki wznowiło „Artystyczne Wieczory Czwartkowe” w pomieszczeniach Muzeum i Biblioteki Miejskiej.
 1986 – Odświeżenie odbudowanego pomnika Niepodległości na grudziądzkim Rynku.
12. *SOBOTA*
Eustachego, Krysty
Salwina
 1953 – Ks. kardynał Stefan Wyszyński został wywieziony przez UB z Rywałdu do Stoczka Warmińskiego.
13. *NIEDZIELA*
Edwarda, Mikołaja
Wilfrydy
 1962 – Państwowy Teatr Popularny w Grudziądzu zmienił nazwę na Teatr Ziemi Pomorskiej.
14. *PONIEDZIAŁEK*
Alana
Fortunaty
Gaudentego
 1972 – Odświeżenie pomnika Mikołaja Kopernika w Grudziądzu przy ul. Starorynkowej, dłuta Henryka Rasmusa.
 2011 – Oddano do użytku II odcinek autostrady A1 Nowe Marzy k. Grudziądza-Toruń, długości 62 km.
15. *WTOREK*
Jadwigi
Jagody
Zoriana
 1938 – Z okazji 15-lecia Centrum Wyszkożenia Kawalerii do Grudziądza przybył marszałek Polski Edward Rydz-Śmigły.
 1945 – Z odbudowanej gazowni i sieci miejskiej popłynął gaz.
16. *ŚRODA*
Aurelii
Gawła
Marty
 2003 – Rada Miejska podjęła uchwałę o nadaniu papieżowi Janowi Pawłowi II godności Honorowego Obywatela Grudziądza.
 2005 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Stefan Frankiewicz, a Honorowe Obywatelstwo Grudziądza – Czesław Szachnitowski.

17. CZWARTEK
Lucyny
Marity
Wiktoria
- 2002 – Odbiór i oddanie do eksploatacji miejsko-gminnej oczyszczalni ścieków w Nowej Wsi.
2008 – Oddano do użytku I odcinek autostrady A1 Rusocin-Nowe Marzy k. Grudziądza (długość 90 km)
18. PIĄTEK
Klementyny, Reny
Ziemowita
- 1996 – Oddanie do użytku nowoczesnego, ekologicznego składowiska odpadów w Zakurzewie.
19. SOBOTA
Ferdynanda
Ferdynandy
Frydy
- 1975 – W Grudziądzu przy ul. Klasztornej 9/11 został otwarty Klub Nauczyciela „Kaganek”.
20. NIEDZIELA
Anastazego
Kantego
Witalisa
- 1851 – W miejscowości Tarbes (Francja) urodził się Ferdynand Foch, marszałek Francji, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1917 – W Grudziądzu przebywał Władysław S. Reymont.
1955 – W Grudziądzu zmarł Alojzy Ruchniewicz, Honorowy Obywatel Grudziądza.
21. PONIEDZIAŁEK
Brygidy
Hilarego
Urszuli
- 1906 – W Ołomuńcu (Czechy) urodził się Jan Ładoś, Honorowy Obywatel Grudziądza.
1996 – Zmarła lek. med. Salomea Sujkowska, Honorowy Obywatel Grudziądza.
22. WTOREK
Halszki
Kordiana
Przybystawa
- 1965 – W Grudziądzu została otwarta filia Wyższej Szkoły Ekonomicznej z Sopotu.
2010 – W Grudziądzu zmarł Stanisław Poręba, historyk, poeta, prozaik, bibliofil, działacz społeczno-kulturalny.
23. ŚRODA
Edwarda
Ignacji
Odylii
- 1993 – W Grudziądzu, po wieloletniej przerwie, została utworzona ponownie parafia garnizonowa.
24. CZWARTEK
Alojzego
Antoniny
- 1587 – Do Grudziądza przybył król Zygmunt III Waza i zatrzymał się w domu mieszczanina Floriana Siegharda (pierwszy pobyt).
25. PIĄTEK
Bończy
Chryzanta
Kryspina
- 1925 – Duchowni prawosławni Rudyk i Kurylas dokonali poświęcenia kaplicy prawosławnej w grudziądzkim Wojskowym Szpitalu Rejonowym.

26. **SOBOTA**
Edwarda
Ewarysta
Ludmiły
- 1946 – Utworzony został Społeczny Komitet Odbudowy Grudziądza, liczący 45 osób.
2007 – Rada Miejska nadała pośmiertnie dr. Ludwikowi Rydygierowi tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.
27. **NIEDZIELA**
Iwony
Sabiny
Stoigniewa
- 1945 – W Grudziądzu odbyły się uroczystości żałobne ku czci mieszkańców miasta zamordowanych przez Niemców w latach 1939-1945.
2001 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał ks. prof. Andrzej Szostek, pochodzący z Grudziądza.
2010 – W Grudziądzu przebywał z wizytą prezydent RP Bronisław Komorowski ze swoją matką Jadwigą, urodzoną w Grudziądzu.
28. **PONIEDZIAŁEK**
Judy, Tadeusza
Wszeciecha
- 1879 – Ukończona została budowa żelaznego mostu kolejowo-drogowego na Wiśle w Grudziądzu.
29. **WTOREK**
Dalii, Longina
Teodora
- 1939 – Rozstrzelanie przez Niemców 10 grudziądzkich zakładników przy al. Józefa Piłsudskiego.
30. **ŚRODA**
Alfonsa
Edmunda
Konstancji
- 1928 – Fabryka „Pe-Pe-Ge” w Grudziądzu zaczęła produkować dziennie 30 000 par obuwia gumowego, m.in. kaloszy, śniegowców i „pepegów”, czyli tenisówek.
2006 – Prezydent RP Lech Kaczyński odsłonił w Grudziądzu pomnik Solidarności.
31. **CZWARTEK**
Augusta
Godzimira
Wolfganga
- 1410 – Odejście z Grudziądza w kierunku Torunia wojsk polskich pod dowództwem Mościca ze Sęszewa.
1704 – We Frankfurcie n. Odrą zmarł Jan Schulz-Szulecki, prawnik i historyk prawa, pochodzący z Grudziądza i nobilitowany przez króla Jana III Sobieskiego.
1996 – Przekształcenie fabryki GZPG w spółkę akcyjną „Stomil”.
- Także w październiku:**
- 1920 – W Grudziądzu przy Głównym Rynku 22/24 utworzone zostało Towarzystwo Akcyjne „Dom Towarowy”.
1945 – W Grudziądzu przy ul. Szewskiej 5 otwarta została Stacja Opieki nad Matką i Dzieckiem.

«*Listopad*»

1. PIĄTEK WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH <i>Andrzeja, Seweryny</i> <i>Wiktoryny</i>	1882 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Chełmża.
2. SOBOTA DZIEŃ ZADUSZNY <i>Bogdana</i> <i>Bożydara</i> <i>Henryka</i>	1922 – Utworzenie w Grudziądzu Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych (kierownik Wacław Szczebblewski).
3. NIEDZIELA <i>Herberta</i> <i>Huberta</i> <i>Wita</i>	1998 – W Grudziądzu przy ul. Klasztornej 6 rozpoczął działalność Ośrodek „Caritasu” im. Błogosławionej Juty. 1998 – Bożesław Tafelski został prezydentem Grudziądza.
4. PONIEDZIAŁEK <i>Gerardy</i> <i>Karola</i> <i>Olgierda</i>	1721 – W Rawie Mazowieckiej zmarł jezuita i hagiograf Stefan Wielowiejski, b. nauczyciel grudziądzkiego Kolegium Jezuickiego im. Działyńskich. 2009 – Rada Miejska nadała ks. infułatowi Tadeuszowi Nowickiemu tytuł Honorowego Obywatela Grudziądza.
5. WTOREK <i>Elżbiety</i> <i>Modesty</i> <i>Zachariasza</i>	1939 – W Chojnicach w „Dolinie Śmierci” został zamordowany ks. Albin Pakalski, b. grudziądzki wikary, miłośnik historii i członek Koła Historycznego. 1984 – Oddano do użytku pierwszy na osiedlu Rządź dom SM (ul. J. Sujkowskiego 6).
6. ŚRODA <i>Arlety</i> <i>Leonarda</i> <i>Ziemowita</i>	1910 – Otwarcie w Grudziądzu, na terenie twierdzy, Izby Pamięci niemieckiego pisarza Fritza Reutera. 2006 – Oddanie do użytku pierwszego budynku na osiedlu Nowe Tarpno.
7. CZWARTEK <i>Antoniego</i> <i>Kariny</i> <i>Melchiora</i>	1960 – Miejska Orkiestra Symfoniczna (dyrygent Wacław Sadowski) wystąpiła w Grudziądzu z pierwszym koncertem. 2009 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Janusz Zakrzeński, aktor teatralny, filmowy i telewizyjny.

8. **PIĄTEK**
Klaudii
Sędziwoja
Wiktora
1980 – Szkoła Podstawowa nr 10 w Grudziądzu przyjęła na swojego patrona Ignacego J. Paderewskiego, muzyka, kompozytora i pierwszego premiera Niepodległej Polski.
9. **SOBOTA**
Anatolii, Nestora
Ursyna
10. **NIEDZIELA**
Leona
Luby
Natalii
1805 – Utworzenie więzienia przy obecnej ul. Wybickiego w Grudziądzu.
2002 – Andrzej Wiśniewski wybrany został, w wyborach bezpośrednich, na prezydenta Grudziądzka.
11. **PONIEDZIAŁEK**
ŚWIĘTO
NIEPODLEGŁOŚCI
Bartłomieja
Marcina
Trudy
1931 – Odświeżenie pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego (Centrum Wyszkolenia Żandarmerii).
1933 – Odświeżenie pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego (park Dworcowy).
1955 – Powstanie grudziądzkiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego.
1990 – Przywrócenie herbu miasta Grudziądzka z 1937 r. (biskup na tle murów z wieżyczkami).
12. **WTOREK**
Jonasza
Konrada
Witolda
1938 – W Grudziądzu-Franciszkowie (okolica obecnej ul. Granicznej) został otwarty i poświęcony Dom Społeczny.
13. **ŚRODA**
Arkadii
Mikołaja
Stanisławy
1921 – Zaczęła urzędowanie pierwsza z wyboru polska Rada Miejska Grudziądzka.
14. **CZWARTEK**
Emilia
Laury
Rogera
1956 – W Grudziądzu odbył się popis amatorskich zespołów jazzowych i estradowych województwa bydgoskiego i gdańskiego. Była to pierwsza tego rodzaju impreza w Polsce.
15. **PIĄTEK**
Amelii
Leopolda
Przybygniewa
1878 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Jabłonowo.
1879 – Uruchomienie linii kolejowej Grudziądz-Laskowice.
1906 – Na terenie Rejencji Kwidzińskiej (m. in. w powiecie grudziądzkim) strajkowali polscy uczniowie w 160 szkołach ludowych.

16. **SOBOTA** 1918 – W Grudziądzu została wydana odezwa Koła Polskiego przy
Edmunda Parlamencie Rzeszy Niemieckiej oraz Sejmie Pruskim
Marka (Berlin) – „Twórzmy państwo swoje”.
Otomara
17. **NIEDZIELA** 1919 – Pożar zniszczył część grudziądzkiego ratusza.
Floryny 1945 – Odnaleziono akt erekcyjny pomnika Niepodległości,
Salomei wmurowany 10 lutego 1930 r. w fundament monumentu.
Walerii 1996 – Zmarł dr Stefan Gliński, autor publikacji klinicznych
i z historii medycyny.
18. **PONIEDZIAŁEK** 1945 – W Grudziądzu przebywał premier Tymczasowego
Klaudyny Rządu Jedności Narodowej Edward Osóbka-
Romana, Tomasza Morawski.
19. **WTOREK** 1972 – W Grudziądzu otwarto Klub Międzynarodowej Prasy
Matyldy i Książki.
Pawła 2007 – W Grudziądzu przekazano do użytku nową arterię
Salomei komunikacyjną Droga Łąkowa (dług. ponad 2 km) łączącą
wyjazd z mostu na Wiśle z Trasą Średnicową.
20. **ŚRODA** 1945 – W Grudziądzu, po odbudowie ze zniszczeń
Edyty, Feliksa wojennych, uruchomiono linię tramwajową nr 1.
Rafała
21. **CZWARTEK** 1995 – W Grudziądzu został utworzony oddział Izby
Marii Przemysłowo-Handlowej.
Remigiusza, Reny 2010 – Robert Malinowski ponownie został wybrany na
prezydenta Grudziądza (druga kadencja).
22. **PIĄTEK** 2001 – Przekazanie do użytku schroniska dla bezdomnych
Jonatana kobiet w Wielkich Lniskach.
Stefana
Zdobysława
23. **SOBOTA** 1991 – Likwidacja Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-
Felicyty Krajoznawczego im. ks. dr. ppłk. Władysława J. Łęgi
Klemensa, Ornesta w Grudziądzu.
24. **NIEDZIELA** 1883 – Założenie niemieckiego Towarzystwa Starożytności
Delfiny w Grudziądzu.
Flory
Romana

25. **PONIEDZIAŁEK** 1997 – Przy parafii Wniebowzięcia NMP w Grudziądzu,
Katarzyny ul. Moniuszki 8, została otwarta Izba Pamięci Stowarzy-
Klemensa, Tęgomira szenia Kolarzy im. św. Józefa.
26. **WTOREK** 1919 – Inż. Józef Włodek mianowany zostaje komisarycznym
Lechośława prezydentem Grudziądza.
2006 – Robert Malinowski został prezydentem Grudziądza.
27. **ŚRODA** 1968 – W wypadku drogowym zginął kustosz Muzeum
Franciszka w Grudziądzu Józef Błachnio, znany historyk i krajoznawca.
Kseni
Walerego
28. **CZWARTEK** 1956 – W wyniku przemian październikowych reaktywowano
Jakuba, Romy Aeroklub Grudziądzki.
Stefana
29. **PIĄTEK** 1918 – Powstanie Rady Żołnierzy Polaków w Grudziądzu.
Błażeja
Fryderyka
Saturnina
30. **SOBOTA** 1930 – Odświeżenie pomnika Niepodległości na gru-
Andrzeja dziądzkim Rynku.
Maurycy
Ondraszka
- Także w listopadzie:** 1920 – Utworzenie w Grudziądzu Centralnej Szkoły Podoficerów
Piechoty nr 2.
1938 – Upadek działalności Stronnictwa Ludowego w Grudziądzu
i powiecie grudziądzkim.

«*Grudzień*»

1. NIEDZIELA <i>Bianki, Natalii</i> <i>Natalia</i>	1992 – Podniesienie kościoła św. Mikołaja w Grudziądzu do rangi kolegiaty.
2. PONIEDZIAŁEK <i>Balbiny</i> <i>Kswarego</i> <i>Pauliny</i>	1936 – W Grudziądzu zostało utworzone 4-letnie Gimnazjum Kupieckie. 1941 – W Warszawie zmarł marszałek Edward Rydz-Śmigły, Honorowy Obywatel Grudziądza. 2001 – Utworzenie na terenie Grudziądza i powiatu grudziądzkiego czterech dekanatów: Grudziądz I i II oraz łańskie i radzyńskiego.
3. WTOREK <i>Hilarego</i> <i>Kasjana</i> <i>Łucji</i>	1918 – Udział delegatów Grudziądza w Polskim Sejmie Dzielnicowym w Poznaniu. 1945 – Ministerstwo Odbudowy w Warszawie przyznało 1 mln zł na odbudowę Grudziądza.
4. ŚRODA <i>Barbary, Bernarda</i> <i>Lubomiły</i>	1998 – Fortyfikacje Wielkiej Księżej Góry zostały wpisane do rejestru zabytków.
5. CZWARTEK <i>Anastazego</i> <i>Kryspina, Sabiny</i>	1948 – Uroczyste oddanie do użytku odbudowanego ze zniszczeń wojennych budynku teatralnego w Grudziądzu.
6. PIĄTEK <i>Dionizji</i> <i>Jaremy</i> <i>Mikołaja</i>	2008 – W Londynie zmarł Piotr Janowski, wybitny skrzypek, zwycięzca V Międzynarodowego Konkursu im. H. Wieniawskiego w Poznaniu. 2010 – Uroczysta proklamacja dekretu Stolicy Apostolskiej o podniesieniu kolegiaty św. Mikołaja w Grudziądzu do godności Bazyliki Mniejszej.
7. SOBOTA <i>Agaty, Dalii</i> <i>Sobieława</i>	1996 – Linia tramwajowa nr 2 w Grudziądzu została przedłużona od ul. Południowej do osiedla Rządź (o 1,9 km).
8. NIEDZIELA <i>Delfina, Marii</i> <i>Wirgiliusza</i>	1970 – W tym dniu Grudziądz liczył 75 511 mieszkańców. 2010 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymał Andrzej Ryczek, projektant obiektów sakralnych.

9. **PONIEDZIAŁEK**
Anety, Joachima
Wiesława
1859 – Grudziądzcy Żydzi opracowali statut dla swojej gminy.
1959 – Najniższy w Grudziądzu poziom wody w Wiśle – 1,15 m.
10. **WTOREK**
Daniela, Julii
Radziszawy
1881 – W Zakrzewie k. Złotowa urodził się Damazy Klimek, kupiec, drogerzysta, działacz narodowy i Honorowy Obywatel Grudziądza.
1925 – Założenie Chóru Męskiego „Echo” w Grudziądzu.
2010 – Zmarł Bolesław Krzemień, nauczyciel, samorządowiec, społecznik, honorowy prezes GTK.
2011 – Nagrodę im. ks. Janusza Pasierba otrzymała Barbara Wachowicz, pisarka, autorka biografii wielkich Polaków, scenarzystka, publicystka.
11. **ŚRODA**
Damazego
Waldemara
Wojmira
1931 – Jadwiga Smosarska wystąpiła gościnnie w Teatrze Miejskim w Grudziądzu.
2009 – W Grudziądzu oficjalnie przekazano do użytku kompleks szpitalny przy ul. Rydygiera.
12. **CZWARTEK**
Aleksandra
Dagmary
Suliwoja
1954 – W Grudziądzu zmarł gen. bryg. w st. spoczynku Franciszek Zieliński, kawaler Orderu Virtuti Militari kl. V, mieszkaniec Robakowa.
13. **PIĄTEK**
Juliusza
Łucji
Włodziszawy
1655 – Zdobycie Grudziądza przez Szwedów.
1885 – Otwarcie Rzeźni Miejskiej w Grudziądzu.
1981 – W Grudziądzu zostało aresztowanych i internowanych 16 miejscowych działaczy NSZZ „Solidarność”. Wywieziono ich do Potulic.
14. **SOBOTA**
Alfreda, Izydora
Zoriny
1932 – Został utworzony grudziądzki okręg „Caritasu”.
15. **NIEDZIELA**
Celiny
Ignacego
Waleriana
1993 – W Warszawie zmarł ks. dr prof. Janusz Pasierb, b. wikary w Grudziądzu. Jest patronem nagrody ustanowionej przez grudziądzki KIK.
16. **PONIEDZIAŁEK**
Albiny, Euzebiusza
Zdzisława
1962 – W Grudziądzu został utworzony Oddział Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego.

17. **WTOREK**
*Jolanty, Łukasza
Olimpii* 1867 – W Łasinie zostało założone Towarzystwo Rolnicze.
18. **ŚRODA**
*Bogusława
Deotymy
Gracjana* 1994 – W Warszawie zmarła Jadwiga Korczakowska, autorka książek dla dzieci i młodzieży, b. mieszkanka Grudziądza.
19. **CZWARTEK**
*Dariusza, Gabrieli
Urbana* 1984 – W Grudziądzu zmarł Paweł Osiński, nauczyciel, dyrygent i działacz śpiewaczy.
20. **PIĄTEK**
*Bogumiły
Dominika, Zefiryna* 1990 – Ostatnia premiera w Teatrze Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu – widowisko „Pastorałka Małoszowska”.
21. **SOBOTA**
*Honoraty
Jana
Tomisława* 1382 – W Grudziądzu została utworzona Fundacja im. Bartłomieja Herwerta, mieszczanina i założyciela przytułku dla ubogich.
22. **NIEDZIELA**
*Bożeny, Judyty
Zenona* 1267 – W Grudziądzu odbył się zjazd biskupów z Pomezanii, Chełmna i Warmii.
23. **PONIEDZIAŁEK**
*Dagny
Jana Kantego
Sławomira* 1899 – Uruchomienie wodociągów w Grudziądzu.
1923 – Poświęcenie kościoła pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa w Małym Tarpnie.
24. **WTOREK**
WIGILIA
*Adama
Ewy
Grzegorza* 1997 – W Grudziądzu zmarł działacz kulturalny i popularyzator dziejów Grudziądza Edwin Brzostowski.
25. **ŚRODA**
BOŻE NARODZENIE
*Glorii
Piotra
Spirydiona* 1922 – W Grudziądzu urodził się Witold Piechocki, dr praw, sędzia i pisarz, związany z Olsztynem.

- 26. CZWARTEK**
Szczepana
Dionizego
Wróciwoja
- 1922 – W Królewskiej Hucie zmarł Michał Wolski, aptekarz i działacz narodowy, główny założyciel Towarzystwa Przemysłowego w Grudziądzu (1888).
- 27. PIĄTEK**
Fabioli
Maksyma
Żanety
- 1918 – Wywieszenie polskiej flagi na budynku Domu Polskiego „Bazar” w Grudziądzu przez członków Polskiej Rady Robotników i Żołnierzy.
- 28. SOBOTA**
Antoniego
Cezarego
Teofilii
- 1918 – Z inicjatywy Polskiej Rady Ludowej na Powiat Grudziądz -Wieś oraz Polskiej Rady Ludowej na Miasto Grudziądz powstał Oddział Polski przy Niemieckim Czerwonym Krzyżu.
- 29. NIEDZIELA**
Dawida, Dominika
Jonatana
- 1912 – Powstanie Katolicko-Polskiej Partii Ludowej w Grudziądzu.
- 30. PONIEDZIAŁEK**
Eugeniusza
Łazarza
Sabiny
- 1950 – Nazwę grudziądzkiej fabryki wyrobów gumowych „Pe-Pe-Ge” zmieniono na Grudziądzkie Zakłady Przemysłu Gumowego.
2005 – Otwarto Ośrodek Balneologii w Grudziądzu.
- 31. WTOREK**
Melanii
Sylwestra
Sylwii
- 1934 – Z wieży Klimek został odegrany po raz pierwszy „Hejnał”, kompozycji Stanisława Szpuleckiego.
1996 – Rozformowanie Ośrodka Szkolenia Specjalistów Ubezpieczenia Lotów przy ul. Chełmińskiej w Grudziądzu. Działał 16 lat.
- Także w grudniu:**
- 1918 – W Grudziądzu rozpoczęło działalność Dowództwo II Okręgu tajnej Organizacji Wyzwolenia Pomorza (OWP), z siedzibą w hotelu Feliksa Karolewicza, przy ul. Toruńskiej 28-30.
1947 – Otwarcie Biblioteki Miejskiej w Łasinie.

Daty do *Calendarium* zostały opracowane przez Stanisława Porębę oraz Wiesławę Bielawę, Ryszarda Bynera, Eugeniusza Chmielewskiego, Jerzego Krzysia i Tadeusza Rauchfleisza.

KALENDARZ NA 2014 R.

STYCZEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

LUTY

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	

MARZEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

KWIECIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

MAJ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

CZERWIEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30					

LIPIEC

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

SIERPIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

WRZESIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

PAŹDZIERNIK

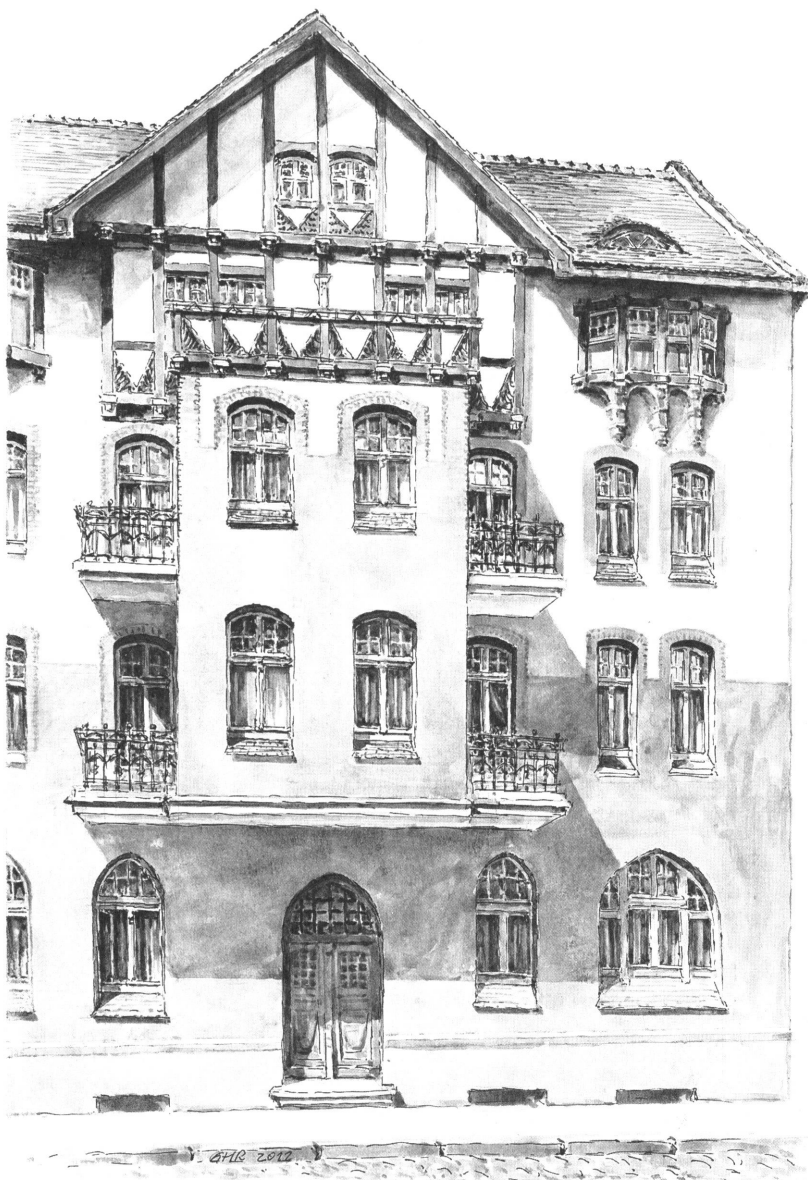
N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

LISTOPAD

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

GRUDZIEŃ

N	Pn	Wt	Śr	Cz	Pt	So
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

Kamienica przy ul. Sienkiewicza 31 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

PATRONI ULIC GRUDZIĄDZA

Noty biograficzne patronów ulic Grudziądz, zamieszczamy od 2001 r. w kolejnych rocznikach Kalendarza Grudziądzkiego.

UL. MARIANA BUCZKA (Mały Kuntersztyn, okolica ul. Waryńskiego, łączy ul. Kasprzaka z Drogą Straconych).

Marian Buczek (ur. 26 września 1896 r. w Nurzynie pow. łukowski – zm. 9 września 1939 r. pod Ożarowem Mazowieckim), polski działacz socjalistyczny i komunistyczny. Członek kolejno: Polskiej Partii Socjalistycznej, PPS-Opozycja, Komunistycznej Partii Polski. W latach 1915-1917 w Legionach – podporucznik. Po odmowie złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec zdezerterował i powrócił na Lubelszczyznę. Od 1916 r. działał w Polskiej Organizacji Wojskowej pod nazwiskiem Waław Sturmer, a później także w Pogotowiu Bojowym PPS. Był organizatorem i uczestnikiem szeregu akcji zbrojnych na terenie Lubelszczyzny, m.in. likwidacji komisarza austriackiej policji politycznej w Lublinie – Terleckiego. Po powołaniu w 1918 r. Tymczasowego Rządu Ludowego przez Ignacego Daszyńskiego został szefem wydziału śledczego Milicji Ludowej PPS w Lublinie, która ochraniała ten rząd. W dwudziestoleciu międzywojennym kilkakrotnie skazany na wieloletni pobyt w więzieniu za antypaństwową działalność komunistyczną i przynależność do sekcji wojskowej KPP. W pierwszym dniu wojny 1939 r., po ucieczce władz więziennych i ogłoszeniu amnestii, uwolniony z więzienia w Rawiczu zgłosił się do najbliższej jednostki wojskowej, gdzie został aresztowany i przewieziony do Poznania, a po dwóch dniach zwolniony. Zginął w nocy z 9 na 10 września 1939 r.

pod Ożarowem Mazowieckim, prowadząc grupę żołnierzy do ataku na niemiecki ckm ostrzeliwujący przemieszaną kolumnę uchodźców i żołnierzy.

UL. HENRYKA DĄBROWSKIEGO (Mały Kuntersztyn, boczna ul. Piłsudskiego, łączy ul. Piłsudskiego z ul. Łyskowskiego).

Jan Henryk Dąbrowski, herbu Virgo Violatta (ur. 2 sierpnia 1755 r. w Pierzchowie – zm. 6 czerwca 1818 r. w Winnej Górze), generał, jeden z najwybitniejszych polskich dowódców wojskowych. W 1771 zaciągnął się do armii saskiej, gdzie służył przez ponad 20 lat. W okresie Sejmu Czteroletniego i wojny polsko-rosyjskiej wstąpił do wojska polskiego (1792). Uczestnik powstania kościuszkowskiego, podczas oblężenia Warszawy skutecznie wspierał T. Kościuszkę. Za obronę stolicy awansowany do stopnia generała. Wysłany na pomoc powstańcom w Wielkopolsce, stanął na czele korpusu składającego się z 3 tys. żołnierzy i zajął Bydgoszcz. Po upadku powstania liczył na konflikt Prus z pozostałymi zaborcami, swe nadzieje wiązał również z Francją, dokąd przybył w 1796 r. W porozumieniu z Napoleonem Bonaparte utworzył Legiony Polskie we Włoszech, opierając się na układzie podpisanym w 1797 r. z Republiką Lombardzką. W 1799 r. jako dowódca I Legii walczył nad Trebbią i pod Novi. Od 1802 r. piastował stanowisko naczelnego inspektora Legionów. Po zwycięstwie Napoleona pod Jeną w 1806 r. zorganizował w Wielkopolsce powstanie przeciw Prusakom. W 1807 r. jako dowódca części wojska polskiego, tzw. III Legii, uczestniczył w wyzwolaniu ziem polskich położonych na lewym brzegu Wisły, zdobył Tczew, uczestniczył w oblężeniu Gdańska i bitwie pod Frydlandem.

Brał udział w kampanii przeciw Austriakom (1809) i kampanii rosyjskiej (1812-1813). Po bitwie pod Lipskiem w 1813 r. mianowany naczelnym wodzem wojsk polskich. W 1814 r. zreorganizował resztki armii i wziął udział w kampanii toczonyj na ziemi francuskiej. W Królestwie Polskim piastował godność senatora-wojewody.

Pieśń Legionów poświęcona Dąbrowskiemu, *Mazurek Dąbrowskiego*, stała się polskim hymnem narodowym.

UL. STANISŁAWA KUNICKIEGO (Mały Kuntersztyn, łączy ul. Waryńskiego z ul. Łyskowskiego).

Stanisław Kunicki, ps. Grzegorz (ur. 6 czerwca 1861 r. – zm. 28 stycznia 1886 r.), polski działacz robotniczy i rewolucyjny. Od 1880 r. w rosyjskiej Narodnej Woli. W lipcu i sierpniu 1882 r. wraz z Ludwikiem Waryńskim i Kazimierzem Puchewiczem współtworzyli program zakładanej partii Proletariat, od września 1883 do czerwca 1884 r. był członkiem jego Komitetu Centralnego. W lutym 1884 r. podczas zjazdu Narodnej Woli w Paryżu zawarł formalną umowę o współpracy tego ugrupowania z polskim Proletariatem. Oznaczało to przejście z walk masowych do indywidualnych aktów terroru. Wiosną 1884 r. po fali aresztowań był inicjatorem stworzenia nowego składu Komitetu Centralnego. Współzałożyciel pism politycznych: „Walka klas” i „Proletariat”. Zwolennik stosowania aktów terroru w polityce (metoda walki, którą poznał w Narodnej Woli). Aresztowany wraz z Piotrem Bardowskim 28 czerwca 1884 r. i osadzony w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej. W procesie 29 proletariaczyków (1885) otrzymał wyrok śmierci i został stracony 28 stycznia 1886 r. na stokach Cytadeli.

UL. LUDWIKA MIEROSŁAWSKIEGO (Mały Kuntersztyn, łączy ul. Waryńskiego z ul. Łyskowskiego).

Ludwik Mierosławski (ur. 17 stycznia 1814 r. w Nemorus we Francji – zm. 22 listopada 1878 r. w Paryżu), polski publicysta, poeta, dramaturg, działacz polityczny, generał, historyk wojskowości. Uczestnik powstania listopadowego, po jego upadku przebywał we Francji. Zwolennik szlacheckiej demokracji. Członek Towarzystwa Demokratycznego Polskiego (1843-1857). Założyciel Towarzystwa Demokratycznego (1865). Przewidywany na przywódcę niedoszłego powstania w 1846 r., był dowódcą powstania w 1848 r. w Wielkopolsce oraz w 1849 r. na Sycylii i w Badenii. Dyktator powstania styczniowego z ramienia Tymczasowego Rządu Narodowego, pobity pod Krzywosądem i Nową Wsią, zbiegł do Paryża. Jako syn Polaka i Francuzki pisywał w dwóch językach, autor m.in. powieści autobiograficznej *La tache de Caïn* tom 1-2 (1841). W latach 1835-1836 wydał w Paryżu poematy: *Szuja*, *Żelazna Maryna*, *Pugaczow* (wydanie

łączone zatytułowane *Utwory poetyczne*, 1885). Popularnością cieszył się jego poemat *Bitwa grochowska* (1835), a także chętnie śpiewany *Marsz* (1848), rozpoczynający się od słów: *Do broni, ludy, powstańmy wraz*.

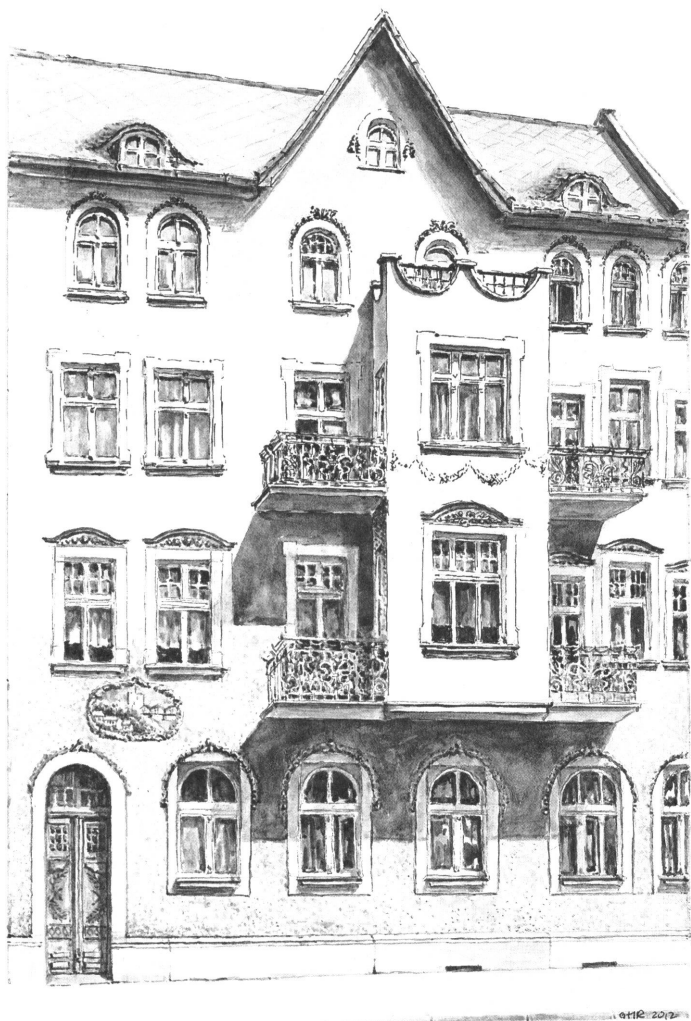
AL. TADEUSZA MAŚLONKOWSKIEGO (Śródmieście, trakt spacerowy wzdłuż Rowu Hermana, łączy ul. Portową z ul. Focha).

Tadeusz Maślankowski, ps. Sosna (ur. 10 grudnia 1921 r. w Grudziądzu – zm. 8 sierpnia 1944 r. w Warszawie), harcmistrz, podporucznik, żołnierz Armii Krajowej. Uczył się w Gimnazjum Humanistycznym im. Sobieskiego w Grudziądzu. W Związku Harcerstwa Polskiego należał do 8. Pomorskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego (tzw. Błękitna Ósemka). Podczas okupacji niemieckiej znalazł się w Warszawie i wstąpił do Szarych Szeregów. Podczas powstania warszawskiego był dowódcą III drużyny w II plutonie „Alek” kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”, przełożony Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Zginął 8 sierpnia podczas próby niesienia pomocy koledze z drużyny sierż. pchor. Henrykowi Petryce, rannemu podczas obrony Cmentarza Ewangelickiego. Pochowany wraz z nim na Powązkach Wojskowych w kwaterze żołnierzy batalionu „Zośka”. Oznaczony Orderem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych. 2. Grudziądzka Drużyna Harcerska Twierdza nosi jego imię. W Grudziądzu u zbiegu ul. Focha i al. Maślankowskiego znajduje się jego pomnik; odsłonięto go 28 września 2006 r.

UL. ZBIGNIEWA KRUSZELNICKIEGO (Osiedle Nowe Tarpno, łączy ul. Legionów z ul. Piłsudskiego, d. ul. Krótka).

Zbigniew Kruszelnicki, ps. Wilk (ur. 30 kwietnia 1922 r. w Grudziądzu – zm. 5 czerwca 1944 r. w Miedzianej Górze), żołnierz Armii Krajowej, podporucznik. Urodził się w rodzinie wojskowej jako syn pułkownika rezerwy i urzędnika magistratu Antoniego Zieniewicza-Kruszelnickiego. Harcerz, maturzysta z 1939 r. Podczas okupacji mieszkał w Ludyni (1939-1940) i Kielcach (1940-1944). W 1940 r. wstąpił do Armii Krajowej. Dwa lata później ukończył w Warszawie tajną szkołę podchorążych i zaliczył prawie połowę studiów politechnicznych na wydziale mechanicznym. 15 listopada 1943 r. został skierowany do oddziału dywersyjnego Obwodu Kieleckiego AK dowodzonego przez podporucznika Józefa Mikołajczyka ps. Marcin, który

w styczniu 1944 r. zginął. Decyzją Komendy Obwodu Kieleckiego AK z 5 lutego 1944 r. nowym dowódcą oddziału został Kruszelnicki. Podchorąży Zbigniew Kruszelnicki poległ 5 czerwca 1944 r. w Miedzianej Górze podczas próby zdobycia niemieckiego samochodu wojskowego. Pośmiertnie został awansowany do stopnia podporucznika i odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Jego grób odnalazł po wyzwoleniu, wiosną 1945 r., Antoni Zieniewicz-Kruszelnicki i z pomocą partyzantów kieleckich uzyskał zgodę na ekshumację i pochówek syna na Cmentarzu Starym w Kielcach. 15 października 2005 r. szczątki Kruszelnickiego pochowano ze wszystkimi należnymi honorami na Cmentarzu Partyzanckim w Kielcach.

Kamienica przy ul. Kosynierów Gdyńskich 19 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

GRUDZIĄDZ SPRZED 170 LAT

Przeglądając archiwalia grudziądzkiego Muzeum, natrafiłem na bardzo ciekawy artykuł napisany przez członka Towarzystwa Starożytności (Altertumsgesellschaft), Augusta Ambrassata, pod tytułem *Graudenz vor sechzig Jahren (Grudziądz sprzed 60 lat)*. W artykule tym, który ukazał się drukiem w gazecie „Der Gesellige” 4 i 6 grudnia 1904 r., autor opisuje wygląd miasta z lat 40. XIX w. Po lekturze tego opracowania okazało się, że nawet zajmującym się na co dzień historią Grudziądza, rozszyfrowanie miasta sprzed 170 lat może sprawić wiele kłopotu. Z tego też względu opis ten zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ nie zachowało się wiele tego typu informacji z tamtego okresu.

Za wjazdem do miasta od strony Torunia pierwszym zamieszkałym obszarem był Kaliner Krug (Kalinkowo). Rejon ten cieszył się bardzo złą sławą. Był słabo zabudowany niewielkim chałupami, w których zamieszkiwały rodziny robotników. W owej okolicy istniały dwie gospody Die schaukel (Huśtawka) przy dzisiejszej ul. Czerwonodwornej oraz Die grüne linde (Zielona lipa) na północ od dzisiejszej ul. Bydgoskiej. Dochodziło tam często do bijatyk pomiędzy cywilami a żołnierzami, podczas których niepoślednią rolę odgrywały często szable i noże. Przy obecnej ul. Chełmińskiej, w rejonie wjazdu na wiadukt, po prawej stronie, znajdowała się wcześniej szubienica, jednakże w latach 40. XIX w. już nie dokonywano tam egzekucji. Miejscem straceń był wówczas pagórek w Tarpnie, prawdopodobnie w pobliżu dzisiejszej SP nr 18. Egzekucje gromadziły tysiące grudziądzan, natomiast włościanie przyjeżdżali z odległych stron na wozach zaprzężonych w cztery konie.

Właściwe miasto rozpoczynało się za drewnianym mostem nad Rowem Hermana (Hermannsgraben) przy dzisiejszej ul. Toruńskiej (Untere Thorner Strasse). Tamtejsza dzielnica nazywana Toruńskim Przedmieściem, rozciągała się do Bramy Toruńskiej u wylotu ul. Klasztornej (Nonnenstrasse). Znajdowały się tam jedynie jednopiętrowe budynki. Drzwi niektórych domów były pośrodku podzielone poziomo, z których dolną część z reguły zamykano, aby zwierzęta nie mogły wejść do środka. Górna część najczęściej była otwarta. Ulica Kwiatowa (wówczas Blumenstrasse) była ślepą uliczką, prowadzącą do ogrodu Marinschen Garten, w związku z czym została później nazwana Marinstrasse. Przy dzisiejszej ul. Marcinkowskiego (Lehmstrasse), po prawej stronie, znajdowała się cegielnia Drimalskische (Drzymalskiego), która spłonęła w początkach lat 40. XIX w. Naprzeciwko cegielni znajdował się lazaret miejski, ubogi budynek. Wschodnia część obecnej al. 23 Stycznia zwana była Rynkiem Świńskim (następnie Zbożowym), ze względu na rozbiegane kury, kaczki, gęsi i świnie, poszukujące rzuconych na ziemię próbek zboża. Zaraz po żniwach prowadzono tam ożywiony handel z właścicielami ziemskimi z okolic Lidzbarka, Brodnicy a nawet Działdowa. Na północnej ścianie Rynku znajdował się duży budynek, w którym mieścił się urząd starostwa (Landratsamt). Po tej samej stronie, w miejscu słynnej przedwojennej restauracji Kaiser-Kaffe stał grożący zawaleniem domek oraz bielarnia, często odwiedzana przez gospodynie domowe. W połowie lat 40. XIX w. gruziędzanin Bieler postawił w tym miejscu nowy dom, natomiast bielarnia została przekształcona w ogród. Do Górnego Młyna (Obermühle) prowadziła uliczka Zur Trinke, jednakże mogły nią tylko wjeżdżać wozy, które zawoziły mlewo do młyna. Naprzeciw, na Rynku Świńskim, znajdowała się stajnia, w której przetrzymywano bydło należące do miasta. Pasterz miejski już o godzinie 4 rano wypędzał je na pastwisko.

Skręcając od strony wschodniej z al. 23 Stycznia w boczną uliczkę (obecnie ul. Sienkiewicza), w pobliżu dzisiejszej toalety publicznej, mijało się narożnikowy dom Boergenów, należący do tej rodziny od 1828 r. Został on wybudowany już w 1737 r. przez garbarza o nazwisku Kallenbuch. Obok znajdowała się duża stodoła, która posiadała żłoby dla 40 koni. Pośrodku Rynku stały trzy budynki zamieszkałe przez sukienników. Domy te zostały

Budynek narożny nad Trynką przy ul. Małogrobłowej – u wylotu ul. Skłodowskiej-Curie, ok. 1913 r. Zniszczony w 1945 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

rozebrane dopiero w latach 60. XIX w. Trochę wcześniej, bo już w 1843 r., wraz z budową drogi do Radzyna, ułożono na Rynku Świńskim pierwszą nawierzchnię. Obecna ul. Focha (Schützenstrasse) była w owym czasie prawie zupełnie niezabudowana. Na rogu ul. Focha i dzisiejszej Rapackiego (wówczas bez nazwy) znajdował się szpital, dalej zaś mieściła się gorzelnia Nonnenberg-Appelsche Brennerei, której posiadłości sięgały aż do

budynku, w którym przesypanyo zboże. Nonnenberg posiadał naprzeciwko współczesnych pawilonów handlowych duży teren z szopą i stajniami dla koni. Dalej za Rowem Hermana znajdowały się pole i las oraz cegielnia Bischoffa.

W okolicy dzisiejszej ul. Sienkiewicza rozciągało się wówczas pole tytoniu. Na odcinku al. 23 Stycznia od ul. Toruńskiej do Klasztornej – była to Obere Thorner Strasse – stało wiele budynków, których niewielka część istniała jeszcze na początku XX w. W porównaniu z kamienicami były one niewielkie, a najniższy dom, którego dachu mogły dosięgnąć nawet niskie osoby, należał do handlarza tytoniem – Schmidta. W kuźni Komassasche Schmiede podkuwano konie na chodniku. Gdy panował duży ruch, kowale ciągle kręcili się w pobliżu. W urzędzie podatkowym, który znajdował się dość daleko stąd (niestety nie określono w artykule jego miejsca) należało uiszczać podatki, m.in. od korzystania z szyb w oknach. Przemysł był na porządku dziennym. Urzędnicy podatkowi, zwani speckriecherami, przeprowadzali częste kontrole wwożonych produktów rolnych do miasta. Na południowej stronie alei znajdowały się znaczące budynki, takie jak sąd powiatowy (Kreisgericht) oraz hotel Złoty Lew (Goldene Löwe). Hotel ten był starym, chylącym się do ziemi budynkiem, ze stajnią dla koni sięgającą daleko w głąb ulicy. Także stan bruku pozostawiał wiele do życzenia. Z tego też względu sprzedano w 1846 r. parcele lasu miejskiego, a pieniądze przeznaczone przede wszystkim na utwardzanie nawierzchni. Naprzeciw obecnego budynku Caritasu stał szpital katolicki, wzniesiony przez mistrza murarskiego Goebela. Ulica Małogroblowa (Grabenstrasse) przy wylocie od al. 23 Stycznia była bardzo błotnista i prowadziła do Trynki, nad którą położono dwie deski, które służyły jako kładka, a drążek stanowił balustradę.

Do ścisłego centrum można się było dostać przez wąski most na ul. Klasztornej, przejeżdżając pod Bramą Toruńską (Thorner Tor), też wąską, na szerokość jednego wozu. Przejście przez bramę bez uszczerbku na zdrowiu było nie lada wyczynem. Dlatego ze względów bezpieczeństwa polecono dobudowanie przejścia dla pieszych. Problem zniknął po rozebraniu bramy w 1851 r. Za Bramą Toruńską, w miejscu dzisiejszej przychodni lekarskiej, znajdowała się szkoła dla chłopców. Dwupiętrowy

dom stał zwrócony szczytem w stronę ulicy. Naprzeciwko znajdowała się stara wartownia. W Pałacu Opatok dwa pomieszczenia wykorzystywano na cele szkoły zawodowej (Gewerbeschule). Instytucja ta upadła jednak pod koniec lat 60. XIX w. Naprzeciwko parafii Świętego Ducha znajdowała się bardzo popularna winiarnia Weisesche Weinstube. Przechodząc przez krótką, ślepą uliczkę można było dojść do gorzelnii Weiseschen Brennerii. Budynek ten został wyburzony w 1899 r. Uzyskane w ten sposób miejsce przeznaczono na potrzeby szkoły Luisenschule. Na rogu ul. Szewskiej (Schuhmacherstrasse), po lewej stronie, mieścił się browar miejski, który w latach 40. XIX w. został wycofany z użytku. Mijając kościół pod wezwaniem św. Ducha, wchodziło się w najbardziej elitarną wówczas ulicę – Pańską (Herrenstrasse), przy której swoje domostwa mieli kupcy handlujący zbożem, wełną i suknem. Zawierano tutaj również ważne transakcje handlowe. Na miejscu istniejącej do dzisiaj kamienicy pod numerem 23 istniał szynk słodowników. Kilka kamienic dalej znajdowała się apteka Pod Lwem (Löwenapotheke), która pod tą nazwą przetrwała kilkadziesiąt lat. Z kolei kamienicę pod numerem 3 nazywano Seifensieder cariusche.

Przed 170 laty spichlerze służyły jako pomieszczenia dla ogromnej ilości zboża, które późną jesienią i zimą było sprzedawane do Grudziądza. Gdy tylko wiosną na Wiśle puszczał lód, na brzegu pojawiało się 50-100 łodzi, by odebrać zboże i zawieźć je do Gdańska, skąd było transportowane m.in. do Anglii.

Pośrodku Rynku (Marktplatz) wznosił się jeszcze stary ratusz, w którego dolnych pomieszczeniach mieściła się szkoła podstawowa (Volksschule). Przeznaczony do rozbiórki w 1851 r. został sprzedany handlarzowi tytoniem Sekursowi, który ze starych cegieł wznosił kamienicę na rogu ul. Małogrob-łowej i al. 23 Stycznia (została zniszczona w 1945 r.). Wąski zaułek oddzielał ratusz na Rynku od starego kościoła ewangelickiego, rozebranego w 1900 r.

Obecna ul. Kościelna (Kirchenstrasse) sięgała tylko do ul. Starorynkowej (Altmarktstrasse). Druga część nosiła wówczas nazwę Kapeluszników (Hutmacherstrasse), ponieważ wielu modystów miało tam swoje warsztaty. Przy ul. Starorynkowej mieściła się nowa winiarnia Weisische Weinhandlung.

Budynek narożny przy ul. Starorynkowej i ul. Długiej, wzniesiony w 1856 r. dla Danziger Privat-Aktien Bank, ok. 1942 r. Całkowicie zniszczony w 1945 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Przy ul. Starej (Alte Strasse) – pod numerem 9 istniała już wówczas cukiernia Güssowa, która przetrwała aż do 1920 r. Na końcu tej ulicy znajdowała się Brama Kwidzyńska (Marienwerder Tor), z której jednak w owym czasie ocalały jedynie skromne pozostałości. Przy tej bramie rozpoczynało się Przedmieście Kwidzyńskie (Marienwerder Vorstadt). Po wschodniej stronie ul. Starej, pod dzisiejszym numerem 20, można było zobaczyć wartownię, która była używana w charakterze głównego posterunku straży, obok (pod numerem 22) znajdowała się księgarnia Carla Gustawa Röethego (Röthesche Buchhandlung) wraz z drukarnią. Naprzeciwko rozciągał się niezabudowany plac, na którym zrzucano nieczystości miejskie.

Na ul. Wybickiego (Marienwerder Strasse), w miejscu gdzie przed I wojną światową stał hotel Schwarzer Adler (Pod Czarnym Orłem), znajdował się mały drewniany budynek, a dalej właściwy zajazd z wjazdem na podwórze. W narożnym domu przy ul. Solnej (Salzstrasse) mieścił się teatr, w którym były organizowane spektakle operowe Gdańskiego Towarzystwa Teatralnego i Operowego (Danziger Theater und Operngesellschaft). Pomieszczenia garderoby musiały być jednak sporządzone w specjalny sposób. Były one konstruowane z desek na czas każdego spektaklu i leżały w poprzek ulicy. W 1847 r. wybudowano nowy teatr z muru pruskiego, w głębi ul. Solnej. Domy przy dzisiejszej ul. Wybickiego były najczęściej małe i niepozorne. Największy budynek na tym trakcie, przy skrzyżowaniu z ul. Sikorskiego (Amtstrasse), wyposażony w schody zewnętrzne, służył przez długi okres czasu jako urząd pocztowy. Ostatnim domem przedmieścia był zajazd zwany potocznie Ostatnim Groszem (Letzer Groschen). Do przedmieścia przylegała Kolonia Fijewo, teraz to rejon ul. Legionów (Lindenstrasse).

Na Amtsstrasse (Urzędowej), obecnie ul. Sikorskiego, wyróżniały się okazałe domy mieszkalne, które w większości zostały zniszczone w 1945 r. Ulica była jednak tylko częściowo utwardzona. Na jej końcu istniał browar, który należał jeszcze wtedy do powiatu Kuntersztyn. Idąc wzdłuż Trynki, zgodnie z jej nurtem, dochodziło się do wąskiej kładki, która składała się z jednej belki. Osoba nie mająca skłonności do zawrotów głowy i stąpająca pewnie mogła dojść po tej kładce do Totenstrasse (dzisiaj ul. Kosynierów Gdynskich), a następnie do Rynku Rybnego zwanego wówczas Drzewnym (Holzmarkt) oraz ul. Groblowej (Grabenstrasse), mając po prawej stronie rów strzelecki (schiessgraben), który był prawie niezabudowany. Także po lewej stronie znajdowało się jedynie kilka małych domków i przede wszystkim ogrody. Trójkąt pomiędzy synagogą, wybudowaną w 1845 r. na miejscu dzisiejszego placu Niepodległości, a budynkiem Cechu Rzemiosł Różnych, był zabudowany małymi chatami.

Dzisiejsza ul. Mickiewicza, zwana Tytoniową (Tabackstrasse), prowadziła na pole tytoniu. Przy niej znajdowało się kilka ogrodów, należących do bogatych kupców z ul. Pańskiej oraz kilkanaście stodoł. Spłonęły one 1 listopada 1869 r. Na miejscu wspomnianego wcześniej Domu Rzemiosła

Restauracja i kawiarnia Germania na placu Niepodległości, ok. 1903 r. Budynek zniszczony w 1945 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

(siedziby gazety „Der Gesellige”) znajdowała się stara ujeżdżalnia Schönbornsche Reitbahn. Ważono tutaj przywożoną wełnę, której dopływ do miasta był tak ogromny, że często od ujeżdżalni aż do Rynku Świńskiego stał wóz za wozem, a ich właściciele bardzo długo czekali na odprawę celną.

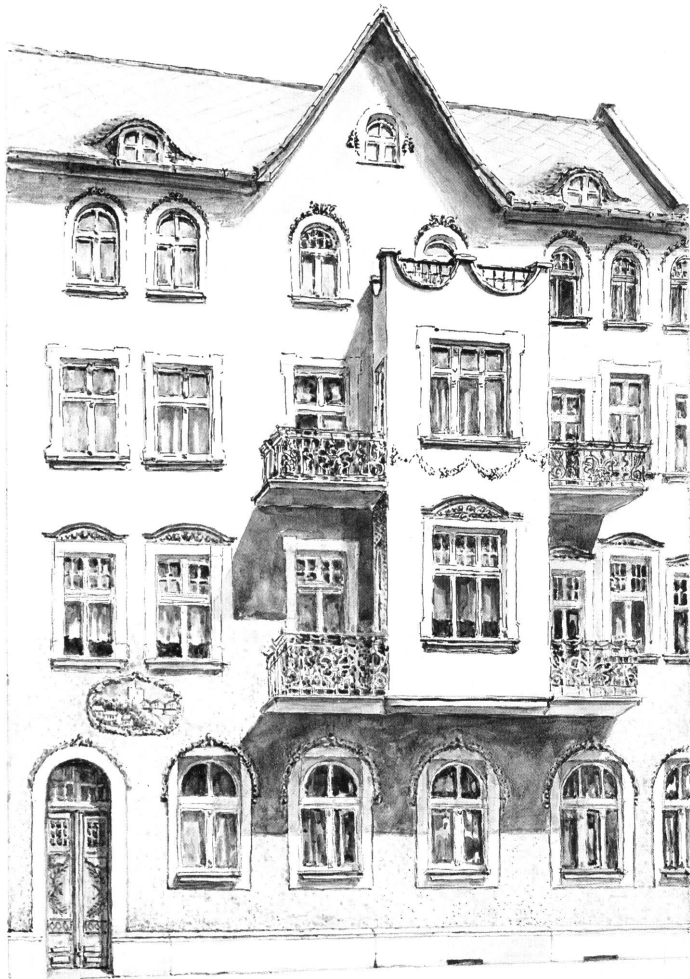
Ulica Sienkiewicza, która nazwę Börgerstrasse otrzymała 23 maja 1867 r., na cześć właściciela farbiarni, tego dnia świętującego 50. rocznicę urodzin oraz srebrny jubileusz działalności jako radnego i zastępcy burmistrza, prowadziła na Frytę, obecnie ul. Skłodowskiej-Curie

(Trinkestrasse). Ostatni dom, na rogu ul. Groblowej, ze schodami zewnętrznymi, był wówczas najpiękniejszym budynkiem na całej ulicy i należał do Maschinenbauer Ilg. W tym miejscu znajduje się współcześnie Zespół Szkół Gastronomiczno-Hotelarskich. Przylegające domki skrywały wcześniej urząd pocztowy.

Góra Zamkowa przed 170 laty była miejscem opustoszałym, pomimo wydzierżawienia jej przez Zarząd Miasta w 1839 r., aby urządzić w tym miejscu park zamkowy. Przy skarpie wiślanej wznosiło się wiele domów, z których część została porwana przez wodę podczas powodzi w 1844 r. Na ul. Solnej znajdowała się królewska faktoria soli, zamieszkała przez inspektora solnego. Obok faktorii stał spichlerz solny. Znajdująca się w pobliżu ul. Nadgórna (Oberbergstrasse) była prawie całkowicie nieutwardzona. Do początku XX w. zachowały się jedynie niektóre niepozorne chaty z tego okresu.

W owym czasie ulubionym celem wycieczek grudziądzan były lokale Libenwalde i Rehkrug przy dzisiejszej ul. Hallera (Rehdener Strasse), a po drugiej stronie Wisły – Der Rote, Weisse Krug oraz Fingers Gasthaus. Te ostatnie miejsca były odwiedzane najczęściej zimą, kiedy lód na Wiśle umożliwiał przejście na drugą stronę. Najbardziej elitarny był Rehkrug, odwiedzany głównie przez gości honorowych. Często zaglądał tam komendant twierdzy Ernst Ludwik von Toll.

Jak wynika z opisu, ówczesny Grudziądz był miastem kupieckim, dużym ośrodkiem handlu płodami rolnym. Pierwszoplanową rolę odgrywał handel zbożem i wełną, duże znaczenie miały też sukiennictwo i przemysł tytoniowy. Dopiero rozbudowa sieci kolejowej oraz przekształcenie Grudziądza w miasto przemysłowe i wielki garnizon wojskowy, zmieniło całkowicie jego oblicze. Od lat 70. XIX w. rewolucja przemysłowa spowodowała niespotykany do tego czasu rozwój Grudziądza. Powstały wielkie zakłady przemysłowe, a w miejscu niewielkich domów wybudowano piękne kamienice. Zmiany te dokonywały się w tak szybkim czasie, że już na początku XX w. młodsze pokolenie grudziądzan nie znało swego miasta sprzed 60 lat, opisanego w artykule Augusta Ambrassata.

Kamienica przy ul. Kosynierów Gdyńskich 35 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Ryszard Byner

120-LECIE „TRÓJKI”

Szkoła podstawowa przy ul. Narutowicza należy do najstarszych placówek oświatowych w Grudziądzu. Kiedy u schyłku XIX w. rozpoczęła działalność uczniowie używali gęsich piór do pisania, uczyli się kaligrafii, nosili mundurki szkolne, a najwyższą oceną była jedynka... W „Trójce”, jak rzadko w której z miejscowych szkół zmagano się z licznymi zmianami. Ale numer, który pojawił się w nazwie szkoły w 1920 r. pozostaje do dziś, mimo wielu reorganizacji sieci placówek oświatowych.

Dwie w jednym

Budowa szkoły przy ul. Rzezalnianej, obecnie ul. Narutowicza, rozpoczęta została w 1891 r. i trwała dziesięć lat. Jednak działalność w pierwszych wykończonych pomieszczeniach podjęto już w 1892 r. Dziewczęca Szkoła Powszechna C wystartowała bardzo skromnie – z dwiema klasami, do których uczęszczało 107 uczennic, dwiema nauczycielkami i z ubogim wyposażeniem. Po zakończeniu budowy w 1899 r. baza szkoły była już, jak na ówczesne czasy, imponująca – 24 sale lekcyjne, pokój nauczycielski, pomieszczenia administracyjne i gospodarcze, ubikacje, umywalnie, natryski, kuchnia, w której przygotowywano posiłki, mieszkanie woźnego. Nic dziwnego, że w budynku ulokowano dwie placówki: część zachodnią gmachu zajęła Dziewczęca Szkoła Powszechna C, wschodnią – Chłopięca Szkoła Powszechna B. Podział utrzymał się przez wiele dziesięcioleci. Pod jednym dachem aż do 1973 r. funkcjonowały dwie szkoły.

Po reformie szkolnictwa w Grudziądzu, w 1901 r., DSP C wprawdzie zmieniła nazwę na II Szkołę Gminną, ale zachowała dotychczasowy charakter, pozostawała szkołą niemiecką, wielowyznaniową i dziewczęcą.

Szkoła przy ul. Rzezalnianej, ok. 1912 r.

Widokówka ze zbiorów Zbigniewa Zawadzkiego

Trzydzieć lat później z sześciolatki stała się siedmiolatką. W kwietniu 1919 r., kiedy Grudziądz jeszcze znajdował się pod zaborem, w szkole wprowadzono język polski. Mimo że w języku ojczystym odbywały się tylko lekcje religii katolickiej, było to wydarzenie historyczne. Zwiastowało ono kolejne zmiany, jakie miały nastąpić po powrocie Grudziądza do Macierzy.

W listopadzie 1920 r. w pomieszczeniach zajmowanych dotąd przez niemiecką II Szkołę Gminną, w zachodniej części budynku rozpoczęła działalność utworzona kilka miesięcy wcześniej III Szkoła Polska dla dziewcząt. W następnym roku szkoła za patronkę przyjęła Królową Jadwigę i odtąd nosiła nazwę: Publiczna Szkoła Powszechna im. Królowej Jadwigi. Rok później nastąpił podział szkoły na A i B. Szkoła Królowej Jadwigi A pozostała w zachodnim skrzydle budynku i przejęła tradycje działających w jej pomieszczeniach szkół dziewczęcych. Natomiast PSP im. Królowej Jadwigi B, która później zmieniła nazwę na Publiczna Szkoła Powszechna im. Marii Konopnickiej została przeniesiona do części wschodniej zajmowanej przez niemiecką Szkołę Ewangelicką.

Z samorządem, teatrem i radiowężłem

W latach międzywojennych szkoła prowadziła od 11 do 15 klas, do których uczęszczało 500-700 uczennic, liczba nauczycieli zawsze była niewystarczająca i wahała się od 9 do 14 osób. W „Trójce” uczono języka polskiego (w pewnych okresach również niemieckiego i francuskiego), matematyki, historii, geografii, przyrody, rysunków, śpiewu, uczennice uczęszczały na zajęcia praktyczne i gimnastykę, dla katoliczek lekcje religii były obowiązkowe. Dodatkowo odbywały się zajęcia chóru, teatru szkolnego, działała biblioteka i jeden z pierwszych w mieście samorząd szkolny. Szkoła organizowała z dużym powodzeniem liczne imprezy i uroczystości, m. in. z okazji świąt państwowych, rocznic ważnych wydarzeń. W 1925 r. urządzoną w gmachu szkoły ekspozycję towarzyszącą I Pomorskiej Wystawie Rolnictwa i Przemysłu zwiedził prezydent RP Stanisław Wojciechowski.

W 1934 r. „Trójka” straciła swój tradycyjny charakter, przestała być wyłącznie szkołą dla dziewcząt. Do klas pierwszych przyjęto wówczas również chłopców. Pierwsi absolwenci klas mieszanych mieli opuścić szkołę w 1941 r.

Wydarzeniem było uruchomienie szkolnego radia, które swoją pierwszą audycję nadało 18 marca 1936 r. Dwa lata później samorząd szkolny okazał się najlepszym w województwie i podczas zlotu młodzieży pomorskiej w Toruniu został pochwalony przez marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza.

Żołnierze zamiast uczniów

Na kartach historii szkoły zapisano kilka epizodów wojskowych. Po odzyskaniu niepodległości, kiedy w mieście przystąpiono do organizacji szkolnictwa polskiego, budynek „Trójki” został przejęty przez wojsko i przekształcony w szpital. Na szczęście wojna polsko-bolszewicka nie trwała długo i już w listopadzie 1920 r. uczennice wróciły do szkoły.

Po raz drugi budynek szkoły trafił w ręce wojskowych we wrześniu 1939 r. i to na lata. Żołnierze niemieccy dokonali w pomieszczeniach ogromnych zniszczeń. Zdewastowali sprzęt i pomoce naukowe, zdemontowali i wywieźli radionadajnik, wzmacniacz i głośniki, z posiadania których „Trójka” była dumna. Spalili dokumentację placówki. Brutalnie potraktowali księgozbiór biblioteki szkolnej, część książek spalili, a część przeznaczyli na makulaturę. Cudem ocalały kronika i portret patronki szkoły, które ukrył

Zakończenie roku szkolnego 1929/30

Fot. z archiwum szkolnego

i przechował woźny p. Franciszek Modrzejewski. Podczas okupacji w budynku mieściły się magazyn i szpital wojskowy.

Pod koniec lutego 1945 r. żołnierze Armii Czerwonej wyparli Niemców z południowych rejonów miasta i na kilka tygodni zajęli m.in. budynek szkoły przy ul. Narutowicza, zamieniając go na obóz dla jeńców niemieckich. Dlatego pierwsze zajęcia lekcyjne, od 5 kwietnia, odbywały się popołudniami w szkole przy ul. Marcinkowskiego.

Odbudowali wspólnie

Do swoich pomieszczeń „Trójka” przeniosła się w maju 1945 r. Dzięki ogromnemu wysiłkowi nauczycieli, uczniów i ich rodziców przeprowadzono najpilniejsze prace remontowe i zgromadzono podstawowe wyposażenie. Kapitalny remont zniszczonego budynku przeprowadzono na przełomie 1945 i 1946 r. Przywrócono dawny podział, część zachodnią budynku zajmowała Szkoła Królowej Jadwigi, a wschodnią Szkoła Marii Konopnickiej. Jeszcze przez trzy lata „Trójka” pozostawała tradycyjnie szkołą dla dziewcząt. Od 1948 r. uczęszczali do niej również chłopcy.

W latach 50. SP nr 3 wzbogaciła się o świetlicę z czasem przekształconą w salę gimnastyczną, a w latach 70. także o boisko szkolne.

1 września 1973 r. decyzją władz oświatowych SP nr 4 uległa likwidacji. Jej wyposażenie, uczniów i nauczycieli przejęła SP nr 3 i odtąd zajmuje cały budynek przy ul. Narutowicza 6, którego wnętrze po „fuzji” przebudowano, tworząc na parterze hol.

W minionej dekadzie urządzono pracownię komputerową i świetlicę socjoterapeutyczną, przybywa systematycznie sprzętu i urządzeń technicznych oraz pomocy naukowych.

Troje patronów

Szkoła miała troje patronów. Pierwszym, w 1921 r. została królowa Jadwiga, zasłużona dla polskiej oświaty i kultury, którą ponad 70 lat później wyniesiono na ołtarze. Po wojnie, na początku lat 50. w oficjalnych dokumentach i określeniach potocznych patronka była systematycznie pomijana aż zniknęła całkowicie. We wrześniu 1954 r., po odpowiednim przygotowaniu społeczności szkoły „Trójka” otrzymała imię Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. O tym, że nie było to powszechnie akceptowane świadczy fakt, że po odwilży październikowej TPD zostało usunięto z oficjalnej nazwy placówki. Przez wiele lat rozważano różne kandydatury patronów i na dyskusji się kończyło. Dopiero 27 kwietnia 1981 r. SP nr 3 nadano imię Janusza Korczaka. Z tej okazji komitet rodzicielski ufundował sztandar. W rocznicę tamtego wydarzenia obchodzone jest święto szkoły.

Kronika sukcesów

W kronice szkolnej odnotowano liczne sukcesy nauczycieli i uczniów w konkursach przedmiotowych, ekologicznych, turystyczno-krajoznawczych, promujących zdrowie, propagujących ideę oszczędzania. Prowadzona przez samorząd szkolny Spółdzielnia Uczniowska „Promyk” została wyróżniona w konkursie ogólnopolskim. „Promyk” nie tylko prowadził sklepik, ale także organizował zbiórki i wycieczki. Osiągnięcia w rywalizacji sportowej zarówno te przed wojną, jak i po wojnie, plasowały SP nr 3 w czołówce grudziądzkich podstawówek. Drużyna lekkoatletyczna zajęła ósme miejsce w finale ogólnopolskich zawodów o puchar „Świata Młodych” (1976). W latach 80. głośno było o zespole instrumentalnym „Ostinato”, którego członkowie grali na ksylofonach i metalofonach

i wygrywali wszystkie konkursy w województwie. Z kolei szczerp ZHP, nawiązujący do tradycji przedwojennych drużyn harcerskich działających w szkole, zasłynął znakomicie zorganizowanymi obozami letnimi.

W roku jubileuszu

W 2012 r. Szkoła Podstawowa nr 3 obchodziła 120-lecie istnienia. Jubileusz przypadł w Roku Janusza Korczaka ogłoszonym przez Sejm RP i zbiegł się z 15. rocznicą kanonizacji św. królowej Jadwigi. Był okazją do wspomnień i refleksji, nawiązania do idei, jakie przyświecały życiu i działalności patronów, przypomnienia historii szkoły, osiągnięć jej uczniów i nauczycieli.

Aktualnie „Trójka” prowadzi 13 oddziałów, zatrudnia 28 nauczycieli. Liczba uczniów – 272 – jest dużo mniejsza niż w rekordowym 1974 r., kiedy uczyło się 894 dziewcząt i chłopców. Wiadomo, mamy niż demograficzny.

Na podstawie monografii szkoły opracowanej przez nauczyciela historii mgr. Tomasza Lewandowskiego.

Część artystyczna uroczystości z okazji 120-lecia SP nr 3

Fot. Gerard Szukay

SCHRON RADIOSTACJI FORTECZNEJ

Grudziądzka twierdza fortowa, aczkolwiek ciekawa z punktu widzenia miłośników dziejów architektury i techniki, nie obfitowała w wydarzenia z głównego nurtu historii Europy, lub chociażby naszego kraju. Można tu jednak znaleźć obiekt forteczny, zupełnie dziś zapomniany, który godny jest upamiętnienia, zachowania i udostępnienia. A na pewno można o nim powiedzieć, że jest świadkiem wielkiej historii.

W drugiej połowie XIX w. nastąpił duży postęp techniki, także w zakresie telekomunikacji. Wynalezienie telefonu (Graham Bell, 1867 r.) umożliwiło przekazywanie informacji na dużą odległość. Wynalazek ten szybko znalazł zastosowanie militarne, umożliwiając sprawne komunikowanie się między dowódcą a poszczególnymi oddziałami wojskowymi. Sieć telefoniczną założono także w grudziądzkiej twierdzy pod koniec XIX w. Centrala mieściła się w dziele rogowym cytadeli. Kable telefoniczne miały jednak istotną wadę – mogły być łatwo przerwane w trakcie ostrzału artyleryjskiego lub przez grupy dywersyjne wroga. Pod koniec XIX w. nastąpił przełomowy dla rozwoju telekomunikacji wynalazek przesyłania na odległość fal elektromagnetycznych (radiowych). Zestaw skutecznie działających urządzeń nadawczych i odbiorczych opracowali w latach 1895-97 pracujący niezależnie od siebie wynalazcy – Aleksander Popow i Guglielmo Marconi. Wiadomości przesyłano na odległość zakodowane przy pomocy alfabetu Morse'a. Fale radiowe krótkie były wytwarzane przez tak zwane generatory iskrowe.

Sztabowcy Cesarstwa Niemiec szybko zaadaptowali nowy wynalazek dla celów militarnych, także fortecznych. Od 1908 r. zakładano radiostacje

w poszczególnych twierdzach, najpierw w Metz (nadajnik o mocy 5 kW), następnie w Strasburgu i Koloni. Na wschodnich obszarach cesarstwa założono radiostacje w Królewcu, Poznaniu, a także w Toruniu. Miały one jednak mniejszą moc (1,5 kW), względnie niskie maszty (80 m), zasięg nadawania i odbioru fal radiowych nieprzekraczający 500 km.

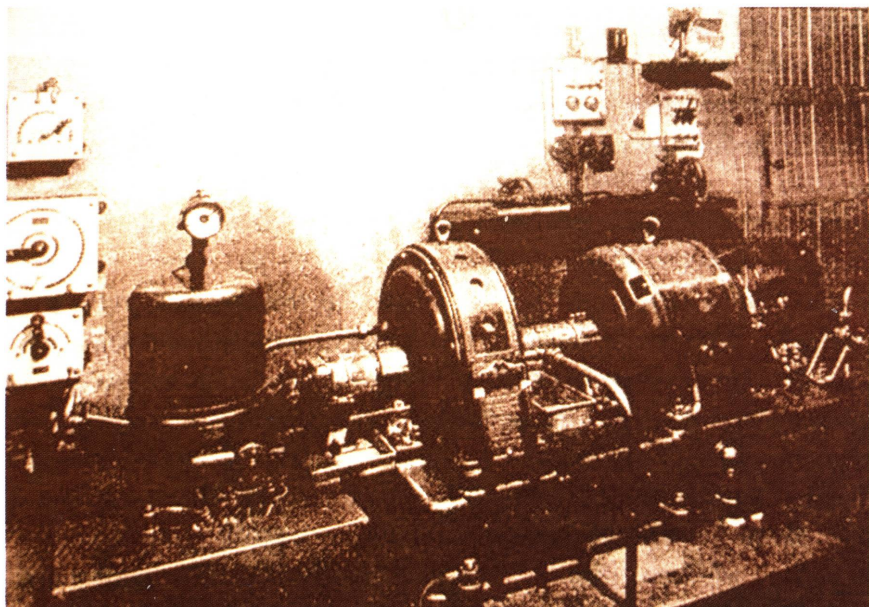
Po 1910 r. znacznie wzrosła rola grudziądzkiej twierdzy, której pruscy sztabowcy nadali rolę głównego punktu oporu na całym wschodnim teatrze działań bojowych (przeciwko Rosji). Twierdza taka musiała być oczywiście zaopatrzona w nowoczesną radiostację, a cenny sprzęt odpowiednio chroniony. W latach 1911-13 zbudowano więc specjalny schron. Miejsce dobrano odpowiednio – był to teren bezpośrednio przylegający do północnych obwałowań cytadeli, w najwyższym miejscu Kępy Fortecznej, co umożliwiało optymalne warunki nadawania i odbioru fal radiowych. Radiostację wyposażono w nadajnik o potężnej (jak na ówczesne warunki) mocy 25 kW oraz w maszt radiowy o wysokości 100 m. Umożliwiało to nadawanie i odbiór sygnałów radiowych z odległości 1000 km. Obsługę radiostacji stanowiła 2. forteczna kompania łączności (Festungs-Fernsprech-Kompagnie Nr 2).

Radiostacje forteczne oraz polowe były połączone w sieć. Umożliwiało to bezproblemowe nawiązywanie łączności celem koordynacji działań poszczególnych garnizonów twierdz i korpusów wojsk polowych. Sieć pozwalała też na prowadzenie nasłuchu wiadomości stacji radiowych wroga. I w tym zakresie grudziądzka radiostacja forteczna odegrała ważną rolę. W sierpniu 1914 r. na tereny Prus Wschodnich wtargnęły dwie armie rosyjskie z zadaniem rozbicia niemieckiej 8. Armii i osiągnięcia linii Wisły, jako punktu wyjściowego dalszej ofensywy na zachód. Strona rosyjska miała dużą przewagę liczebną, warunkiem sukcesu była jednak koordynacja działań obu armii. Jediną szansą na skuteczną obronę było skupienie wszystkich sił niemieckich na jednym kierunku i szybkie pobicie rosyjskiej 2. Armii atakującej od południa, a następnie przerzucenie sił przeciwko 1. Armii na wschodzie. Rosjanie popełnili poważny błąd. Poszczególne oddziały porozumiewały się drogą radiową. Depesze były przekazywane otwartym tekstem, co było wynikiem niesłychanej niefrasobliwości i lekceważenia przeciwnika. Dzięki temu Niemcy zorientowani byli dokładnie

w planach i położeniu wroga. Główną rolę w prowadzeniu nasłuchu odgrywała radiostacja królewiecka oraz grudziądzka, wyposażona przecież w najsilniejszy sprzęt. Ostatecznie rosyjska 2. Armia poniosła klęskę w bitwie pod Tannenbergiem, zabitych zostało 30 tysięcy żołnierzy, a 92 tysiące dostało się do niewoli. W następnych latach I wojny światowej rola grudziądzkiej radiostacji zmalała, bowiem front odsunął się daleko na wschód.

W 1918 r. odrodzone państwo polskie przejęło kilka stałych stacji radiotelegraficznych zbudowanych przez zaborców – na cytadeli warszawskiej, w twierdzy krakowskiej, a w 1919 r. radiostację długofalową na cytadeli poznańskiej. Wszystkie one pozostawały pod zarządem wojskowym, były wykorzystywane do obsługi Ministerstwa Poczty i Telegrafów, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, zagranicznych misji wojskowych i przedstawicielstw dyplomatycznych, a także do nadawania komunikatów meteorologicznych. Stacje te miały jednak istotną wadę – mały zasięg. Dopiero w 1920 r. wojsko polskie przejęło schron radiostacji fortecznej w Grudziądzu, ogołocony jednak całkowicie z aparatury radiowej oraz agregatów napędowych. W miejscu tym postanowiono uruchomić nowoczesną, silną stację radiową. Aparaturę nadawczo-odbiorczą zakupiono z zapasów demobilu francuskiego przez Komitet Narodowy w Paryżu. Według innych źródeł była ona darem Francji, wręczonym Ignacemu Paderewskiemu w okresie jego premierostwa. Radiostację umieszczono w schronie fortecznym, miała ona dużą moc 20 kW, w pobliżu zbudowano maszt radiowy o wysokości 120 m. Nadajnik systemu Alexandersona, wyposażony w alternator wysokiej częstotliwości francuskiej firmy Bethonod-Latour, umożliwiał nadawanie sygnału ciągłego. Radiostacja pracowała na falach długich w systemie simplex, czyli nadawanie i odbiór odbywały się na przemian. Nadal komunikowano się wyłącznie za pomocą telegrafii (z wykorzystaniem alfabetu Morse'a), nie było przekazywania informacji głosowych.

Cywilna służba radiokomunikacyjna powstała w Polsce w 1921 r. W następnym roku – 6 stycznia władze wojskowe przekazały na potrzeby Ministerstwa Poczty i Telegrafów stację radiotelegraficzną w Grudziądzu. Źródła nie podają informacji, dlaczego wojsko pozbyło się radiostacji. Oficjalnie nastąpiło to z powodu zainstalowania do celów wojskowych

Alternator systemu Alexandersona w schronie radiostacji fortecznej w Grudziądzu – zdjęcie z około 1928 r.

Fot. ze zbiorów autora

w innym miejscu nowocześniejszego sprzętu. Tajemnicą poliszynela był jednak fakt, że technicy wojskowi nie radzili sobie z uruchomieniem i eksploatacją francuskiej aparatury. Przejęta przez Ministerstwo Poczty i Telegrafów stacja została unowocześniona. Zbudowano dwie nowe anteny o wysokości 60 m, co zwiększyło ich zasięg i umożliwiło zastosowanie systemu duplex, to znaczy jednoczesnego nadawania i odbioru informacji. Zwiększyło to szybkość ich przekazywania oraz umożliwiło nawiązanie korespondencji z Francją, Hiszpanią, Anglią, Turcją i innymi państwami. Była to najsilniejsza polska stacja aż do uruchomienia w 1923 r. w Babicach pod Warszawą radiostacji transatlantyckiej. Radiostacją Nadawczo-Odbiorczą „Grudziądz” kierował od samego początku inżynier Emil Jurkiewicz, który był także znany jako pionier amatorskiego krótkofalarstwa, nie tylko w Polsce, ale też w Europie (jego bujny życiorys i liczne zasługi godne są osobnego artykułu). W 1923 r. stacja w Grudziądzu wprowadziła pionierski w skali Polski element do swojej działalności. Pojawiły się komunikaty

publiczne, nadawane fonią codziennie o godzinie 17. W 1930 r. radiostację w Grudziądzu zlikwidowano. Przeznaczenie schronu w późniejszym okresie oraz podczas okupacji nie jest znane.

Po wojnie schron radiostacji pełnił rolę powiązaną (siłą tradycji) ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Przejęty przez wojsko polskie mieścił stanowisko dowodzenia 222. kompanii radiolokacyjnej, a konkretnie – stacji radarowej „Jawor”. W latach 90. XX w. schron został opuszczony. Był jednak stale dozorowany, w związku z czym zachował się w bardzo dobrym stanie. Obecnie został zakupiony przez prywatnego inwestora, który planuje urządzenie na otaczającym terenie hotelu, stadniny koni oraz osiedla domków jednorodzinnych. Schron jest nadal zamknięty, a cały teren jest pilnowany przez ochroniarzy. Dzięki uprzejmości gospodarza dane mi było jednak zwiedzić wnętrze obiektu.

Schron radiostacji fortecznej znajduje się na terenie przylegającym bezpośrednio od północy do cytadeli. Jest chyba najbardziej nieznanym i tajemniczym obiektem twierdzy fortowej. Jest to jedyny w całej twierdzy schron posiadający dwie kondygnacje. Poziom naziemny ma potężne

Schron radiostacji fortecznej – stan obecny

stropy, dochodzące do 3 m grubości. Na elewacji zachowały się resztki maskującego kamuflażu, pochodzącego już z okresu PRL. Pomieszczenia górnej kondygnacji są przekształcone dla celów ośrodka dowodzenia radiolokacyjnego i mają charakter socjalno-biurowy. Zachowała się tu także duża sala planszeczistów – żołnierzy specjalistów, oznaczających na specjalnych tablicach aktualną pozycję samolotów własnych i nieprzyjacielskich. Kondygnacja podziemna jest dużo ciekawsza. Prowadzą do niej dwie klatki schodowe. Znajduje się tu wiele elementów pierwotnego wyposażenia technicznego. W największej sali dawnej maszynowni można zobaczyć kilka betonowych podstaw pod urządzenia techniczne, na które składał się agregat dieslowski główny i zapasowy, alternator, baterie akumulatorów. Na ścianach zachowały się resztki okablowania elektrycznego. W przylegającej izbie umiejscowiona jest potężna betonowa cysterna na wodę, bodajże jedyny taki zachowany obiekt w twierdzach pruskich w obecnych granicach Polski. Tak wielka cysterna była niezbędna dla celów chłodzenia urządzeń radiostacji, które odznaczały się niską sprawnością i wydzielały dużą ilość ciepła. Największą niespodziankę kryje jednak skrajny, południowy podziemny korytarz, który przez wiele lat był zamurowany. Zachował się tam praktycznie kompletny mechanizm pompy głębinowej, jedyny taki egzemplarz nie tylko w grudziądzkiej twierdzy, ale także we wszystkich pruskich twierdzach na ziemiach polskich. Innym unikalnym elementem schronu radiostacji są potężne stalowe, perforowane płyty chwytu powietrza, umieszczone w przyziemiu elewacji, świadczące o znacznie rozbudowanym systemie wentylacji.

Należy mieć tylko nadzieję, że obecny właściciel schronu radiostacji fortecznej uwzględni w swoich planach zagospodarowania obiektu jego zabytkowy i historyczny charakter, umożliwi wszystkim chętnym zwiedzenie wnętrza i dokona konserwacji unikalnego detalu wyposażenia technicznego.

Adam Stenzel

LEON OSSOWSKI. UZUPEŁNIONY BIOGRAM

Biogram Leona Ossowskiego jeszcze do niedawna okryty był mgłą tajemnicy. Dotyczyło to zwłaszcza ostatnich lat życia. Wszystkie wydawnictwa, nawet te ogólnopolskie, podawały bowiem, iż pierwszy starosta grudziądzki w Polsce porzobiorowej zaginął podczas II wojny światowej. Dopiero docieklivość autora niniejszego artykułu, a także zbieranie przez niego materiałów do publikacji *Pałace i dwory ziemi wąbrzeskiej* doprowadziły do rozwiązania tej zagadki i dopisania brakujących informacji.

Leon Ossowski herbu Dołęga urodził się 28 czerwca 1878 r. w Najmowie koło Jabłonowa Pomorskiego w rodzinie ziemiańskiej z ojca Feliksa i matki Wandy z domu Wolszlegier. Jego rodzice po zawarciu związku małżeńskiego w Chojnicach w 1871 r. zamieszkali w Najmowie, które Feliks przejął po swym ojcu Józefie. Leon Ossowski posiadał troje rodzeństwa: siostrę Felicję (zm. w 1966 r. w Poznaniu) oraz dwóch braci: starszego – Adolfa (zm. w 1954 r. w Poznaniu) i młodszego – Stanisława (1886-1929), późniejszego uczestnika wojny polsko-sowieckiej, członka TNT w Toruniu i posła na sejm z ramienia Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego (w latach 1922-1927).

Młody Leon świadectwo dojrzałości uzyskał w Brodnicy, a studia ukończył na uniwersytecie w Monachium. Ponieważ jego starszy brat Adolf przejął administrację rodowej posiadłości w Najmowie, Leon 1 października 1900 r. nabył majątek w Goryniu w powiecie wąbrzeskim. Dobra te, o areale 530 ha, wykupił z rąk niemieckich od Luisy Koerber za kwotę 748 000 marek.

Leon Ossowski
Fot. ze zbiorów autora

Leon Ossowski swoje życie związał z Marią Działowską (1880-1964) herbu Prawdzic, córką Eustachego, dziedzica pobliskiego Działowa. Uroczystość zaślubin odbyła się 4 listopada 1901 r. w Gorzuchowie. Świadkami tej doniosłej chwili byli Zygmunt Działowski i Bolesław Donimirski. Młodzi Ossowsky doczekali się pięciorga dzieci: Janusza (1902-1990), późniejszego oficera 18. Pułku Ułanów Pomorskich, Ignacego (1903-1941), zmarł zamęczony w obozie w Mauthausen, Aleksandry (1904-1990), późniejszej żony Jerzego hrabiego Dąbskiego z Wałycza, Marii (1906-1911), zmarła jako dziecko w Białobłotach oraz Andrzeja (1912-1940), zamordowanego przez NKWD w Starobielsku.

W 1906 r. Leon Ossowski sprzedał swoją dotychczasową własność w Goryniu Stefanowi Krause z Torunia za kwotę 830 000 marek. Następnie wydzierżawił od Marianny księżnej Ogińskiej z Jabłonowa Pomorskiego pobliskie Białobłoty (o pow. 458 ha), gdzie zamieszkał.

Leon Ossowski oprócz działalności rolniczej dał się poznać jako działacz polityczno-społeczny, ale nie zapomniał jednocześnie o patriotycznej postawie. Był on m.in. członkiem Spółki Budowlanej „Bazar” w Grudziądzu

oraz należał do wielu innych organizacji. Po wybuchu I wojny światowej za swoją działalność został aresztowany przez władze pruskie i uwięziony m.in. w Grudziądzu. Po uwolnieniu brał udział w powstaniu śląskim, następnie powrócił w rodzinne strony, gdzie pod koniec 1919 r., kiedy jeszcze był dzierżawcą w Białobłotach, został ustanowiony komisarzem rządowym na powiat grudziądzki z ramienia powstałego w Gdańsku Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej. Leon Ossowski należał do grona współzałożycieli polskiego oddziału PCK przy niemieckim Czerwonym Krzyżu. Sprawował tam obowiązki kuratora grudziądzkiego oddziału.

20 stycznia 1920 r., z rekomendacji Polskiej Rady Ludowej (miejskiej i powiatowej), został ustanowiony komisarycznym starostą powiatowym w Grudziądzu. Pod zarządem Starostwa Powiatowego pozostawał obszar o powierzchni 780,52 km kw. Na terenie powiatu funkcjonowało 81 gmin wiejskich i 69 tzw. obszarów dworskich. Siedzibą starostwa był gmach przy ówczesnej ul. Młyńskiej, gdzie dziś znajduje się budynek Szkoły Podstawowej nr 13. We wszystkich wydziałach starostwa pracowało tylko 9 urzędników, którzy zawiadywali całym powiatem, nie mniejszym niż obecnie. Zakres uprawnień starosty był znaczny. Miał on prawo do mianowania komisarycznych wójtów i sołtysów, był upoważniony do ustanowienia burmistrzów w Radzynie Chełmińskim i Łasinie. Ponadto starosta nadzorował Powiatową Kasę Komunalną, Powiatową Kasę Oszczędności, Bank Powiatowy, Powiatową Centralę Elektryczną. Podpisywał też paszporty, przepustki graniczne, prowadził dziennik spraw szyfrowych, a także przygotowywał program posiedzeń Sejmiku Powiatowego.

Tuż po objęciu urzędu starosty, 23 stycznia 1920 r. Leon Ossowski wespół z ówczesnym prezesem grudziądzkiego oddziału Polskiej Rady Ludowej – Wiktorem Kulerskim oraz komisarycznym prezydentem miasta – Józefem Włodkiem, przy przejeździe kolejowym na ul. Hallera powitał polskie wojska dowodzone przez generała Stanisława Pruszyńskiego.

W połowie 1924 r. Leon Ossowski wraz ze swoim personelem brał aktywny udział w pracach przygotowawczych do I Pomorskiej Wystawy Rolnictwa i Przemysłu. Na 6,5-hektarowym placu udostępnionym przez miasto (w okolicach dzisiejszej bursy przy ul. Hallera) rozpoczęto budowę specjalnych pawilonów. Rok później, 23 czerwca już o godz. 7.00 na

rogatkach powiatu grudziądzkiego starosta powitał prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego i towarzyszące mu osoby. Z Jabłonowa Pomorskiego cała dostojna świta w otoczeniu konnego orszaku Towarzystwa Powstańców i Wojaków wyruszyła w kierunku Grudziądza. Prezydent Stanisław Wojciechowski tego samego dnia zwiedził jeszcze fabrykę Herzfeld-Victorius, a także dokonał wizytacji 64. Pułku Piechoty. Pierwszy dzień pobytu prezydenta w Grudziądzu zakończył uroczysty bankiet w służbowym mieszkaniu starosty, które mieściło się przy ul. Młyńskiej 20/21.

Swoj urząd sprawował do 7 maja 1926 r. Po nim to zaszczytne i odpowiedzialne stanowisko objął były starosta powiatu toruńskiego Adam Schedlin-Czarliński. Natomiast Leonowi Ossowskiemu powierzono piastowanie od czerwca 1926 r. urzędu starosty morskiego (powiaty wejherowski i pucki), a od 5 lutego 1927 r. – chełmińskiego.

Jako starosta chełmiński Leon Ossowski pozostawił po sobie niezaprzeczalny dorobek. Aktywnie uczestniczył w życiu miasta. Był naczelnikiem zarządu Komunalnej Kasy Powiatowej Oszczędności, członkiem komisji rewizyjnej Banku Kredytowego w Poznaniu, inicjatorem zjazdów Komunalnej Kasy Oszczędności Pomorza i Poznańskiego, objął także prezesurę Związku Powiatów Dzielnicy Pomorskiej i Poznańskiej z siedzibą w Bydgoszczy. Nie kto inny, a starosta Ossowski został prezesem Związku Elektryfikacyjnego Chełmno-Świecie-Toruń. Ponadto założył podwaliny pod silną, aktywną organizację straży pożarnych w całym powiecie. Sympatyzował z wojskiem, będąc prezesem i gorliwym propagatorem tamtejszego oddziału Przysposobienia Wojskowego i WF. Nie zapomniał o ubogich, przewodniczył Powiatowemu Komitetowi Niesienia Pomocy Bezrobotnym. Za swoją działalność i zasługi wyróżniono go jednym z najwyższych odznaczeń państwowych – Orderem Odrodzenia Polski Polonia Restituta.

Leon Ossowski szefował starostwu chełmińskiemu do kwietnia 1932 r. W lokalnym dzienniku „Nadwiślanin” (nr 101 z 3 maja 1932 r., s. 3) znajdujemy następującą notatkę:

Powiat chełmiński z wielkim, szczerym żalem przyjął wiadomość o odejściu p. Starosty Leona Ossowskiego w stan spoczynku. Rozporządzeniem władz

opuszcza p. Starosta Ossowski postereunek swej mrówczej pracy dla dobra polskiej państwowości. Syn ziemi pomorskiej, potomek jednego z najstarszych ziemiańskiego rodu, skoligaconego z najprzedniejszymi, historycznymi rodzinami polskiego Pomorza oddał Starosta Ossowski wszelkie siły na służbę dla dobra ukochanej całym sercem pomorskiej ziemi. Na stanowiskach swych jako starosta grudziądzki, potem wejherowski był jednym z najgorliwszych pracowników Odrodzonej Polski, w pierwszych latach jej bytu niepodległego tak ważnym, eksponowanym odcinku Pomorza, owej „źrenicy Rzeczypospolitej”. W powiecie chełmińskim przodował p. Starosta Leon Ossowski wybitną gorliwą pracą patriotyczną przez 5 lat i 2 miesiące, oddając na tem stanowisku całą swą energię, doświadczenie życiowe, roztropność, szlachetność, całe serce na usługi powierzonego Mu powiatu.

Po opuszczeniu Chełmna i przejściu na zasłużoną emeryturę Leon Ossowski powrócił do rodzinnego Najmowa, gdzie wspólnie z bratem Adolfem do 1939 r. prowadzili majątek. Po wybuchu II wojny światowej przeniósł się wraz z żoną Marią i wnukami – Krystyną oraz Aleksandrem do Warszawy, gdzie zamieszkał przy ul. Brackiej 3. Pod przybranym nazwiskiem otrzymał w jednym z urzędów niemieckich stanowisko do spraw zaopatrywania Warszawy. Działał również w konspiracji. Według relacji jego potomków, był wyznaczony przez władze rządu polskiego w Londynie na objęcie stanowiska wojewody na okręg olsztyński. Wiadomość tę otrzymano za pośrednictwem dowództwa AK. Po klęsce powstania warszawskiego Leon Ossowski został administratorem majątku rolnego w Pawłowicach pod Sochaczewem. Tam doczekał się końca wojny. W swych *Wspomnieniach z dalekiej przeszłości* wnuczka Leona, Krystyna Dąmbska zanotowała:

Nadszedł styczeń 1945 r. Wkrótce przyszło wyzwolenie. Wracaliśmy z polską Armią Kościuszkowską i sowiecką na Pomorze, do Wąbrzeźna, w rodzinne strony. Skończyła się noc okupacji. Obudziłam się w wolnej Polsce, ale czy była ona naprawdę wolna? (...) W Wąbrzeźnie (...) zamieszkaliśmy w przydzielonym nam mieszkaniu Państwowej Spółdzielni „Rolnik”, w której mój dziadek otrzymał stanowisko kierownika. Będąc doskonałym organizatorem, w krótkim czasie postawił przedsiębiorstwo na wysokim poziomie. (...) Niedługo potem, zimą 1946 r. pod zarzutem dokonanych nadużyć został aresztowany. Zabrano go z miejsca pracy sowieckim systemem, nie zawiadamiając o tym rodziny. Początkowo przetrzymywano go w więzieniu UB w Wąbrzeźnie, a potem po wielu

przesłuchaniach przewieziono do Bydgoszczy. Tam po dwóch miesiącach pobytu został uniewinniony, ale biedak stracił pracę. Teraz z kolei nowo otwarty bank w miasteczku potrzebował kierownika, więc zaferowano dziadkowi stanowisko dyrektora, ale po jakimś czasie zwolniono go z powodu obcoklasowego pochodzenia.

Leon Ossowski do chwili swej śmierci mieszkał w Wąbrzeźnie przy ul. Matejki 7. Zmarł w zupełnym zapomnieniu 26 maja 1955 r. w wieku 77 lat. Jego doczesne szczątki spoczęły w rodzinnej kaplicy grobowej, obok prochów swych przodków, na cmentarzu parafialnym w Brodnicy.

Był to człowiek niezwykle prawy o wysokim morale, człowiek, który szczerze kochał swój kraj, a swojej pracy jako trzykrotny starosta oddawał się całym sercem, tak by jego mała ojczyzna, którą było Pomorze godnie się rozwijała ku chwale odrodzonej Rzeczypospolitej.

KAWALERYJSKIE KLIMATY

Grudziądz, po ponad 147 latach zaboru niemieckiego, powrócił do Macierzy dopiero 23 stycznia 1920 r. Był miastem granicznym, a co za tym idzie, posiadał poza twierdzą, zwaną także cytadelą, zbudowaną w latach 1776-1788, wiele innych obiektów wojskowych.

Tutaj, rozkazem marszałka Józefa Piłsudskiego z 15 sierpnia 1920 r., utworzono Centralną Szkołę Jazdy, znaną na całym świecie jako Centrum Wyszkożenia Kawalerii, której przydzielono potężny poniemiecki kompleks koszarowy na obrzeżach miasta, któremu nadano imię księcia Józefa Poniatowskiego. W latach międzywojennych Grudziądz był miastem garnizonowym. Poza Centrum Wyszkożenia Kawalerii, w Grudziądzu umieszczono także wiele innych jednostek wojskowych. Opodal cytadeli znajdował się kościół garnizonowy pw. św. Stanisława Biskupa.

Miasto słynęło z wielu hoteli, w tym z największego i jednego z najnowocześniejszych na Pomorzu, hotelu „Królewski Dwór”, Teatru Miejskiego, sal kinowych, restauracji. Do 1933 r. istniała piękna letnia restauracja na Górze Strzemięcińskiej, a do 1939 r. kawiarnia na Górze Zamkowej. W centrum miasta atrakcją był zadbany park miejski, a w niedalekiej odległości urzekało swoją urodą Jezioro Rudnickie. Miasto szczyliło się nowoczesnymi i znakomicie zaopatrzonymi sklepami, z największym Domem Towarowym braci Korzeniewskich. Dzieci i młodzież miały liczne szkoły powszechne i gimnazja, w tym Gimnazjum Żeńskie im. Marii z Billewiczów Piłsudskiej, Gimnazjum Matematyczno-Przyrodnicze, słynną Szkołę Budowy Maszyn.

Takie miasto pamiętają i takie wspominają kawalerzyści, którzy od 1989 r. wracają do niego na swoje kolejne Zjazdy.

W Grudziądzu mieszkali wszyscy oficerowie i wykładowcy Centrum Wyszkożenia Kawalerii, często z całymi rodzinami. Na różnorodne uroczystości i imprezy przyjeżdżali do stolicy polskiej kawalerii przedstawiciele najwyższych władz państwowych i wojskowych. W 1921 r., 7 czerwca, do Grudziądza przybył marszałek Józef Piłsudski, w 1924 i 1925 prezydent Stanisław Wojciechowski, a w 1927 i 1936 prezydent Ignacy Mościcki. Natomiast, w 1938 r., podczas pobytu w Grudziądzu, marszałek Edward Śmigły-Rydz został Honorowym Obywatelem Miasta.

Rodziny kadry oficerskiej i podoficerskiej mieszkaly przy ulicach przyległych do poszczególnych koszar – Bydgoskiej, Brzeźnej, Chełmińskiej, Hallera, Włodka, Brackiej, Focha, Moniuszki, Mickiewicza, Narutowicza, Piłsudskiego, Staszica, Chopina, Lipowej, Dworcowej, Konarskiego i Wybickiego. Generałowie zajmowali liczne pałacyki i okazałe domy. Gen. Stefan de Castenedolo Kasprzycki, pierwszy komendant późniejszego CWK, mieszkał z żoną i córkami w pałacyku przy Bibliotece Miejskiej (była stajnia jest do dzisiaj ozdobiona rzeźbą głowy konia). Gen. Zygmunt Podhorski mieszkał w tzw. generałówce – dzisiaj to Hotel Kowalkowski. W 2008 r. wnuczki generała mieszkaly w tym hotelu. Tam urodziła się córka generała Maria z Podhorskich Bobińska, która przechowała napisany w oflagu pamiętnik ojca z kampanii wrześniowej 1939 r., i który został wydany przez Fundację na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej w 2001 r. pt. *Tak zapamiętałem*.

Żony oficerów z reguły nie pracowały zawodowo. Zajmowały się domem i wychowywaniem dzieci. Komendanci szkół, dowódcy jednostek oraz wyżsi stopniem oficerowie – od rotmistrza wzwyż, mieli swoich ordynansów.

Niemniej, na przykład w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii przy ul. Chełmińskiej, było przedszkole dla dzieci oficerów i podoficerów. Jedną z wychowanek tego przedszkola jest pani Danuta Łopatówna, córka st. wachmistrza Antoniego Łopaty, szefa szkoły z lat 1926-1939, która wraz z dwoma braćmi spędziła w Grudziądzu lata dziecięce – do 1939 r. Obecnie jest emerytowaną artystką Teatru Muzycznego w Łodzi. Bracia już nie żyją, a ojciec, więzień obozów koncentracyjnych w Auschwitz i Buchenwaldzie, zmarł w „marszu śmierci” z obozu koncentracyjnego w Flossenborgu w 1945 r.

Tam też, w 1938 r., po przyjeździe do Grudziądza – drużynę zuchową założył i opiekował się nią starszy ułan z cenzusem Zdzisław Peszkowski, który do 1939 r. był w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii. Po jej ukończeniu otrzymał przydział do 20. Pułku Ułanów im. Króla Jana III Sobieskiego w Rzeszowie. Z tym pułkiem brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. 23 września dostał się do sowieckiej niewoli, by dwa lata po tym fakcie i pobycie w obozie w Kozielsku, Pawliszczew Borze i Griazowcu, cudownym zrządzeniem boskim wydostać się z „niehumanitarnej ziemi” do wojsk gen. Władysława Andersa, gdzie organizował odtwarzający się 1. Pułk Ułanów Krechowieckich. Potem był na Bliskim Wschodzie i w Indiach. Po demobilizacji, w 1947 r. i dwóch latach studiów w Oxfordzie, wstąpił do seminarium duchownego. Zawsze wierny był harcerstwu. Krzyż Harcerski był jedynym, który miał zawsze przypięty do sutanny. Ten rotmistrz, profesor i prałat, od 1990 r. bywał w Grudziądzu na Zjazdach Kawalerzystów, odsłaniał grudziądzki Pomnik Katyński i jest Honorowym Obywatelem Grudziądza od 1995 r.

Starszy ułan z cenzusem Zdzisław Peszkowski z grupą dzieci w Szkole Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu (1939)

Fot. ze zbiorów Danuty Łopatówny

Życie kulturalne, w owym czasie w Grudziądzu, skupiało się wokół Teatru, w którym zatrudniano stały zespół artystów. W Grudziądzu występowali m. in. Mieczysława Ćwiklińska, Ludwik Solski, Kazimierz Junosza-Stępowski i wielu innych znamienitych artystów scen lwowskich, wileńskich i warszawskich. Sale kinowe oblegane były podczas projekcji filmów polskich i zagranicznych, kabarety i sale dansingowe gościły świetne orkiestry rozrywkowe i „do tańca”. We wszystkich koszarach były kasyna oficerskie i żołnierskie, biblioteki i świetlice. Były także kasy zapomogowe zakładane przez podoficerów, które pożyczają pieniądze ze składek potrzebującym, bez prowizji.

W mieście widziało się wiele samochodów, były taksówki, kursował też tramwaj. Kwitło życie towarzyskie.

W latach międzywojennych było w Grudziądzu kilka kościołów katolickich, kościół ewangelicko-augsburski przy ul. Mickiewicza, była też synagoga, na miejscu dzisiejszego pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego. Rodziny wojskowych chodziły do dwóch kościołów: garnizonowego na Górze Garnizonowej i pw. Podwyższenia Krzyża Świętego przy ul. Bydgoskiej/Chełmińskiej.

W Wigilię był zwyczaj, że komendant CWK spożywał posiłek kilkakrotnie w poszczególnych szwadronach. Kawalerzyści często karmili także „świętecznie” swoje konie. Zwykle podchorążowie mieli w tym czasie przepustki i wyjeżdżali do swoich domów, m.in. na Wołyń i Podole. Jechali kilka dni, więc z rodzinami spędzali mało czasu. Często do młodych podchorążych przyjeżdżali najbliżsi krewni, a już obowiązkowo na uroczyste promocje, które z czasem stały się świętem dla całego miasta, a nawet kraju.

Koń w kawalerii to zupełnie oddzielny temat. Należy wspomnieć, że w Grudziądzu na Błoniach Nadwiślańskich jest jedyna na świecie tablica pamiątkowa poświęcona koniom, wiernym towarzyskom każdego kawalerzysty. Bo ułan, to przecież żołnierz z koniem.

W Grudziądzu, nad Wisłą i nie tylko, odbywały się liczne imprezy jeździeckie, zawody potęgi skoku, skoki przez przeszkody, pokazy woltyżerki i dzygitówki (woltyżerka kozacka), a także bieg gońca i biegi myśliwskie, zwane Hubertusami.

W Grudziądzu przygotowywały się ekipy jeździeckie stanowiące reprezentację Polski na kolejne igrzyska olimpijskie. W 1935 r. powołano w Centrum Wyszkozenia Kawalerii Grupę Olimpijską, a od 1937 r. działała Grupa Sportu Konnego. Zawody hipiczne w Grudziądzu były więc na najwyższym poziomie, szalenie widowiskowe i okryte wielką sławą.

Żony oficerów udzielały się społecznie. Była to aktywna działalność charytatywna, wiele pań należało do miejscowych chórów i różnych stowarzyszeń.

Centrum Wyszkozenia Kawalerii miało szczególny powód do wdzięczności. Otóż 1 lipca 1925 r. w Tarpnie, na placu defilad, dzisiaj zabudowanym domami osiedla 900-lecia, odbyła się podniosła uroczystość przekazania Oficerskiej Szkole Kawalerii sztandaru, ufundowanego przez *Panie Pułków Kawalerii – przyszłym oficerom swoich pułków*. Ten piękny sztandar służył wszystkim kolejnym rocznikom Centrum Wyszkozenia Kawalerii. Był symbolem i znakiem szczególnym. Uczestniczył we wszystkich podniosłych uroczystościach wraz z pocztem sztandarowym. Był świadkiem wszystkich ważniejszych uroczystości państwowych i kościelnych. Brał udział w defiladach. Niestety, zaginął w 1939 r. Ale „odrodził się” w 1994 r. dzięki Fundacji na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej i zapisowi testamentowemu absolwenta CWK.

Testament rtm. Antoniego Żelewskiego z 8. Pułku Ułanów Księcia Józefa Poniatowskiego, po wojnie przebywającego na emigracji w Belgii, wykonał jego syn. W 1994 r., podczas VI Zjazdu Kawalerzystów w Grudziądzu, sztandar został poświęcony i przez pana Szawłowskiego-Żelewskiego przekazany sędziwym oficerom pocztu sztandarowego, wśród których był mjr Witold Szaniawski, sztandarowy ostatniego pocztu CWK w 1939 r. Dzisiaj sztandar ten zdobi Sale Tradycji Jazdy Polskiej w grudziądzkim Muzeum.

Głośno było o słynnych balach ułańskich, które odbywały w czasie każdego karnawału. Największe i najwspanialsze, to oczywiście bale w Królewskim Dworze, ale były także w kasynach oficerskich i w wielu grudziądzkich lokalach. Często rozpoczynały się od wprowadzenia na salę balową pięknego konia z koszem kwiatów. Wszystkie wchodzące na bal damy otrzymywały od przystojnych podchorążych po róży. Do tej tradycji

Starszy ułan z cenzusem Zdzisław Rondo (Szkoła Podchorążych Kawalerii, rocznik 1938-1939) odprowadza matkę Janinę z Kuczkowskich Rondo na grudziądzki dworzec kolejowy

Fot. ze zbiorów Fundacji na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej

wrócił w Grudziądzu Michał Masłowski na Balach Koniarza, organizowanych przez Klub Jeździecki „Rywał”, noszący od 1996 r. imię Centrum Wyszkolenia Kawalerii.

Nie sposób w tym miejscu nie wspomnieć o „herbatkach tańczących” organizowanych przez gen. Stefana de Castenedolo Kasprzyckiego, który w czasie karnawału często zapraszał do swojego domu kilku młodych, przystojnych podchorążych. Przy fortepianie i tańcach trzy córki generała mogły zaprezentować swoje umiejętności i zdobyć serce kawalera. Cóż, kiedy żadnej to się nie udało. Szczegółowo owe „herbatki” opisał w liście do grudziądzkiej Fundacji Jerzy Waldorff, który był absolwentem tzw. złotego rocznika, promowany w 1933 r., z przydziałem do 11. Pułku Ułanów Legionowych w Ciechanowie.

Pełne życie koszarowe możemy prześledzić na przykładzie 18. Pułku Ułanów Pomorskich, który od 1923 r. stacjonował na cytadeli. Pułk ten, który podczas wojny polsko-bolszewickiej wszedł w skład 1. Brygady Rezerwowej gen. Kazimiera Sosnkowskiego, wyruszył na front wschodni pod dowództwem rtm. Stanisława Ossowskiego. Brał udział w ciężkich walkach nad Dźwiną i w pobliżu granicy z Łotwą. Kiedy bolszewicy zawarli pokój z Łotwą, pułkowi groziło rozbrojenie i internowanie. Wojsko załadowano na statki „Saratow” i „Pomorzanin”, które 18 sierpnia 1920 r. dopłynęły do Gdańska. Niestety, nie mogli zejść na ląd i wyładowali się we wsi Gdynia. Nie była to ucieczka z pola walki, jak złośliwie komentują ten fakt pułkowe żurawiejki: *Wiać przez morze na Pomorze osiemnasty zawsze może*, lub *Osiemnasty spod Lubawy przywiózł panny dla zabawy*. Pułk ten zabrał bowiem na statki w łotewskiej Lubawie tysiące ewakuujących się rodzin polskich. Pewnie było wśród nich wiele niewiast, stąd ta ostatnia żurawiejka.

Kiedy pułk przeniesiono z Torunia do Grudziądza miał on znakomite warunki zakwaterowanie, tereny ćwiczebne i – co nie bez znaczenia – był niezbyt oddalony od miasta. Pułk był oddziałem ćwiczebnym Centrum Wyszkożenia Kawalerii, miał dużo terenów jeździeckich. Jednak oficerowie pułku w Zawodach Konnych o Mistrzostwo Armii „Militari” nie zajmowali czołowych miejsc. Jak głosi legenda, do zawodów wystawiano oficerów o ciężkim „dosiadzie”, stąd ich niepowodzenia i kolejna żurawiejka, którą poznała cała Polska, znana i śpiewana przez wszystkie 40. pułków przedwojennej kawalerii, chociaż niewielu zna genezę jej powstania. Jest frywolna, i tak ją zapamiętano: *Mają d... jak z mosiądza, to ułani są z Grudziądza. Lance do boju, szable w dłoń, bolszewika goń, goń, goń!*

Cytadela była wymarzonym miejscem postoju pułku kawalerii. W centrum był Plac Broni, na którym odbywały się apele i przede wszystkim ćwiczone musztrę, były ogromne stajnie, służby weterynaryjne, rusznikarnia, młyn, piekarnia, łaźnie i izba chorych. Nieodzowne były także warsztaty stolarskie, rymarskie i kuźnia. Kadra oficerska mieszkała z rodzinami w licznych domach. W pułku działały kasyna oficerskie i podoficerskie. Było to małe, samowystarczalne miasto, wyposażone we wszystkie obiekty potrzebne do sprawnego funkcjonowania. Broń i amunicję umieszczono w magazynach z dala od zabudowań koszarowych. Drogi w obrębie koszar

były świetnie utrzymane. Wzdłuż nich rosły liczne drzewa, sadzono kwiaty i krzewy ozdobne. Wszystko to można zobaczyć na zachowanych historycznych fotografiach i pocztówkach. Na terenie cytadeli urządzono także świetnie wyposażoną ujeżdżalnię.

Cytadelą rządził komendant, był nim każdy kolejny dowódca pułku. Jeździł bryczką i nic, co ważne, nie umknęło jego uwadze. Postronnym obserwatorom wydawać się mogło, że twierdza położona na wzniesieniu, otoczona potężnymi murami jest oazą ciszy i spokoju.

Kronikarz tamtych czasów zanotował, że wielu oficerów i podoficerów uprawiało przydzielone im ogródki i małe sady, niektórzy zajmowali się też hodowlą. Być może było to hobby, a może służyło podreperowaniu domowego budżetu.

Wśród wielu rozkazów dowódcy pułku zachował się rozkaz dzienny z 21 czerwca 1929 r.:

Do Komendy Garnizonu napłynęły skargi, że bydło prywatne oficerów i podoficerów Pułku pasące się bez dostatecznego nadzoru czyni szkody na polach uprawnych, a znajdujących się w pobliżu pastwiska. Wobec powyższego zwracam uwagę oficerom i podoficerom posiadającym krowy na konieczne rozciągnięcie dozoru nad pasącym się bydłem, przy czym zaznaczam, że w razie powtórzenia się skarg, zostanie cofnięte zezwolenie na paszenie (!) bydła na terenach wojskowych, a zarazem właściciele krów będą pociągnięci do odpowiedzialności materialnej za wyrządzone szkody.

Pułk miał także niezwykle atrakcyjnie wyglądającą orkiestrę pułkową. Na pięknych siwkach, w galowych mundurach – widok orkiestry zapierał dech w piersiach. Okazji do prezentacji orkiestry i pułku w pełnym składzie w ciągu roku nie brakowało. Pułk brał udział w promocjach oficerskich Centrum Wyszkożenia Kawalerii na Błoniach Nadwiślańskich, a także na Rynku. Uczestniczył we wszystkich defiladach podczas świąt kościelnych, państwowych i pułkowych, a także przy witaniu dostojnych gości wizytujących miasto i pułk. Każdorazowo przemarsz przez miasto od ul. Fortecznej był obserwowany przez rzesze wzruszonych i dumnych grudziądzan. Szczególnie uradowane były miejscowe panny, wśród których nie było chyba ani jednej, która nie wzdychałaby do urodziwego ułana. Przy ul. Fortecznej mieszkała gimnazjalistka, córka sędziego wojskowego, a później adwokata – Władysława Płachtowskiego, także rozkochana

Rotmistrz Jan Ładoś z Marią Płachtowską w Grudziądzu (1939)

Fot. ze zbiorów autorki

w pięknie wyglądających ułanach. Szczególnie jeden bardzo podobał się młodziutkiej Marii. Jeździł na karym koniu i w dodatku był dowódcą 2. szwadronu. Panny stojące na chodnikach, podczas przemarszu pułku rzucały ułanom bukiety kwiatów, by zwrócić ich uwagę na siebie. Maria także rzucała kwiaty. Pewnego dnia trafiła w rtm. Jana Ładosia i przez prawie 70 lat była Panią Ładosiową.

Niezwykłe uroczyscie pułk obchodził swoje Święto Pułkowe 29 maja każdego roku, a kulminacją było wręczenie odznak pułkowych. Dzień kończyła defilada pułków pomorskich – w stępie i w galopie – na Błoniach Nadwiślańskich.

W murach twierdzy przebywało wraz z rodzinami wiele dzieci, które uczęszczały do grudziądzkich szkół. Po latach, już jako dorośli, dzieci oficerów 18. Pułku przybywają na doroczne Zjazdy Kawalerzystów. Przez wiele lat przyjeżdżała do Grudziądza nieżyjąca już dziś dr Halina Kurnatowska-Służewska, córka przedostatniego komendanta pułku. Cytadela odwiedziła też Janina Fijałkowska-Włodarczyk, córka rtm. Leonarda Fijałkowskiego (tam urodzona), a z Anglii, co roku, przyjeżdża Tadeusz Ostrowski, syn rtm. Tadeusza (seniora) Ostrowskiego.

Kawaleria pomknęła do historii i legendy, na płótna malarzy i do pieśni. Jej legenda odżywa w Grudziądzu podczas Zjazdów Kawalerzystów II RP, które Fundacja na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej organizuje od 1989 r. W 2013 r. odbędzie się Jubileuszowy XXV Zjazd.

* * *

Uczestnicy XXIV Zjazdu w 2012 r. odwiedzili gościnne gospodarstwo rolne państwa Janiny i Piotra Madejów w Działowie. Na program wizyty złożyły się m.in. defilada i pokazy oddziałów kawaleryjskich. Ich popisy zachwyciły licznie zgromadzoną publiczność.

Fotoreportaż z Działowa na str. 102-104.

Fot. Piotr Bilski

Fot. Piotr Bilski

CUDZOZIEMCY W CWK

Mało znanym jest fakt, że zarówno w Centrum Wyszkolenia Kawalerii, jak i w poprzedzających go Centralnej Szkole Jazdy, Centralnej Szkole Kawalerii, Obozie Szkolnym Kawalerii, odbywali część swojej służby wojskowej żołnierze różnych stopni z obcych armii.

Zacząło się to już w sierpniu 1920 r., kiedy zorganizowano Centralną Szkołę Jazdy na wzór francuski, a w niej ad hoc pierwszy „wojenny” kurs podchorążych (trwał pięć miesięcy). Z wydatną pomocą przyszli członkowie Francuskiej Misji Wojskowej jako doradcy, wykładowcy i instruktorzy. Oficerowie ci zostali oddelegowani do Polski w ramach układów międzysojuszniczych. Pozostawali oni w swoich mundurach narodowych.

Dwustu uczestników kursu podzielono na pięć brygad, w każdej z nich był dowódca polski i francuski, m.in. kpt. dragonów Pernell i kpt. huzarów Henri de Rolland. Francuzi prowadzili zajęcia z wyszkolenia bojowego tak teoretyczne, jak i w polu oraz kierowali strzelaniem z broni francuskiej (np. erkaemami typu Chauchat). Wykłady i egzaminy końcowe odbywały się z udziałem tłumaczy. Inni oficerowie misji przebywali w CWK do 1922 r., a było ich łącznie 2 pułkowników, 5 majorów i 3 kapitanów, pomagających w sprawach organizacyjnych i wyszkolenia. Wielu członków kadry oraz kursantów władało dobrze językiem francuskim, ale i tak w etacie Centralnej Szkoły Jazdy były uwzględnione stanowiska dla oficerów tłumaczy tego języka, biegłych w terminologii wojskowej.

Od początku istnienia CWK wielką wagę przywiązywano do poprawnej jazdy konnej, zgodnie z wymaganiami maneżowej szkoły wiedeńskiej, lansowanej przez komendanta płka Stefana Kasprzyckiego i szefa wyszkolenia płka Aleksandra Żakiej-Poraja, wywodzących się z kawalerii

austriackiej. Jednak dopiero po zakończeniu wojny 1920 r. zostały zintensyfikowane działania szkoleniowe przez zaangażowanie kilku, kontraktowych (nadetatowych fachowców) z obcych armii, ale już w polskich mundurach i spolonizowanych. Wtedy to szefem ekwitacji (nauki jazdy konnej) został w 1922 r. Chorwat płk Franciszek Adamovich de Csepín z 8. Pułku Ułanów, wywodzący się z armii austriackiej, specjalista wiedeńskiego stylu jazdy. Nowszy tzw. wolny styl jazdy wprowadzał były asjeżdźstwa carskiej armii mjr Dymitr Ekse z 23. Pułku Ułanów, późniejszy, kolejny szef ekwitacji. Był on czołowym jeźdźcą w latach 1902-1914 i zdobywcą wielu prestiżowych nagród na angielskich torach oraz autorem podręcznika i artykułów o wolnym włoskim stylu jazdy konnej. Dzięki ich wpływom i pracy innych polskich instruktorów powstała mieszana tzw. polska szkoła jazdy. Jej wychowankowie, jeźdźcy w mundurach, odnosili później wiele sukcesów na arenie międzynarodowej, bo to wojsko opanowało sporty konne.

Odrębną grupę obcokrajowców w polskich mundurach stanowili Gruzini. Tuż przed utratą przez ten kraj niepodległości (w lutym 1921 r.) ewakuowano ich szkołę podchorążych do Istambułu. Przebywali tam w złych warunkach i marszałek Józef Piłsudski zaprosił ich do Polski. Grupę ok. 40 Gruzinów skierowano na roczny kurs unifikacyjny do Szkoły Podchorążych w Warszawie, a następnie wysłano do podchorążówek różnych specjalności. Kilku z nich, przeznaczonych do kawalerii, przeniesiono na dalsze szkolenie do Grudziądza. I tak, po odbytych pełnych kursach w latach 1922-1923 promowano w Oficerskiej Szkole Jazdy sześciu podporuczników Gruzinów, a na drugiej promocji w Oficerskiej Szkole Kawalerii – następnych trzech. Służyli oni dalej w Wojsku Polskim jako oficerowie kontraktowi kawalerii. Jeden z nich, mjr Veli Bek Jedigar, był nawet przez pół roku dyrektorem nauk Szkoły Doskonalenia Oficerów i Podoficerów CWK. Mieli specjalne prawa, gdyż zachowali swoje gruzińskie obywatelstwo, a w razie jakiegoś konfliktu zbrojnego mogli zachować neutralność. Niewielkie ograniczenia w służbie dotyczyły prac mobilizacyjnych, do których nie byli wszyscy dopuszczani. Gruzini szybko asymilowali się w Polsce, służyli wzorowo, założyli rodziny, a w 1939 r. walczyli wszyscy przeciwko Niemcom.

Jednym z wychowanków grudziądzkiej uczelni był Szymon Kobiaszwili, który po promocji został skierowany do 18. Pułku Ułanów Pomorskich

Gen. Stefan de Castenedolo Kasprzycki (czwarty z prawej) w otoczeniu gruzińskich kawalerzystów, wychowanków CWK

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

i w barwach tego pułku pozostawał przez 15 lat. Był to bardzo zdolny oficer, skończył V Kurs Instruktorów Jazdy Konnej, a następnie Wyższą Szkołę Wojenną. Podczas kampanii wrześniowej 1939 r. w stopniu rotmistrza dyplomowanego pełnił ważną funkcję szefa sztabu Pomorskiej Brygady Kawalerii.

Osiągnięcia wojskowych jeźdźców w rywalizacji międzynarodowej, przede wszystkim na igrzyskach olimpijskich, wiodąca rola Polaków w hípice europejskiej wzbudziły zainteresowanie procesami szkolenia w Grudziądzu. Dlatego wielu kawalerzystów armii państw zaprzyjaźnionych (Estonii, Łotwy, Szwecji, USA, Węgier) starało się u polskich władz wojskowych, najpierw drogą dyplomatyczną, a następnie przez skomplikowany tryb administracyjny, o zezwolenie dla odbycia szkoleń, stażów, a także wielomiesięcznych kursów instruktorów jazdy konnej w CWK. Np. w 1935 r. w sześciotygodniowym kursie oficerów sztabowych kawalerii wziął udział ppłk armii estońskiej Jan Kurvitis. Najdłużej, gdyż prawie dwa lata przebywali w Grudziądzu kapitanowie armii amerykańskiej Winchester i Colbern (IX kurs dla instruktorów od września 1931 do sierpnia 1932 r.). Mało tego, Amerykanie ukończyli następnie mistrzowski Wyższy Kurs

Instruktorów Jazdy Konnej (kurs III od października 1932 do sierpnia 1933 r.). Inni krócej, gdyż tylko na Kursach Instruktorów Jazdy Konnej, doskonalili swoje umiejętności, np. Łotysz kpt. Karklins, Estończycy kpt. Borys Andrejew w 1930 r., por. Reimann w 1935 r. oraz Szwed Nils Fridrik baron von Essen w 1936 r., który wziął nawet udział w mityngu hippicznym w warszawskich Łazienkach (31 maja 1937 r.), startując na klaczy Branka z CWK. W toku szkolenia oficerowie zagraniczni otrzymywali opiekuna, który ułatwiał im kontakty służbowe, a także towarzyskie. Mieli także zagwarantowane zakwaterowanie oraz do swojej dyspozycji ordynansów, luzaków i wierzchowce z utrzymaniem. Wielu kursantów pełniło potem czołowe funkcje szkoleniowe w swoich armiach, np. kpt. Karklins został szefem ekwipacji całej armii łotewskiej.

Goście z zagranicy składali również parodniowe wizyty. Np. 28 kwietnia 1930 r. odwiedzili Centrum attaché wojskowi kilku państw, w 1935 r. – grupa francuska, a także czteroosobowa delegacja japońska (7-8 czerwca 1935 r.) z mjr. Kudo na czele (związany z wywiadem swojego kraju) oraz niemiecka pięcioosobowa ekipa pod przewodnictwem ppłk. Noeldeckera i mjr. Friedego (20 stycznia 1938 r.). Zademonstrowano im efektowną szarżę szwadronu w galopie i z szablami. Krótco też gościli Amerykanin mjr Guenther i trzech Szwedów z kpt. Hamanssonem na czele. Zapoznawali się oni ogólnie z procesem szkolenia kawalerzystów i grupy hippicznej. Delegacje przyjmowano gościnnie, skrupulatnie ukrywając przed nimi polskie tajemnice wojskowe.

Kontakty zagraniczne odbywały się jeszcze na innych płaszczyznach. CWK utrzymywało stałą łączność z wojskowymi ośrodkami kawaleryjskimi, np. z francuskim centrum w miejscowości Saumur, zagranicznymi organizacjami hippicznymi oraz organizatorami konkursów jeździeckich, także tych podczas igrzysk olimpijskich.

Kierownictwo polskich ekip oraz czołowi jeźdźcy, trenujący w koszarach grudziądzkich jako kadra narodowa, nawiązali liczne służbowe i osobiste znajomości z zawodnikami z wielu krajów, uczestnicząc w zawodach hippicznych w Europie i Ameryce Północnej – Akwizgranie, Amsterdamie, Berlinie, Brukseli, Bukareszcie, Fontainebleau, Hilversum, Londynie, Lucernie, Mediolanie, Neapolu, Nowym Jorku, Paryżu, Spa, Tallinie i Turynie.

ARTYSTA Z POMORZA

Pomorska Szkoła Sztuk Pięknych utworzona w 1922 r. w Grudziądzu, a po kilkunastu latach przeniesiona do Gdyni, gdzie istniała do wybuchu drugiej wojny światowej – to pierwsza po odzyskaniu niepodległości szkoła artystyczna na Pomorzu. Jej założycielem i kierownikiem był Waław Szczebblewski. W 2013 r. przypada 125. rocznica jego urodzin.

Artystyczna droga Waław Szczebblewskiego rozpoczęła się w Pelplinie, w którym przyszedł na świat 11 czerwca 1888 r. To tam w 1908 r. ukończył Collegium Marianum i pobierał pierwsze nauki malarstwa w pracowni Stefana Lewickiego (1834-1912), wykształconego w Rzymie malarza.

Ważną postacią dla dalszej edukacji Szczebblewskiego okazał się bp chełmiński Augustyn Rosentreter (1844-1926). Doceniając talent chłopca, duchowny ufundował mu stypendium umożliwiające podjęcie w 1908 r. studiów w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie. Swoją edukację artysta przerywał dwukrotnie – pierwszy raz w 1912 r., drugi zaś pomiędzy Wielkanocą 1917 r. a Wielkanocą 1919 r., kiedy to, podczas obchodów 100-lecia śmierci Tadeusza Kościuszki w Pelplinie, Szczebblewski został aresztowany, a po zwolnieniu nadzorowany przez władze pruskie.

W trakcie studiów Waław Szczebblewski zaliczył najpierw niższe klasy malarstwa u prof. Johannesapha Wehlego (1848-1936) i prof. Roberta Hermanna Sterla (1867-1932), a następnie klasy wyższe u prof. Oskara Zwintschera (1870-1916) i prof. Carla Bantzera (1857-1941). W latach 1913-1919 artysta kształcił się w pracowniach mistrzowskich prof. Gotthardta Kuehla (1850-1915), prof. Roberta Hermanna Sterla oraz prof. Ludwiga von Hofmanna (1861-1945).

Pomiędzy 1912 a 1914 r. Waław Szczeblewski odbywał liczne podróże, podczas których szlifował swój warsztat artystyczny, odwiedzając uczelnie w Paryżu, Londynie, Wiedniu, Berlinie, Monachium, Lipsku oraz Kopenhadze. W tym okresie prezentował również swoje prace m.in. w pawilonie wystawienniczym w Kopenhadze oraz w Galerii im. Arnolda i na Bruehlsche Terrasse w Dreźnie.

Artysta w okresie studenckim poznał również swoją żonę – Marię Karolinę z domu Rappoldi (1888-1973) – z którą w 1920 r. przybył do Grudziądza.

W lipcu 1920 r. Szczeblewski wziął udział w Pierwszej Wystawie Sztuk Pięknych Artystów Pomorskich, zrealizowanej z inicjatywy Rady Pomorskiej. Uroczystego otwarcia ważnej dla miasta ekspozycji dokonał 7 czerwca 1921 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski. W salach Muzeum w Grudziądzu przy ul. Lipowej 28 (obecnie ul. Legionów) zaprezentowano 200 prac autorstwa 22 artystów. Waław Szczeblewski wystawił najwięcej, bo aż 29 prac – w tym obrazy olejne i rysunki. Po zamknięciu ekspozycji 1 września 1921 r. część prac Szczeblewskiego znalazła swoich nabywców. W 1922 r. niektóre z dzieł zostały zaprezentowane w warszawskim salonie „Zachęty”. Znalazły się tu między innymi dwa obrazy olejne Waława Szczeblewskiego – eksponowana w Grudziądzu *Pracznia* oraz *Portret Majkowskiego* – za które artysta został nagrodzony.

Pierwsza Wystawa Sztuk Pięknych Artystów Pomorskich była niezwykle ważnym momentem dla życia kulturalnego miasta. Obecny na niej Józef Piłsudski zaproponował podczas wernisażu utworzenie Szkoły Sztuk Pięknych z siedzibą w Grudziądzu. Realizacji tego zadania, przy poparciu Józefa Włodka, podjął się Waław Szczeblewski. 1 listopada 1922 r. dokonano uroczystego poświęcenia Pomorskiej Szkoły Sztuk Pięknych (PSSP) w Grudziądzu.

W swojej biografii autorskiej kierownik PSSP wyjaśnił powód obecności w programie nauczania elementów sztuki kaszubskiej:

Aby szkole nadać pewien twórczy kierunek postanowiłem po długich próbach i poszukiwaniach nastawić swą szkołę na twórczość regionalną – kaszubską. Kultuwując regionalizm w sztuce czystej stosowanej wychodziłem z założenia, że cechą charakterystyczną regionu Pomorskiego jest pobrzeże Bałtyckie z jego pierwiastkiem ludowym i historycznym. Ten nowy kierunek został wówczas przyjęty z entuzjazmem przez społeczeństwo pomorskie.

Z pewnością nie bez znaczenia dla wyboru zakresu zainteresowań szkoły była znajomość Wacława Szczeblewskiego z Aleksandrem Majkowskim, Janem Karnowskim i Izydorem Gulgowskim – żarliwymi propagatorami regionalnej sztuki pomorskiej. Odwzorowanie stylu kaszubskiego w architekturze miała stanowić m.in. wykonana w latach 1927/1928 pod okiem kierownika PSSP dekoracja malarska kościoła garnizonowego w Grudziądzu.

W 1925 r. odbyła się w Grudziądzu istotna zarówno dla miasta, jak i działalności Wacława Szczeblewskiego, Pierwsza Pomorska Wystawa Rolnictwa i Przemysłu. W swojej biografii Szczeblewski wspomina o sprawowaniu nadzoru artystycznego nad wystawą. Zaprojektował on również reklamujący ją plakat, zaś w przewodniku towarzyszącym ekspozycji widnieje jako członek Komitetu Honorowego. Ponadto komitet sędziów złożył artyście podziękowanie za organizację wystawy malarstwa i rzeźby uczniów PSSP towarzyszącej prezentacji rolnictwa i przemysłu.

Wacław Szczeblewski (siedzi w pierwszym rzędzie) w otoczeniu słuchaczy PSSP
Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Szkoła jednak nie tylko uczestniczyła w wydarzeniach organizowanych przez zewnętrzne organizacje i stowarzyszenia. Wacław Szczeblewski po pokazie prac swych uczniów, który odbył się w 1923 r. z okazji Kongresu Nauczycielstwa Polskiego, zdecydował się na samodzielną realizację dorocznych wystaw podopiecznych placówki. Angażował on swoich uczniów także w działalność dekoratorską. Podopieczni wykonali między innymi scenografię i kukiełki do *Szopki grudziądzkiej*, którą wystawiła Fraternia Literacka, dekorację sal „Złotego Lwa” na zabawę w 1924 r. czy scenografię widowiska *Quo vadis?* dla Teatru Miejskiego w Grudziądzu.

Kontynuując tradycję dorocznych ekspozycji podopiecznych Wacława Szczeblewskiego, w 1932 r. szkoła z okazji 10-lecia istnienia zorganizowała wystawę jubileuszową. Ekspozycję zaprezentowano najpierw w Gdyni (od 3 lipca do 15 sierpnia), w Szkole Powszechnej przy ul.10 Lutego, a następnie w grudziądzkim Muzeum, gdzie uroczyste otwarcie nastąpiło 25 października. Biorąc pod uwagę dalsze losy szkoły, ważniejsza dla jej przyszłości była pierwsza z jubileuszowych wystaw, gdyż przyczyniła się ona do utworzenia w 1933 r. filii placówki w Gdyni. Przez pierwszy rok Szczeblewski sprawował funkcję kierownika szkoły w Grudziądzu i jej oddziału gdyńskiego. Ostatecznie skoncentrował się na pracy na Wybrzeżu, co doprowadziło w 1934 r. do zakończenia działalności PSSP w Grudziądzu.

Należy również zaznaczyć, że przez niemal cały okres pobytu w Grudziądzu Szczeblewski pracował w miejscowym Seminarium Nauczycielskim im. Stanisława Staszica, gdzie wykładał rysunek i malarstwo. To tam pobierał od niego nauki m.in. prof. Czesław Szachnitowski – Honorowy Obywatel Grudziądza.

Gdyńska szkoła funkcjonowała do 14 września 1939 r. Szczeblewski podczas okupacji początkowo pracował jako malarz w DAF Krigsmarine, a następnie został zatrudniony przez komisarza biskupiego Karla Knopa w celu renowacji wnętrz kościołów oraz konserwacji obrazów sakralnych m.in. w Gdyni, Rumi, Wejherowie, Goręczynie i Brodnicy.

Po zakończeniu II wojny światowej, mimo przyznania malarzowi członkostwa Związku Polskich Artystów Plastyków, odsunięto go na peryferia życia artystycznego. W związku z zaistniałą sytuacją Szczeblewski zajął się głównie dekoracjami wnętrz – m.in. w latach 50. ozdobił w stylu kaszubskim kilka placówek gastronomicznych i handlowych PSS.

Wacław Szczeblewski zmarł 23 lipca 1965 r. w Gdyni. Pochowany został na Cmentarzu Witomińskim, zaś nagrobek dla mistrza wykonała absolwentka PSSP – Anna Pietrowiec.

* * *

Do 90. rocznicy założenia PSSP i dorobku artystycznego jej twórcy Wacława Szczeblewskiego nawiązano podczas wystawy zorganizowanej w 2012 r. w grudziądzkim Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi i Muzeum Miasta Gdyni. Patronat nad wystawą sprawowali prezydenci obu miast Robert Malinowski i Wojciech Szczurek.

Prace Wacława Szczeblewskiego oraz dokumenty i fotografie obrazujące działalność PSSP zaprezentowano na wystawie w grudziądzkim Muzeum

Fot. Piotr Bilski

Kamienica przy ul. Sienkiewicza 13 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Ryszard Boguwolski, Ryszard Byner

ŚREDNIOWIECZNE PRECJOZA Z GRUCZNA

W *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego* z 1881 r. w notce o Grucznie znalazł się zapis o wspomianej przez miejscową ludność górze zwanej Świętojanką „... gdzie był pogański cmentarz, bo tam urny wykopywano i teraz jeszcze ludzkie czaszki i szkielety bieleją”.

Nie wiadomo, czy właśnie ta informacja zainspirowała archeologów do bliższego zainteresowania się tym, co kryje ziemia na silnie wypiętronym wzniesieniu wysoczyznowym tzw. kępie w centrum wsi. Faktem jest, że już w 1886 r. na terenie dawnej osady i grodu zostały rozpoczęte badania archeologiczne. Podjął je grudziądzanin dr Siegfried Anger, który przewodniczył Towarzystwu Starożytności, kierował Muzeum i był dyrektorem Królewskiego Gimnazjum. Potwierdził on istnienie cmentarzyska, odkopał 49 grobów, pozyskując 32 zabytki. W następnym roku wykopaliska kontynuowali inni miłośnicy historii z Grudziądza – dwaj oficerowie niemieccy Max Mathes i August Schmidt, a po nich P. Kumm. Plonem badań były liczne ozdoby, fragmenty broni, naczyń i narzędzi. Eksponaty trafiły do Muzeum w Gdańsku, gdzie podczas II wojny światowej zaginęły.

W 1964 r. do badań na tym samym cmentarzysku wczesno-średniowiecznym w Grucznie wrócił archeolog grudziądzkiego Muzeum Marian Tuszyński. Po jego śmierci, kierownictwo ekspedycji w 1967 r. przejął Ryszard Boguwolski, który już wcześniej uczestniczył w badaniach w Grucznie. Jako kierownik Działu Archeologii Muzeum w Grudziądzu kontynuował dzieło swojego poprzednika, doprowadzając do całkowitego rozpoznania cmentarzyska. Zbadał na tej nekropoli 290 grobów z 460 odnalezionych. W 1968 r. rozpoczęły się badania na drugim cmentarzysku

w Grucznie. W trakcie ich trwania – do 1972 r. – Ryszard Boguwolski odstonił 1318 grobów, wśród których wyposażenie stwierdzono przy 64 pochówkach.

Z obu cmentarzyisk pozyskano w minionym wieku około 690 cennych zabytków stanowiących elementy wyposażenia ówczesnych pochówków, głównie różnego rodzaju ozdoby i przedmioty codziennego użytku, które wkładano zmarłym do grobu jako dary. Owe wyposażenie na „życie pośmiertne” było tu dużo bogatsze niż gdzie indziej. Wynikało to zapewne z zamożności mieszkańców Gruczna, którzy czerpali duże zyski z handlu.

Bogaty był też zbiór ceramiki (znaleziono kilka tysięcy fragmentów naczyń) z funkcjonującej tutaj do XI w. osady oraz grodziska. W kilkunastu miejscach znaleziono brakteaty krzyżackie (monety), co pozwoliło na określenie przybliżonej daty pochówków.

Estetyczne, ale także magiczne

Od najdawniejszych czasów ludzie żyjący w mozolnym trudzie wśród rozlicznych niebezpieczeństw, stawiający czoła przyrodzie i toczący nieustanne plemienne walki odczuwali potrzebę piękna. Więcej, dużo więcej na ten temat wiemy po odkryciach grobów grzebalnych w Grucznie. Dowiedzieliśmy się jak Słowianie zdobili pomieszczenia mieszkalne, narzędzia pracy i samego siebie zwłaszcza w dni świąteczne i jak stroili umarłych. Materiał zabytkowy ilustruje także różne dziedziny wytwórczości, obrazuje ówczesną kulturę materialną i duchową zamieszkujących nadwiślańską krainę.

We wczesnym średniowieczu mieszkańcy Gruczna upiększali swoje stroje zarówno te ze zgrzebnego płótna, jak i wełniane, przeróżnymi ozdobami, które miały nie tylko znaczenie estetyczne, ale także magiczne. Często bowiem były to amulety chroniące ich właścicieli przed złymi duchami, złym wpływem przyrody czy czarami i urokami rzucanymi przez innych ludzi.

Najpowszechniej stosowaną ozdobą były paciorki, zapewne dlatego, że można je było wykonać z najróżniejszych, łatwych do zdobycia materiałów – muszelek, drewna, rogu, kości, gliny, bursztynu, szkła, metali a nawet pestek czy suszonych jagód.

Na cmentarzysku w Grucznie znaleziono ponad 4500 paciorków przede wszystkim szklanych, w kolorach od żółtego i zielonego po niebieski, fioletowy i brązowy. Były też paciorki wykonane z bursztynu i różnych metali, w tym srebra, łączone w naszyjniki po kilka, w większości po kilkadziesiąt sztuk. Prawdziwym białym krukiem jest kolia składająca się z 22 bursztynowych paciorków, bez wątplenia pochodzących z wybrzeża Bałtyku. Do unikatów należy naszyjnik złożony aż z 280 paciorków szklanych, którego najważniejszym elementem są srebrne, ażurowane paciorki, oraz szklane z wtopionymi weń złotymi blaszkami, wykonane na Rusi Kijowskiej, w Turowie lub Włodzimierzu Wołyńskim przez tamtejszych rzemieślników. Oprócz naszyjników, wykonywano z paciorków bransolety, nanizując je ściśle na drucik, sznur lub rzemyk. Czasami Słowianie naszywali paciorki na odzież, a nawet zdobili nimi rękojeści noży lub pochwy na nie. W tym przypadku mogły one być amuletami zapewniającymi właścicielowi noża długie i skuteczne jego używanie.

Kolia szklana wzbogacona paciorkami srebrnymi zdobionymi filigranem i granulacją
Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

W kilkudziesięciu grobach znajdowały się wisiorki m.in. z brązu w kształcie małego dzwoneczka z sercem, wykonanym z cyny lub srebra. Były one zarówno ozdobami, jak i amuletami chroniącymi przed złymi duchami. O mocnej wierze pogańskiej mieszkańców osady w Grucznie świadczą wisiorki-amulety z zębów zwierzęcych i muszelek kauri. W XIII w., gdy Pomorze było silnie chrystianizowane, zmarli grzebani byli z wisiorkami w postaci srebrnych, brązowych lub cynowych krzyżyków. Ulubioną ozdobą Słowianek były kabłączki skroniowe noszone przy skórzanych lub tkanych opaskach na głowę. Ówczesni rzemieślnicy wyrabiali je z brązu, ołowiu, cyny, a nawet ze srebra i złota.

Bardzo popularnym, przez wszystkie wieki, rodzajem biżuterii są pierścionki. Te, znalezione w Grucznie charakteryzują się dużą różnorodnością kształtów, od najprostszych wykonanych z jednego zwiniętego w spiralkę kawałka drucika do pierścionków z tarczką (jakby ówczesny sygnet) czy koszyczkiem i szklanym oczkiem imitującym kamień szlachetny. Wykonywano je z brązu i srebra a noszono na palcach obu rąk, czasem aż do czterech sztuk. Interesujący jest pierścionek zrobiony przez ruskiego

Pierścionki z brązu

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

rzemieślnika z fioletowego szkła. Tylko w jednym grobie, małego dziecka, znaleziono dwie bransolety. Jedna z nich wykonana została z niebieskiego szkła a dotarła nad Wisłę aż z Bizancjum, szlakami handlowymi biegnącymi przez ziemie ruskie. Drugą wykonał, z dwóch srebrnych połówek złączonych zawiaskiem, zapewne jakiś miejscowy jubiler.

Mieszkańcy wczesnośredniowiecznego Gruczna charakteryzowali się różną zamożnością. Dlatego też różnie zaopatrywali swoich zmarłych bliskich na ich życie po śmierci. Jednych było stać tylko na włożenie do grobu skromnego naszyjnika z paciorków szklanych, inni z kolei mogli sobie pozwolić na ofiarowanie zmarłemu dziecku oprócz dwóch bransolet, pierścionka i naszyjnika ze szklanych paciorków również diademu.

Kolia z bursztynu i dzwoneczki z brązu

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Ta ostatnia ozdoba była rzadkością na ziemiach polskich. W Grucznie znaleziono tylko dwa diademy, jeden był wykonany z cienkiej brązowej blaszki, drugi ma kształt okręgu i zrobiony został ze skręconego w spiralę srebrnego drucika; jeden koniec zwinięty jest w uszko a drugi zgięty w kształt haczyka.

Ozdoby znalezione na cmentarzysku w Grucznie pochodzą z różnych stron Polski i z krajów sąsiednich. Na pewno sporo ozdób wykonali miejscowi rzemieślnicy, zwłaszcza te najprostsze, jak zwykłe pierścionki. Sporo różnorodnej biżuterii pochodzi z Rusi, na przykład ażurowe, srebrne paciorki i szklana bransoleta. Większość ozdób wykonanych ze szkła pochodzi z warsztatów w Kruszwicy, będącej w tym czasie jednym z głównych ośrodków wytwórczości szklarskiej na ziemiach polskich.

Zabytki z Gruczna stanowią jedną z najbogatszych w Polsce kolekcji biżuterii pozyskanej z badań na średniowiecznym cmentarzysku. Na uwagę zasługuje zarówno ilość eksponatów, jak i ich artystyczna wartość. Każda kategoria znalezisk wyróżnia się elegancją i finezją wykonania.

Precjoza te są prawdziwą ozdobą stałej wystawy Biżuteria średniowieczna z Gruczna, którą od września 1996 r. można zwiedzać w muzealnych spichrzach 13/15. Wystawa została wyróżniona przez Ministerstwo Kultury i Sztuki w ogólnopolskim konkursie na Najciekawsze Wydarzenie Muzealne roku 1996. Wcześniej, w latach 1973-1983, gościła w salach głównego gmachu Muzeum.

Kolia szklana

Fot. ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu

Dwukrotnie biżuterię z Gruczna prezentowano w Niemczech, na wystawie w muzeum regionalnym w mieście Gotha (1986-87) i partnerskim Gütersloh, podczas Tygodnia Kultury Europejskiej w 2002 r.

Na bursztynowym szlaku

Nieopodal Świecia nad Wisłą, w malowniczej dolinie leży wieś Gruczno. Już w VIII w. Słowianie założyli tutaj osadę, o czym świadczą znalezione przez archeologów resztki domostw i obiektów gospodarskich. Była ona ważnym punktem na szlaku handlowym, biegnącym wzdłuż Wisły na północ w kierunku Zatoki Gdańskiej i legendarnego miasta Truso. Z tego powodu w XI w. mieszkańcy zbudowali gród, który miał być dla nich ochroną a dla wędrujących tędy kupców miejscem wypoczynku.

I gród i osada istniały do XI w., kiedy to zostały opuszczone. Na ich obszarze zaczęto grzebać zmarłych. Pochówki odbywały się aż do początku XIV w., gdy mieszkańcy Gruczna ostatecznie przestali wykorzystywać kępę. Stało się tak najprawdopodobniej w związku ze wzrostem znaczenia pobliskiego Świecia – po zajęciu Gdańska i Pomorza przez Krzyżaków w 1309 r.

* * *

Badacze Gruczna

stanowisko 1

(cmentarzysko zlokalizowane na osadzie podgrodowej użytkowane od połowy XI do drugiej połowy XII w.)

1896 – Siegfried Anger

1897 – Max Mathes i August Schmidt

1899 – P. Kumm

1964/66 – Marian Tuszyński

1967 – Ryszard Boguwolski

stanowisko 2

(cmentarzysko zlokalizowane na majdanie wykorzystywane od drugiej połowy XIII do końca XIV w.)

1968/72 – Ryszard Boguwolski

Ponadto w 1938 r. badania ratunkowe w Grucznie przeprowadził i opisał ks. dr Władysław Łęga.

Kamienica przy ul. Focha 22 w Grudziądzu

Rys. Grzegorz Rygielski

Henryk Kamiński

KURKOWE BRACTWO STRZELECKIE PO 1945 R.

Wybuch II wojny światowej położył kres barwnej działalności Bractw Strzeleckich tak w Grudziądzu, jak i w innych miastach. Duża część zasłużonych braci strzelców, jako elita narodu, stała się ofiarami niemieckiego terroru. Od kul oprawców zginęli m. in. grudziądzanie Władysław Grobelny, Józef Mazur, Józef Bittner, Antoni Waćławski, a gehennę hitlerowskich obozów koncentracyjnych przeszedł Franciszek Śliwa. Kurkowa brać uległa rozproszeniu, a mienie Bractwa wraz ze strzelnicą zostało skonfiskowane.

Po zakończeniu wojny podjęto w Grudziądzu próby reaktywowania Kurkowego Bractwa Strzeleckiego. Inicjatorami byli nieliczni przedwojenni jego członkowie, którym udało się ująć z życiem i przetrwać wojnę. Jednak stosunek nowych władz do tego rodzaju stowarzyszeń mieszczańsko-strzeleckich był od samego początku negatywny. Brat strzelec, reprezentujący warstwy rzemieślnicze i kupieckie, które w brutalny sposób tępiono, nie pasował do lansowanego przez propagandę nowego modelu człowieka socjalistycznego. Wniosek Komendy Głównej MO z 13 lutego 1947 r. o przekazaniu majątku nieruchomego po byłych organizacjach (wymieniono tu Związek Strzelecki i Sokoła) na rzecz ORMO (Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej) został przyjęty przez Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy 12 listopada 1947 r. Tym samym wymienione organizacje uznano za zlikwidowane. Decyzja w tej sprawie objęła cały kraj. Także grudziądzka strzelnica i jej zaplecze (o powierzchni około 2,8 ha) miały podlegać temu zarządzeniu i przejść na własność ORMO. Jednak tak się nie stało. Wniosek Głównej Komendy MO i Inspektoratu ORMO

z 23 marca 1949 r. dotyczący tej kwestii został postanowieniem Sądu Grodzkiego w Grudziądzu z 14 kwietnia 1949 r. oddalony. W uzasadnieniu m.in. napisano, że Związek Strzelecki nie jest identyczny z zapisanym właścicielem nieruchomości w Grudziądzu. Choć Związek posiadał zarząd główny w Warszawie, to grudziądzkie Bractwo Strzeleckie było stowarzyszeniem samodzielnym i zapisanym w siedzibie swego działania oraz materialnie niezależnym. Z tych względów decyzja stołecznego samorządu nie może stanowić podstawy prawnej do przepisania tytułu własności. Ponadto zaznaczono, że wnioskodawca powinien był przedłożyć odnośny egzemplarz *Monitora Polskiego*, zawierający treść uchwały Rady Ministrów, postanawiającej, na czym rzecz ma przejść majątek zlikwidowanego stowarzyszenia.

Decyzja Sądu Grodzkiego bynajmniej nie przywracała do życia Bractwa Kurkowego, gdyż jego los był już z góry przesądzony. Natomiast oddalając roszczenia MO i ORMO, pozwalała na przeprowadzenie procedur likwidacyjnych w bardziej praworządny sposób i przypominała o niekwestionowanych prawach miasta Grudziądza do nieruchomości przy ul. Chełmińskiej. Z czasem w dawnym budynku Bractwa umieszczono przedszkole. Po gruntownej przebudowie obecnie mieści się tam hotel.

W postępowaniu likwidacyjnym reprezentował Bractwo mecenas Piotr Jazłowski, związany z nim już w 1927 r. Procedury likwidacyjne zakończono ostatecznie 3 kwietnia 1952 r., to jest w dniu otrzymania przez adwokata decyzji Wydziału Społeczno-Administracyjnego Prezydium WRN w Bydgoszczy. Decyzję uzasadniono w sposób następujący:

Kurkowe Bractwa Strzeleckie stanowią pozostałość organizacji mieszczańskich z czasów średniowiecza, pielęgnując niezgodne z duchem czasu przeżytki i powodują wyodrębnianie się części społeczeństwa od udziału w masowych organizacjach sportowych. Dlatego w obecnych warunkach coraz to szerszej demokracji, kiedy dążeniem każdego zrzeszenia powinno być wciąganie jak najszerszych mas do pracy społecznej, organizacje tego typu jak Kurkowe Bractwa Strzeleckie nie mają racji bytu.

Mimo to przez kilkadziesiąt lat istnienia PRL pamięć o Bractwie Kurkowym nie zanikła. Kulturowana była w rodzinach dawnych jego członków oraz przez niektórych entuzjastów ruchu strzeleckiego. Jednym z nich był Roman Mechliński, długoletni pracownik Zakładu Energetycznego

w Grudziądzu, działacz społeczny, miłośnik historii i publicysta. W 1972 r. opracował on (wydany przez LOK) biuletyn z okazji zakończenia sezonu strzeleckiego i 75-lecia Zakładu Energetycznego Rejon w Grudziądzu, w którym zawarł obszerny rys historyczny grudziądzkiego Bractwa Strzeleckiego. Przygotował też referat na ten temat, który w 1988 r. wygłosił w klubie Pinokio przy ul. Mikołaja z Ryńskiego, a w 1999 r. złożył w Bibliotece Miejskiej pracę w formie albumu-kroniki Kurkowego Bractwa Strzeleckiego. O dawnych braciach strzelcach pamiętał też historyk grudziądzki dr Jerzy Krzyś, publikując w 1995 r. na łamach „Gazety Grudziądzkiej” rys historyczny w czterech odcinkach zatytułowany *Dzieje Bractwa Strzeleckiego*.

Zmiany społeczno-polityczne, jakie nastąpiły po 1989 r. spowodowały masowe odrodzenie się ruchu bractw strzeleckich w miastach i miasteczkach całego kraju. Bódcem do reaktywowania Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grudziądzu stała się przypadająca w 2003 r. 650. rocznica założenia miejscowego Bractwa. Już w styczniu 2002 r. na łamach „Nowości Grudziądzkich” w cyklu *Zapomniany Grudziądz* ukazał się tekst autorstwa Henryka Kamińskiego pt. *Z kurkiem nie tylko zabawa*, w ogólnym zarysie przypominający dzieje grudziądzkiego Bractwa. W maju tegoż roku Centrum Kultury Teatr, z inicjatywy Henryka Kamińskiego i przy gorącym poparciu ówczesnej dyrektor Krystyny Nowak, rozpoczęło medialną akcję propagującą odrodzenie się Bractwa Kurkowego w Grudziądzu. Efektem tej kampanii było zorganizowanie turnieju strzeleckiego o Godność Króla Kurkowego, który odbył się na strzelnicy wojskowej w Grupie 15 czerwca 2002 r., jako impreza towarzysząca dorocznym obchodom Dni Grudziądza. Zawody strzeleckie zapewne nie doszłyby do skutku gdyby nie pomoc władz wojskowych, miejscowego LOK i Bractwa Kurkowego z pobliskiego Chełmna, którego to bracia strzelcy od początku wspierali organizacyjnie poczynania założycielskie w Grudziądzu. Wspaniałe główne trofeum wyrzeźbił grudziądzki artysta Roman Drupka, zaś medale ufundowała firma KRD. Strzelanie do drewnianej atrapy kura trwało ponad dwie godziny i przyniosło wiele emocji. Ostatecznie kura ustrzelił Dariusz Wojtasiak i jemu też przypadł tytuł Króla Kurkowego. Otrzymał także złoty medal i nagrodę główną – posążek Srebrnego Kura. Drugim i trzecim miejscem podzieliły się panie, Wiesława Reczek i Mariola Nawrocka.

Przyznanie przez organizatorów tytułu Króla Kurkowego było oczywiście nadużyciem, gdyż Bractwo Kurkowe w Grudziądzu jeszcze nie istniało. Jednak trzeba ten fakt potraktować, jako gest – symbol i część kampanii propagującej właśnie wskrzeszenie tegoż Bractwa.

Pierwszy krok ku temu został więc zrobiony. Zebranie robocze sympatyków powołania do życia Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grudziądzu odbyło się 12 września 2002 r. w klubie Akcent, który przez kilka miesięcy był miejscem stałych czwartkowych spotkań członków założycieli. Następnie zebrania brackie odbywały się w klubie Vabank. Jesienią 2002 r., po wielu, często burzliwych debatach ukształtowała się 18-osobowa grupa członków założycieli. Na 7 grudnia 2002 r. zwołano walne zebranie Bractwa, na którym wybrano zarząd. Prezesem został brat Jacek Treichel, wiceprezesem siostra Krystyna Nowak, skarbnikiem siostra Mariola Nawrocka, sekretarzem brat Tomasz Ślusarczyk zaś strzelmistrzem brat Zdzisław Kalbarczyk. Palącym zadaniem było uchwalenie i rejestracja statutu oraz przygotowanie obchodów 650-lecia założenia Bractwa Kurkowego w Grudziądzu.

Po wielu perturbacjach i gorączkowych zabiegach udało się zorganizować 7-8 czerwca 2003 r. uroczystości jubileuszowe. Pierwszy dzień upłynął pod znakiem powitania licznie przybyłych gości oraz otwarcia w gmachu Muzeum wystawy *Dzieje Kurkowego Bractwa Strzeleckiego w Grudziądzu*. Na ekspozycję złożyły się eksponaty i materiały archiwalne udostępnione przez grudziądzkie Muzeum, Archiwum Państwowe i Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz pochodzące ze zbiorów prywatnych, głównie pana Romana Mechlińskiego. Następnie bracia strzelcy i zaproszeni goście udali się do klubu Vabank na poczęstunek. Drugi dzień przebiegał pod znakiem strzelania na strzelnicy wojskowej w Grupie. Miłym akcentem było wręczenie członkom założycielom okolicznościowych odznaczeń. Strzelanie zakończono wieczorem, bankietem w restauracji Delfin brata Krzysztofa Klucznika nad Jeziorem Rudnickim.

Niestety, po jubileuszu przyszłość grudziądzkiego Bractwa Kurkowego zarysowała się w niezbyt różowych barwach. Wśród braci kurkowej często dochodziło do nieporozumień i spięć. W ich efekcie nastąpił rozłam. Zaczęły działać dwa oddzielne stowarzyszenia, a był okres, że pojawiło się

trzecie. Obecnie jedynym prężnie działającym w Grudziądzu jest Bractwo Kurkowe „Ziemia Grudziądzka” prowadzone przez brata Józefa Rumockiego. Nawiązało ono współpracę z Centrum Szkolenia Logistyki, w 2012 r. było organizatorem III ogólnopolskiego turnieju strzeleckiego bractw kurkowych.

Bractwo Kurkowe „Ziemia Grudziądzka” współpracuje z Centrum Szkolenia Logistyki
Fot. Piotr Bilski

Trasa Średnicowa – węzeł Warszawska

Fot. Piotr Bilski

Adam Stenzel

PAŁAC I KAPLICA W DĘBIEŃCU

Dębieńiec to niewielka, z pozoru nieciekawa miejscowość, usytuowana na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych. Administracyjnie należy do gminy Radzyń Chełmiński w powiecie grudziądzkim. Jedyłą atrakcją tej wsi jest okazały zespół pałacowo-parkowy z neogotycką kaplicą oraz późnośredniowieczne grodzisko nazywane przez miejscową ludność „zbójcką jamą”.

Na przestrzeni wieków osada ta występowała pod nazwami: Dabenz (1222), Damencz, Damoniecz, Dambniecz, Dammenz, Dambens, Dembinicz, Dembiniecz, Debenz, Dembiniec. Wydany w 1881 r. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* podaje, iż „(...) roku 1222 książę Konrad Mazowiecki podarował Dembiniec biskupowi pruskiemu Chrystyanowi, a przedtem miał ją niejakiś pan Syro z Chełmna”. Jak dalej podają zachowane dokumenty, w 1409 r. wieś należała do krzyżackiego rycerza Rydgera i podlegała komturii radzyńskiej. W 1440 r. kolejnym właścicielem dóbr był Mikołaj – członek Związku Pruskiego. Na początku XVI w. dębieńiecki majątek znajdował się w rękach braci Plemińskich. Notatka z 1526 r. mówi o przywileju uzyskanym przez nich na las w Dębieńcu. W 1598 r. ówczesny dziedzic włości, Daniel Plemiński, za pożyczoną kwotę 10 000 talarów oddał w zastaw Wronie, Dębieńiec oraz pobliskie Turznice i Daszkowo kolegium jezuickiemu w Braniewie.

Z cytowanego *Słownika* dowiadujemy się, iż w 1640 r. panem na Dębieńcu był Mikołaj Weyher, a dalej czytamy:

Przy końcu XVII wieku i przez cały XVIII wiek, aż do okupacji byli Trzcinińscy posiadaczami Dembińca. Roku 1705 umarł Adam von Canden-Trzciniński, sędzia chełmiński; spadkobiercy czyniąc podział rodzicielskiego majątku, wspominają

o długu 1 300 złotych zaciągniętym na Dembińcu z powodu Szwedów, którzy wyniszczywszy wieś do ostatka, nowej kontrybucji się domagali, nawet po dwakroć grozili, że wieś spalą, dopóki nie zapłacono.

Po śmierci Adama, kolejnym właścicielem dóbr był Bernard Canden-Trzcziński herbu Rawicz, a po nim jego syn Adam. Po jego zgonie (1768) Dębieniec drogą dziedziczenia przejęła wdowa – Katarzyna z domu Podoska, a także jej dzieci: Michał, Franciszek i Magdalena. W 1777 r. wioska liczyła 31 włók ziemi ornej, 25 mórg łąk oraz 6 włók lasu. Ponadto był tam obszerny ogród, 3 stawy rybne, karczma i 16 domów mieszkalnych.

Następny odnotowany w dokumentach właściciel Dębienca to urodzony w Sarnowie Leon Rybiński (1817-1904) herbu Radwan. Nabył on dębieniecki majątek pod koniec marca 1847 r. Był on synem Wawrzyńca i Janiny z domu Lniskiej. Za żonę miał Leokadię z Kalksteinów, córkę Stanisława Klemensa Kalksteina, dziedzica Klonówki koło Pelplina. Z tego związku na świat przyszła jedyna córka, Wiktoria.

To Leon Rybiński wznosił w Dębieńcu w latach 1862-1864 zachowany do dziś wspaniały pałac, neogotycką kaplicę oraz wiele budynków gospodarczo-inwentarskich. Całość ozdobił uroczym parkiem krajobrazowym (o powierzchni 5,4 ha) w stylu angielskim ze stawem i licznymi okazami drzew i krzewów. Do unikatowych gatunków należą tu klony cukrowe oraz jarzęby szwedzkie. W 1896 r. posiadłość Rybińskiego miała powierzchnię 613 ha.

Pałac w Dębieńcu od strony południowo-wschodniej

Fot. Adam Stenzel

Nowy właściciel Dębieńca zapisał się na kartach historii jako znany działacz narodowy i polonijny. Był on m.in. delegatem do Rady Prowincjonalnej Prus Zachodnich i posłem do parlamentu Rzeszy. Obok Ignacego Łyskowskiego z Mileszew oraz Franciszka Kobylińskiego z Kijewa Królewskiego był inicjatorem powołania komitetu, który zorganizował tzw. bal polski w Wąbrzeźnie, jako jedną z patriotycznych imprez poprzedzających powstanie styczniowe.

Rok po śmierci Leona Rybińskiego (1904), posiadłość w Dębieńcu przeszła w ręce Zygmunta Działowskiego (1876-1917) herbu Prawdzic, syna Eustachego, dziedzica pobliskiego Działowa. Syn Zygmunta, Lech Działowski, dał się poznać jako wybitny patriota. Po agresji hitlerowskich Niemiec na Polskę walczył jako dowódca 2. plutonu w 3. Szwadronie 18. Pułku Ułanów. Po klęsce wrześniowej przedostał się do Warszawy, gdzie w konspiracji pod pseudonimami Prawdzic i Waligóra, w randze porucznika dowodził plutonem 1109. zgrupowania 7. Pułku Ułanów Lubelskich ZWZ-AK „Jeleń”. Zginął śmiercią bohatera w pierwszym dniu powstania warszawskiego (1 sierpnia 1944) podczas ataku na siedzibę gestapo w alei Szucha. Pośmiertnie odznaczono go Krzyżem Virtuti Militari V klasy.

Zygmunt Działowski
Fot. ze zbiorów autora

W 1909 r. Dębieniec miał ponownie nowego właściciela. Od swojego szwagra Zygmunta nabył go przedstawiciel znamienitej rodziny ziemiańskiej z buchwałdzkiej linii rodu, Bolesław Donimirski (1871-1931) herbu Brochwicz. Urodził się on w Łysomicach koło Torunia, z ojca Edwarda i matki Heleny z domu Wolańskiej. Był znanym w okolicach Grudziądza działaczem społecznym i gospodarczym. Od końca 1918 r. należał do Polskiej Rady Ludowej oraz kierował powstałym w sierpniu 1919 r. Urzędem Żywnościowym. Przewodniczył także grudziądzkiemu oddziałowi Związku Rolników Polskich Pomorza. 20 września 1896 r. zawarł związek małżeński z Zofią Działowską (1876-1946), córką wymienionego już Eustachego, dziedzica Działowa oraz Marii z Mittelstaedtów herbu Hornklow z Kołudy koło Janikowa. Zofia Donimirska nie chciała żyć w cieniu swojego męża i także rzuciła się w wir pracy społecznej. W 1912 r. założyła Komitet Czytelni Ludowych na Powiat Grudziądz Wieś i stanęła na jego czele. To także dzięki jej zaangażowaniu na terenie powiatu grudziądzkiego utworzono kilkanaście bibliotek TCL. Ponadto Zofia w 1916 r. wstąpiła do Komitetu Pomocy dla Głodnych Dzieci w Królestwie, dwa lata później została przewodniczącą PCK w Grudziądzu.

Ciekawą postacią był również starszy syn Bolesława i Zofii, Jerzy Marian Donimirski (1897-1939), podporucznik pruskiego 4. Pułku Strzelców Konnych w Grudziądzu. Na przełomie 1918/1919 r. odegrał on jedną z wybitniejszych ról w walce o wolność Pomorza. Oskarżony przez Prusaków o ciężką zdradę stanu został aresztowany i przez dwa miesiące więziony w lochach grudziądzkiej cytadeli. Ostatecznie uwolniony wyrokiem sądu wojennego (obrońcą był dr Stefan Łaszewski) zbiegł natychmiast do Poznania. Następnie osiadł w Golanicach (powiat Leszno), gdzie do 1939 r. był właścicielem majątku ziemskiego. Jerzy Donimirski ponadto uczestniczył w powstaniu wielkopolskim i wojnie polsko-sowieckiej. W 1924 r. należał do grona organizatorów POW na Pomorzu, w 1935 r. został wybrany na posła do Sejmu RP. Na terenie Leszna i okolic piastował także wiele funkcji społecznych. Za liczne zasługi odznaczono go m.in. Krzyżem Niepodległości oraz Pamiątkową Odznaką Więźniów Ideowych. We wrześniu 1939 r. został aresztowany przez okupanta i osadzony w forcie na Grolmanie w Poznaniu. Pod koniec listopada tegoż roku został zamordowany przez Niemców. Miejsce jego spoczynku nie jest znane.

Bolesław Donimirski
Fot. ze zbiorów autora

W połowie 1923 r. kolejnym właścicielem Dębieńca został Romuald Grzybowski. Młodszy syn Donimirskich – Jan, w swych pamiętnikach zanotował:

Wobec trudnej sytuacji finansowej domu dembinieckiego, wymagającego odpowiedniej ilości służby, a także dostarczania prądu świetlnego, paliwa i wody w dużych ilościach, jak również wobec dorastającego rodzeństwa pragnącego się usamodzielnić, rodzice postanowili sprzedać majątek. Ojciec mój (...) nie widząc przyszłości w dalszej gospodarce rolnej w Dembińcu (...) był najgorliwszym zwolennikiem sprzedaży, matka natomiast przywiązana do pamiątek rodzinnych, a zwłaszcza do dworskiej kaplicy, położonej na półwyspie w parku, szczerze ubolewała nad koniecznością sprzedaży. W przeciwieństwie do ojca, twardo wierzyła w przyszłość i rentowność gospodarki rolnej nawet na Pomorzu. (...) Sprzedaż Dembińca (...) szła długi czas opornie. Dopiero w czerwcu 1923 r. znalazł się nabywca (...).

Majątność Romualda Grzybowskiego i jego żony Izabelli pozostawała w ich rękach do wybuchu II wojny światowej. Powierzchnia dóbr ziemskich wynosiła wówczas 522,5 ha. Majątek specjalizował się w uprawie warzyw, kwaciarstwie, pszczelarstwie, hodowli trzody chlewnej i bydła mlecznego.

Z relacji nielicznych już, najstarszych mieszkańców wioski wynika, iż Romuald Grzybowski, ostatni dziedzic Dębieńca, panicznie bał się szybkiej jazdy swoim automobilem. Dlatego zlecił wykonanie usługi jednemu z warsztatów samochodowych w Grudziądzu, polegającej na założeniu

blokadą, tak aby kierowca Winnicki nie mógł przekroczyć szaleńczej, jego zdaniem, prędkości 50 km/godz.

Po zakończeniu działań wojennych na bazie byłego majątku utworzono PGR, który włączono do Zakładu Rolnego w Orłowie. Pałacowe pomieszczenia zaadaptowano zaś na biura i mieszkania pracownicze. W ten sposób zniszczono nieodwracalnie ich zabytkowy charakter. W 1994 r., po likwidacji PGR, wszystkie grunty wraz z pałacem przejęła w dzierżawę Rolno-Produkcyjna Spółka „Dębrol”, by w połowie pierwszej dekady XXI w. stać się właścicielem całości.

Pałac w Dębieńcu, choć lata świetności ma już za sobą, nadal zachwyca. Rezydencja powstała według projektu Arnolda Hausa. Początkowo bryła gmachu została skomponowana w stylu neorenesansu, a wschodnie skrzydło było zwieńczone czworoboczną, trójkondygnacyjną wieżą przykrytą kopulastym daszkiem. Na kolumnach tarasu posadowiono nieistniejące już cztery okazałych rozmiarów rzeźbione w kamieniu figury. Około 1910 r. Bolesław Donimirski wykonał generalny remont obiektu. Wówczas to uległy zatarciu cechy neorenesansowe, a w ich miejscu pojawiły się elementy późnoklasykistyczne. Według starych przekazów, pałac w swych wnętrzach posiadał aż 24 pokoje. W wydanych w Montrealu w 1993 r. *Niedokończonych wspomnieniach*, ich autorka Ewa Buxhoeveden-Czetwertyńska tak przywołuje z pamięci pobyt w Dębieńcu:

Z Torunia pojechaliśmy do Dembińca na parę dni. Ciocia Zosia, moja chrzestna matka, bardzo serdecznie nas przyjęła. Jej mąż, wujek Bolek, bardzo lubił z mamą rozmawiać chodząc po salonie. Dom był ogromny: biblioteka, pokój bilardowy, salony – złoty i czerwony, mieszkalny, budurek cioci Zosi zawieszony fotografiami, niezliczona ilość gościnnych pokoi, wspiane łazienki wyłożone kafelkami duńskimi z różnymi scenami. Do wanny wchodziło się po schodkach.

Niegdyś na teren majątku wjeżdżało się przez okazałą bramę, wzniesioną w tym samym czasie co pałac. Na jej szczycie widniał kartusz herbowy budowniczego pałacu, Leona Rybińskiego. Niestety nie zachowała się ona do dziś. Została rozebrana na początku lat 70. XX w.

W południowo-zachodniej części założenia, na sztucznym półwyspie stawu, znajduje się otoczona parkiem, murowana, neogotycka kaplica pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Wybudowano ją równolegle z pałacem. Nad wejściem do kruchty umieszczono kamienną płaskorzeźbę z głową anioła

oraz dwoma gryfami podtrzymującymi monogram IHS. W salowym wnętrzu kaplicy zachowały się trzy zabytkowe ołtarze i barokowy obraz Matki Boskiej Bolesnej z XVIII w. Jest to obecnie jedyna kaplica dworska na terenie powiatu grudziądzkiego.

Od strony zachodniej dawnej majątności przetrwały fragmenty ceglanego, ażurowego ogrodzenia z kutą w metalu bramą wejściową, na której można dostrzec inicjały Leona Rybińskiego, fundatora i pierwszego właściciela zespołu pałacowo-parkowego w Dębieńcu.

Całe to założenie, o znakomitej architekturze i kompozycji przestrzennej, należy do najpiękniejszych i dość dobrze utrzymanych dawnych rezydencji ziemiańskich w okolicach Grudziądza. Jako dobro kultury jest wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego.

Neogotycka kaplica w Dębieńcu

Fot. Adam Stenzel

Fot. Gerard Szukay

Fot. Piotr Bilski

Nadziemne lądowisko dla helikopterów, pierwsze takie w Polsce, funkcjonuje przy gruźdźdzkim szpitalu

Henryk Kamiński

TEATR W LATACH 1959-1966

Z chwilą odejścia na początku 1959 r. kierownika artystycznego Tadeusza Kozłowskiego skończył się pewien etap w historii Teatru Popularnego w Grudziądzu. Etap trzeba przyznać bardzo ważny i bardzo owocny. Dokonania młodego Teatru zostały dostrzeżone nie tylko przez lokalną prasę, ale także przez ogólnokrajową (m.in. dwutygodnik „Teatr” nr 8, 15-30 kwietnia 1957 r.), jak również przez osoby będące autorytetami w dziedzinie sztuki dramatycznej. Grudziądz zaistniał więc jako aktywny i rozwijający się ośrodek teatralny.

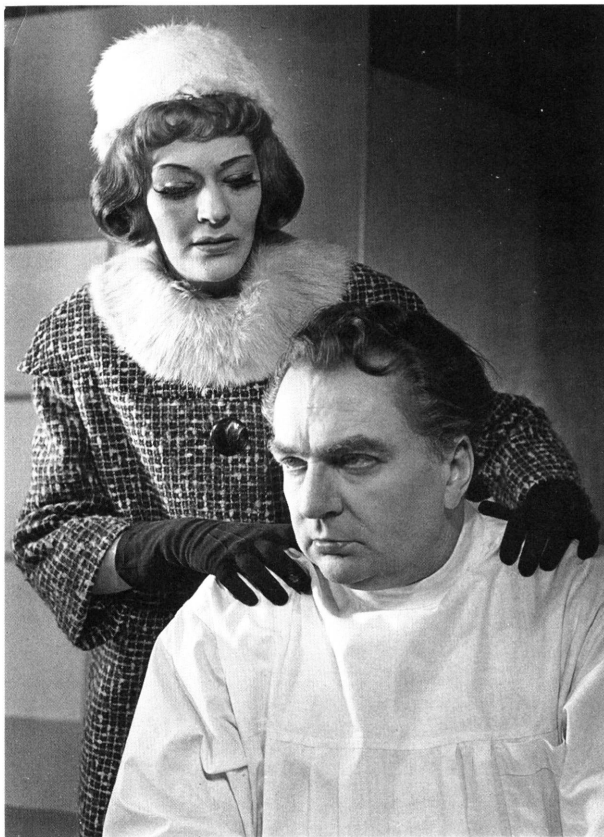
Następcą Kozłowskiego na stanowisku kierownika artystycznego został od 1 kwietnia 1959 r. Eugeniusz Poreda – wychowanek Instytutu Reduty, aktor, reżyser, działacz teatralny, organizator i dyrektor wielu teatrów warszawskich zarówno w latach międzywojennych, jak i w okresie po 1945 r. Pozyskanie osoby o ogromnym doświadczeniu i dorobku artystycznym zwiastowało dalszy rozwój grudziądzkiego teatru. Niestety, Poreda przepracował w nim zaledwie trzy miesiące. W tym krótkim czasie zdołał jedynie zrealizować komedię Michała Bałuckiego *Radcy pana radcy* oraz dopilnować premiery bajki *Baśń o szklarzu i cesarzu* i współczesnej sztuki Fleszarowej-Muskat *Cudzoziemcy* w reżyserii Army Gulskiej-Eile.

Od 15 września 1959 r. dyrektorem i jednocześnie kierownikiem artystycznym Teatru Popularnego został Aleksander Gąssowski. Choć postać Gąssowskiego była już na łamach *Kalendarza Grudziądzkiego 2010* omawiana, chronologia wymaga, aby po raz kolejny złożyć jej ukłon. I mimo że nie mam zamiaru ponownie opisywać znanych już faktów, a przeciwnie skupić się na sprawach dotąd mniej znanych i poruszanych, trudno jednak

będzie pominąć pewne wydarzenia istotne dla Teatru Popularnego pod dyrekcją właśnie Aleksandra Gąssowskiego.

Nowy dyrektor był nie tylko doświadczonym reżyserem, aktorem teatralnym i filmowym, człowiekiem w świecie teatru znanym i uznanym. Po 1945 r. na ziemiach odzyskanych tworzył scenę polską, polską sztukę, polską kulturę. Organizował polskie teatry i polskie ośrodki kulturalne. Był wyjątkowo rzutkim i energicznym organizatorem życia teatralnego. Posiadał cenny dar i rzadką umiejętność zjednywania sobie ludzi, przyciągania szerokich mas biernego dotąd na wielkość teatru, społeczeństwa. Teatr Popularny pod kierownictwem Gąssowskiego stał się naprawdę popularny i to nie tylko od strony czysto scenicznej. Gąssowski z niebywałym rozmachem reklamował wszystko to, co się w teatrze i wokół teatru działo. Z jego inicjatywy powstało wiele projektów (m. in. Tydzień Teatrów Polski Północnej), zrealizował wiele pomysłów służących popularyzacji sztuki teatralnej w Grudziądzu, szczególnie wśród młodzieży. Trafiał także do wojska i środowisk robotniczych. O teatrze Gąssowskiego się w mieście mówiło, do teatru Gąssowskiego się chodziło. Miał jeszcze jedną bardzo istotną zaletę. Był lubiany, poważany, szanowany, a przy tym posiadał rozległe kontakty w środowisku teatralnym Warszawy. W efekcie zaowocowało to wieloma wizytami w Grudziądzu teatrów stołecznych z głośnymi sztukami. A także gościnnymi występami czy zaangażowaniem do pracy w Grudziądzu takich znanych w Polsce postaci teatru, a potem filmu i telewizji jak Władysław Stoma, Andrzej Konic, Stefania Waldenowa, Jerzy Szeski, Henryk Lotar. Gąssowski przed grudziądzką publicznością po raz pierwszy zaprezentował się jako aktor i reżyser udaną premierą *Niemców* Leona Kruczkowskiego.

Dyrektor Gąssowski był wychowankiem starej przedwojennej szkoły i miał bardzo tradycyjne podejście do sztuki dramatycznej, jednocześnie w doborze repertuaru kierował się kluczem, który gwarantował odpowiednią frekwencję. W każdym sezonie teatr wystawiał spektakle premierowe dobrane z różnych gatunków sztuki scenicznej. Była więc bajka dla dzieci, komedia muzyczna lub farsa, dramat klasyczny i choć jedna pozycja współczesna. Szczególnie na uwadze miał Gąssowski publiczność młodą, zwykle tłumnie zapełniającą sale teatru. Dla niej wystawiano bajki, szkolne lektury czy też adaptacje sceniczne znanych i popularnych dzieł

Tadeusz – Aleksander Gąssowski i Anna – Maria Murawska
– w sztuce *Ostry dyżur* J. Lutowskiego

Fot. ze zbiorów autora

literackich. W sumie za dyrekcji Aleksandra Gąssowskiego wystawiono 43 premiery. Nastąpiła też zmiana nazwy teatru z Teatru Popularnego na Teatr Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu. Zaczęła ona obowiązywać 1 września 1962 r. W okresie kierowania grudziądzką sceną Gąssowski świętował uroczyste ważne jubileusze – teatru i swojej pracy artystycznej.

Z końcem 1966 r. dyrektor Gąssowski złożył podanie o zwolnienie ze względu na zły stan zdrowia. Ostatnią sztuką, jaką wyreżyserował w Grudziądzu i ostatnią, jaka powstała za jego kadencji była bajka dla dzieci *Nowe szaty króla* napisana przez Al. Maliszewskiego wg J. Ch. Andersena. Aleksander Gąssowski wrócił do Warszawy, lecz nie spoczął na laurach.

Został aktorem Teatru Polskiego, w którym grał do przejścia na emeryturę – do 29 lutego 1972 r. Widzieliśmy go także w filmach i na małym ekranie – w Teatrze TV oraz serialach telewizyjnych.

Jubileusz 45-lecia pracy scenicznej obchodził uroczystie 29 listopada 1975 r. tam gdzie zaczynał, w Teatrze Stanisławowskim w Starej Pomarańczarni w Łazienkach.

Z okazji zbliżającego się kolejnego jubileuszu udzielił wywiadu prasowego „Expressowi Wieczornemu” (z 6 lipca 1979 r.), który w części pozwole sobie przytoczyć:

„Express Wieczorny”: Pora więc na wspomnienia. A zaczęło się, jak wiemy, w 1930 r. od „Jaskółki” w Łazienkowskiej Pomarańczarni, od teatru dla młodzieży. Temat i dziś aktualny, potrzeba ta sama – czy Pan się zgodzi na ten skok do współczesności?

Aleksander Gąssowski: Temat fundamentalny i chyba niedoceniany: wychowywanie widza teatralnego, od dziecka właśnie, od najmłodszych lat. Muszę powiedzieć, że przez całe swoje dyrektorskie życie – a uzbierało się niemało lat i scen – dbałem o to, by w repertuarze każdego sezonu pojawiały się pozycje dla dzieci czy młodzieży. To nie jest łatwe i może dlatego dziś nie często kuszą się o to sceny dramatyczne. Niełatwo jest o repertuar, o zrozumienie wyobraźni dziecka – o rozmowę w tym samym, wspólnym języku. Miałem zaszczyt asystować doktorowi Korczakowi w jego radiowych pogadankach dla dzieci. Wchodził do studia w towarzystwie malców, zaczynał swoje wspaniałe gawędy i widziałem jak te dzieci porywał za sobą. Powinno się dążyć do takich idealnych wzorów.

„EW”: Pedagog to także Pana niepisany zawód. Ile teatrów amatorskich pozostawił Pan za sobą, ilu widzów rozsmakowanych w teatrze?

A.G.: Takie były czasy tuż po wojnie, budowaliśmy wszystko od nowa. Także miłość do sceny. W Bydgoszczy prowadziliśmy akcję „Szukamy nowego widza”. Wszędzie, gdzie byłem, działała scena objazdowa – to była zawsze ważna część naszej pracy. Ruch amatorski też się rodził przy nas. W Grudziądzu, gdzie wykładałem w Seminarium Nauczycielskim, moi słuchacze organizowali sceny żywego słowa. W Czechosłowacji pozostawiłem za sobą scenę amatorską.

„EW”: Był Sopot, był Gorzów, była Bydgoszcz, Bielsko, Cieszyn, pięć scen w Poznaniu, Teatr Jaracza w Olsztynie, Ziemi Pomorskiej w Grudziądzu... Dopiero od 1967 r. jest Pan w Warszawie.

A.G.: I nadal jestem członkiem zespołu seniorów Teatru Polskiego. Ale nie próżnuję. Gram gościnnie na scenie Ateneum. Otrzymałem także zaproszenie na występy gościnne w „moim teatrze” w Grudziądzu. Może więc właśnie rola w *Ptaku Szaniawskiego* będzie zamykała moje teatralne półwiecze, które przypada

w przyszłym roku. Mam nadzieję, że ten jubileuszowy dzień spędzę w miłym gronie kolegów aktorów, przyjaciół, że pogawędzę, powspominam...

Rzeczywiście, Aleksander Gąssowski 13 października 1979 r. wystąpił gościnnie w premierze *Ptaka* w reżyserii Piotra Sowińskiego. Zaplanowanych na 7 czerwca 1980 r. w Łazienkach uroczystości 50-lecia pracy scenicznej już jednak nie doczekał. Zmarł 22 maja 1980 r. w wieku 70 lat. (cdn)

Zespół artystyczny i pomocniczy po premierze *Grubych ryb* M. Bałuckiego, siedzą w drugim rzędzie Irena Lubicz-Łozińska (trzecia z prawej), Władysław Stoma (drugi z prawej) i Aleksander Gąssowski (czwarty z lewej)

Fot. ze zbiorów autora

Tytuły najbardziej znaczących sztuk wystawionych na grudziądzkiej scenie za kadencji Al. Gąssowskiego:

Śluby panieńskie Al. Fredry w reż. W. Stomy i J. Zimińskiej (29.11.1959),
Kopciuszek St. Płonki- Fiszera w reż. J. Zimińskiej (9.02.1960),
Żołnierz królowej Madagaskaru St. Dobrzańskiego w reż. Al. Gąssowskiego (6.03.1960),
Kobieta morza H. Ibsena w reż. Al. Gąssowskiego (2. 07.1960),
Ich czworo G. Zapolskiej w reż. St. Bielińskiego (6.09.1960),
Matka K. Capka w reż. Marii Szczęsnej 14.01.1961),
Król włóczędów R. Frimla w reż. E. Turskiej (10.02.1961),
Eugenia Grandet wg H. de Balzaca w reż. Al. Gąssowskiego (27. 05.1961),
Grzesznicy bez winy Al. Ostrowskiego w reż. H. Lotara (11.11.1961),
Skąpiec *Moliera* w reż. H. Lotara (21.02.1962),
Klub kawalerów M. Bałuckiego w reż. Cz. Strzeleckiego (12.05.1962),
Damy i huzary Al. Fredry w reż. T. Kozłowskiego (13.10.1962),
Kowal, pieniądze i gwiazdy J. Szaniawskiego w reż. Al. Długosza (3.03.1963),
Raj na ziemi V. Rabadana w reż. Al. Gąssowskiego (01.06.1963),
Madame Sans Gêne V. Sardou w reż. A. Konica (9.06. 1963),
Grube ryby M. Bałuckiego w reż. W. Stomy (5.10.1963),
W pustyni i w puszczy wg H. Sienkiewicza w reż. Al. Gąssowskiego (1.12.1963),
Balik gospodarski F. Zabłockiego w reż. S. Waldenowej (26. 01.1964),
Przypadki Robinsona Kruzo wg D. Defoe w reż. Al. Gąssowskiego (6.12.1964),
Mazepa J. Słowackiego w reż. K. Brodzikowskiego (17.01.1965),
Żywy trup L. Tołstoja w reż. Al. Gąssowskiego (13.11.1965),
Burza ognia V. Rabadana w reż. J. Orszy-Łukasiewicza (27.11.1965),
Placówka wg B. Prusa w reż. Al. Gąssowskiego (9.12.1965),
Profesja pani Warren G. B. Shawa w reż. Z. Modrzewskiej (19.03.1966),
Wołodyjowski i białogłowy wg H. Sienkiewicza w reż. Al. Gąssowskiego (26.03.1966),
Moralność pani Dulskiej G. Zapolskiej w reż. J. Orszy-Łukasiewicza (22.10. 1966),
Czarnecki i jego żołnierze K. Korcelliego w reż. Al. Gąssowskiego (6.11.1966).

Ryszard Byner

WYSTARTOWALI W 1953 R.

MKS Start – obok GKS Olimpia, KW Wisła i KS Stal – jest jednym z najstarszych grudziądzkich klubów sportowych. Powstał 60 lat temu i należał do Zrzeszenia Sportowego Start, które było organizacją popularyzującą sport w środowisku rzemieślników i spółdzielców oraz ich rodzin. Patronat nad zrzeszeniem sprawował Centralny Związek Spółdzielczości Pracy w Warszawie.

Początki grudziądzkiego Startu sięgają 1953 r. Tegoż roku, 19 kwietnia, w sali Cechu Rzemiosł Różnych odbyło się spotkanie grupy założycielskiej, które przekształciło się w zebranie organizacyjno-wyborcze. Inicjatorami utworzenia środowiskowego koła sportowego byli m.in. Stefania Kamińska reprezentująca Cukierniczą Spółdzielnię Pracy „Pomorzanka”, Zygmunt Filipiak i Alojzy Karow ze Spółdzielni Wyrobów Drewnianych, p. Majewski z „Instalatora”, Henryk Brzeziński ze Spółdzielni Krawców im. Wyścigu Pokoju, Józef Adamski ze Spółdzielni Szewców i Cholewkarzy, Franciszek Grossman ze Spółdzielni Malarzy, a także Józef Borucki i Waław Michalak. Koło sportowe przy Cechu, przekształcone później w koło między-spółdzielniane, a następnie w Spółdzielczo-Rzemieślniczy Klub Sportowy Start, było wielosekcyjnym, ale przez krótki okres. Sekcje tenisa ziemnego i pływacka – przejęta od Sparty Chełmża już po dwóch miesiącach zostały rozwiązane. Krótki był także żywot sekcji: gimnastycznej, piłki nożnej, koszykówki, siatkówki, tenisa stołowego, szachowej. Po przewyciężeniu kryzysu finansowego, z powodu którego klubowi groziła likwidacja, działalność skupiono na dwóch sekcjach: podnoszenia ciężarów i tenisa ziemnego.

W 1973 r. po rozstaniu się rzemiosła i spółdzielczości pracy nastąpiła zmiana nazwy z SRKS na Spółdzielczy Klub Sportowy Start. W tym kształcie organizacyjnym w 1990 r. klub zakończył działalność. Stało się tak w związku z krytyczną sytuacją spółdzielczości pracy, która nie była w stanie finansować działalności sportowej. Ale już w następnym roku opracowano nowy statut i powołano do życia Miejski Klub Sportowy Start, który kontynuuje tradycje swojego poprzednika. W 2013 r. klub z ul. Konarskiego będzie świętował 60-lecie istnienia.

Cieżarowcy trzymają poziom

W 1954 r. Start przejął sekcję podnoszenia ciężarów grudziądzkiej Stali. Jej byli zawodnicy odgrywali w nowym klubie znaczącą rolę, Józef Borucki, mistrz Pomorza w wadze piórkowej został pierwszym szkoleniowcem, a rekordzista Polski w wadze ciężkiej Paweł Heidek dwukrotnie zdobył tytuł mistrza Pomorza w wadze ciężkiej.

Grudziądzanie byli w 1966 r. organizatorami mistrzostw Polski ZS Start w podnoszeniu ciężarów. W końcowej klasyfikacji zgromadzili tyle samo punktów, co ekipa z Bytomia, ale dzięki większej liczbie indywidualnych tytułów mistrzowskich (junior Jan Kubicki, seniorzy Stefan Wojewódka, Stefański, Eugeniusz Pawłowski) zajęli pierwsze miejsce. Startujący poza konkursem pochodzący z Grudziądza mistrz olimpijski Waldemar Baszanowski ustanowił dwa rekordy Polski. W następnych latach ciężarowcy Startu triumfowali jeszcze trzykrotnie i raz byli wicemistrzami zrzeszenia.

Pod koniec lat 70. talentem błysnęli dwaj młodzi atleci i szybko trafili do kadry narodowej. Mirosław Dąbrowski ustanowił rekord Polski i sięgnął po krajowy championat, a wkrótce potem wywalczył brązowy medal mistrzostw świata juniorów. Z kolei Zdzisław Faraś został wicemistrzem Polski. Niestety z uwagi na trudności finansowe jakie przeżywał grudziądzki Start obaj zawodnicy przeszli do innych klubów. Już w kategorii seniorów M. Dąbrowski zdobył brązowe medale na mistrzostwach świata i Europy, a Z. Faraś wywalczył tytuł mistrza Polski i po zakończeniu kariery został trenerem ciężarowców warszawskiej Legii.

W następnych dwóch dekadach grono grudziądzan odnoszących sukcesy na pomostach w kraju i za granicą znacznie się powiększyło. Nie sposób wymienić nazwiska wszystkich rekordzistów i medalistów

mistrzostw Polski juniorów, seniorów i ogólnopolskich spartakiad młodzieży. Przez lata do czołówki zaliczali się: Roman Holz, Zdzisław Krawczyk, Mariusz Wolski, Rafał Kurcz, Marcin Jabłoński, Adam Tryjanowski, Sławomir Krause, Grzegorz Oberst. Na arenie międzynarodowej zaistnieli Jerzy Śliwiński, Paweł Ziółkowski i Mariusz Sułecki. Ten ostatni może się poszczycić największymi sukcesami. W swojej 25-letniej karierze trzykrotnie startował w mistrzostwach świata: jako junior w Belgradzie był dziesiąty, a w Fort Lauderdale (USA) – czwarty w dwuboju i trzeci w rwaniu oraz jako senior w Donaueschingen (Niemcy) – siódmy. Na mistrzostwach Polski seniorów zdobył brązowy medal, trzykrotnie triumfował na ogólnopolskiej spartakiadzie młodzieży, pięciokrotnie ustanawiał rekordy Polski juniorów i seniorów. Obecnie M. Sułecki jest szkoleniowcem Startu.

Ciężarowcy od lat rywalizują wśród pierwszoligowców. Po raz pierwszy w gronie walczących o drużynowe mistrzostwo Polski znaleźli się w 1992 r. Wcześniej drużyna Startu występowała w rozgrywkach okręgowych, w 1979 r. awansowała do II ligi. Największy sukces grudziądzanie zanotowali w 2000 r. kiedy to zajęli trzecie miejsce i zdobyli brązowy medal DMP. W ostatnich latach drużyna plasuje się w środku tabeli I ligi. Indywidualne sukcesy zawodnicy Startu odnoszą m.in. w organizowanym co roku w Grudziądzu Memoriale Edmunda Brylińskiego. Zawody te, poświęcone pamięci tragicznie zmarłego grudziądzkiego szkoleniowca, wychowawcy wielu talentów, w 2012 r. odbyły się już po raz osiemnasty.

Godzi się wspomnieć, że w latach 1979-1993 przy sekcji podnoszenia ciężarów istniała sekcja sportowców niepełnosprawnych. Czołowym jej zawodnikiem był wychowanek trenerów Romana Buczkowskiego i Edmunda Brylińskiego – Mirosław Maliszewski, rekordzista świata, medalista igrzysk paraolimpijskich, mistrzostw Europy i wielokrotny mistrz Polski.

Zanim Start wzbogacił się o własny obiekt, zawodnicy trenowali w wynajętych salach gimnastycznych szkół przy ulicach: Moniuszki, Kochanowskiego, Sienkiewicza, Hoffmanna, a nawet w Wielkim Tarpnie. Niespodziewanie krytycznym okazał się 1975 r. Od rzucania sztangą zaczęły pękać ściany i fundamenty budynku sali I LO, gdzie ćwiczyli ciężarowcy. Sekcji groziła likwidacja. Ratunkiem okazał się barak przy ul. Konarskiego 36, który zawodnicy w czynie społecznym przystosowali do swoich potrzeb. Specjalistyczną halę typu Pilawa II do podnoszenia ciężarów oddano do

I ligowa drużyna ciężarowców Startu, stoją od lewej: Igor Wera, Grzegorz Filipowicz, Martin Kochański, Patryk Bobkowski, Krzysztof Ekert, Bartosz Jakubowski, Piotr Cieślewicz, Mariusz Sułeczki (trener), u dołu Adrian Jakubowski

Fot. ze zbiorów MKS Start

użytku w październiku 1977 r. Kilka lat później wybudowano tam halę dla tenisistów oraz budynek z zapleczem socjalno-sanitarnym, bazą noclegową i stołówką.

Dominator Drzymalski

Pod egidą Startu sekcja tenisa ziemnego rozpoczęła działalność na przełomie lat 50. i 60. Jej kierownikiem został Alojzy Karow, który należał do grona założycieli Okręgowego Związku Tenisowego, był też członkiem władz PZT oraz długoletnim wiceprezesem klubu. Latem tenisisci trenowali na kortach przy ul. Parkowej 14. Był to obiekt po SCG – przedwojennym klubie sportowym mniejszości niemieckiej. Pod koniec lat 60. powstał projekt rozbudowy kortów. Niestety nie tylko nie doszło do realizacji tego pomysłu, ale korty zlikwidowano. Teren otrzymało, zlokalizowane w sąsiedztwie, PBRol. pod budowę swojej bazy. W latach 1973-74 w czynie społecznym wybudowano cztery korty przy ul. Rapackiego. Istniały tam do 1989 r. (obecnie teren zajmuje Intermarché).

Henryk Drzymalski

Fot. ze zbiorów MKS Start

Od początku tenisiści z Grudziądza, podopieczni instruktorów Wacława Michalaka i Edmunda Kucharskiego zdobywali medale w mistrzostwach okręgu i zrzeszenia Start, z powodzeniem uczestniczyli w turniejach ogólnopolskich. Do wyróżniających się zawodniczek i zawodników należeli: Hanna Rudnik, Ewa Piasecka, Krystyna Pawłowska, Jan Bartniczak, Gustaw Michalak, Dionizy Michalak, Tadeusz Ciesielski, Zdzisław Drozdowski, Andrzej Drozdowski, Marek Gudera. Prawdziwą jednak gwiazdą tenisa nie tylko w Grudziądzu czy regionie, ale w Polsce okazał się Henryk Drzymalski. Jego pierwsze medalowe zdobycze pochodziły z mistrzostw Pomorza i ZS Start w 1963 r. W następnym roku znalazł się wśród medalistów mistrzostw Polski młodzików. Jego talent rozwinął się w Bydgoszczy, gdzie pozostał po zakończeniu służby wojskowej, którą odbywał w WKS Zawisza. Do końca kariery reprezentował barwy BKS Polonia. Grudziądzki Start borykający się

z problemami finansowymi nie był w stanie zapewnić swojemu wychowankowi odpowiednich warunków rozwoju. H. Drzymalski po raz pierwszy mistrzostwo Polski seniorów zdobył w 1974 r., wygrywając w finale z Wojciechem Fibakiem. Złote medale wywalczył także w deblu, mając za partnera Fibaka oraz w grze mieszanej z tenisistką z Sopotu. Koniec lat 70. i pierwsze lata następnej dekady to okres dominacji Drzymalskiego na krajowych kortach. W tym okresie w samej tylko grze indywidualnej 5-krotnie zdobywał tytuł mistrza Polski.

W podobny sposób przebiegała kariera innych, choć nie tak utytułowanych tenisistów. Wielu wychowanków Startu trafiło do bogatszych klubów tenisowych w innych miastach.

Na dobrą sprawę Grudziądz do dziś nie posiada bazy treningowej z prawdziwego zdarzenia (wyjątek korty przy stadionie Centralnym). Swego czasu 11 kortów miało powstać przy ul. Konarskiego, gdzie klub otrzymał działkę o pow. ok. 3,5 ha. Wykonane zostały już prace geodezyjne i melioracyjne, ale z uwagi na brak pieniędzy na planach się skończyło. Przed laty sekcja, nie mając warunków do realizacji statutowych celów, zrezygnowała z wyczynowego uprawiania białego sportu. Obecnie w hali przy ul. Konarskiego prowadzona jest głównie nauka gry w tenisa dla dzieci, młodzieży i dorosłych.

Boksują panowie i panie

Już od lat 20. minionego wieku pięściarze z Grudziądza zaliczali się do czołówki okręgu. Antoni Czortek, który karierę rozpoczął w klubie przy Pe-Pe-Ge został olimpijczykiem (1936). Piękne tradycje kontynuowano po wojnie, a z Grudziądza wywodziło się wielu medalistów mistrzostw Polski i Pomorza. Po latach sukcesów przyszedł kryzys, który doprowadził do upadku pod koniec lat 80. tak popularnej w mieście dyscypliny sportowej. Próba reaktywowania boksu było utworzenie na początku lat 90. szkółki bokserskiej pod egidą chełmińskiego FAM. Dążenia do stworzenia własnej sekcji bokserskiej ziściły się w 1993 r. Stało się to możliwe dzięki poparciu inicjatywy Kazimierza Kiczyńskiego i Jana Witkowskiego przez Urząd Miejski i zarząd MKS Start oraz dzięki finansowemu wsparciu ze strony firmy BF Matuszewscy.

W Grudziądzu znowu odbywały regionalne i ogólnopolskie turnieje bokserskie, w których miejscowi zawodnicy spisywali się coraz lepiej. Działaczom Startu powierzono organizację finału Pucharu Polski w kat. juniorów młodszych – sukces w tych zawodach odniósł reprezentant gospodarzy Leszek Kikiel, który wygrał w kat. 45 kg. Pierwszym grudziądzaninem, który po dłuższej przerwie stanął na podium mistrzostw Polski był w 1994 r. junior Tomasz Kiczyński. Trzy lata później w tej samej kategorii wiekowej złoty medal zdobył Robert Kochański, a rok później osiągnięcie to powtórzył młodzieżowiec Jakub Nawrocki. Skromne środki finansowe nie pozwoliły grudziądzkiemu klubowi na utrzymanie grupy seniorskiej. Dlatego m.in. T. Kiczyński trafił do warszawskiej Gwardii, w barwach której dwa razy zdobył tytuł młodzieżowego mistrza Polski, a z mistrzostw seniorów dwukrotnie przywiózł medal srebrny. Podobnie kilku innych czołowych zawodników Startu swoje umiejętności doskonaliło w klubach bokserskich w stolicy, Bydgoszczy i Jastrzębiu i też zdobyło medale mistrzostw kraju. Byli to seniorzy Krystian Borucki – medal srebrny

Piotr Gruchała (Start Grudziądz) – z lewej w zwycięskiej walce z Oskarem Gryckiewiczem (Pomorzanie Toruń) podczas XX Międzynarodowego Turnieju Bokserskiego Miast Kopernikańskich (2011)

i dwa brązowe, Jakub Nawrocki – srebro i brąz, Krzysztof Rękawek – brąz oraz młodzieżowiec Robert Kochański – srebro. W pierwszym dziesięcioleciu sekcji bokserskiej Startu reprezentanci zdobyli na mistrzostwach Polski 16 medali: 3 złote, 5 srebrnych i 8 brązowych, a w finale Pucharu Polski – 3 złote. W 2007 r. sukcesem było zajęcie pierwszego miejsca w klasyfikacji drużynowej mistrzostw Polski junierek w Dąbrowie Górniczej, gdzie grudziądzanki zdobyły cztery medale – złoto wywalczyła Natalia Gąsiorowska.

Na ringu w sali przy ul. Konarskiego odbywają się zawody najwyższej rangi, m.in. grudziądzcy działacze byli dziewięciokrotnie organizatorami mistrzostw Polski kobiet, meczów międzypaństwowych kobiecej reprezentacji, Gali Boks Amatorskiego transmitowanej na całą Europę. Najstarszą imprezą – odbyła się już po raz 21. – jest Turniej Miast Kopernikańskich od lat w międzynarodowej obsadzie, w którym dobrze się spisują młodzi pięściarze Startu. Z bazy hotelowo-treningowej MKS często korzystają sportowcy z kraju i zagranicy. Dzięki organizacji obozów treningowych zasilany jest skromny klubowy budżet. Tak jak przed wojną i po jej zakończeniu, również i teraz Grudziądz liczy się w pięściarskim światku. Jest siedzibą Okręgowego Związku Bokserskiego, przez dwie kadencje kierowanego przez Kazimierza Kiczyńskiego, prezesa MKS Start. W ostatnich latach p. Kazimierz ponadto pełnił w centrali związku funkcję sekretarza i potem wiceprezesa oraz był wiceprzewodniczącym komisji młodzieżowej europejskiej federacji bokserskiej (EABA). Aktualnie we władzach PZB Grudziądz i region reprezentuje wiceprezes Startu Krzysztof Chojnacki.

Prezesi klubu:

- 1953-1955 *Zygmunt Filipiak*
- 1955-1958 *Tadeusz Cernecki*
- 1959-1969 *Franciszek Grossman*
- 1970-1978 *Władysław Walc*
- 1979-1989 *Henryk Rzeszotek*
- 1990-1992 *Ryszard Chmielecki*
- 1993-2003 *Eugeniusz Kłobukowski*
- 2003-2007 *Ryszard Wesółowski*
- 2007 do chwili obecnej *Kazimierz Kiczyński*.

Zbigniew Zawadzki

CECYLIA WIŚNIEWSKA-MAĆKIEWICZ

Mija 17 lat od ostatniej w Grudziądzu wystawy poświęconej twórczości artystycznej Cecylii Wiśniewskiej-Maćkiewicz. Wystawa w Muzeum im. ks. Władysława Łęgi była pokłosiem wystawy z grudnia 1994 r. zorganizowanej w salach Biblioteki Uniwersyteckiej UMK w Toruniu. Zaprezentowano na niej około 300 grafik i rysunków składających się na 40-letni dorobek pochodzącej z Grudziądza dyplomowanej artystki plastyczki i bibliotekarki.

Cecylia Wiśniewska urodziła się 14 września 1928 r. w rodzinie wojskowej jako córka Leonarda i Pauliny z domu Schmidt. Grudziądz był też miastem, w którym spędziła dzieciństwo oraz uczęszczała do Liceum Humanistycznego, które ukończyła w 1948 r. Studia artystyczne podjęła na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w pracowni grafiki pod kierunkiem znakomitych pedagogów i grafików prof. Jerzego Hoppena i Jerzego Kuczyńskiego. Szczególnie J. Hoppen – przedwojenny kierownik Katedry Grafiki na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie zaszczerpił swojej studentce zamiłowanie do historycznej architektury, rzetelność pracy oraz wręcz perfekcyjne opanowanie warsztatu graficznego w technikach metalowych. Właśnie piękno grudziądzkich zabytków, niekiedy noszących jeszcze ślady wojennych zniszczeń, były dla niej inspiracją artystyczną pierwszych grafik i rysunków.

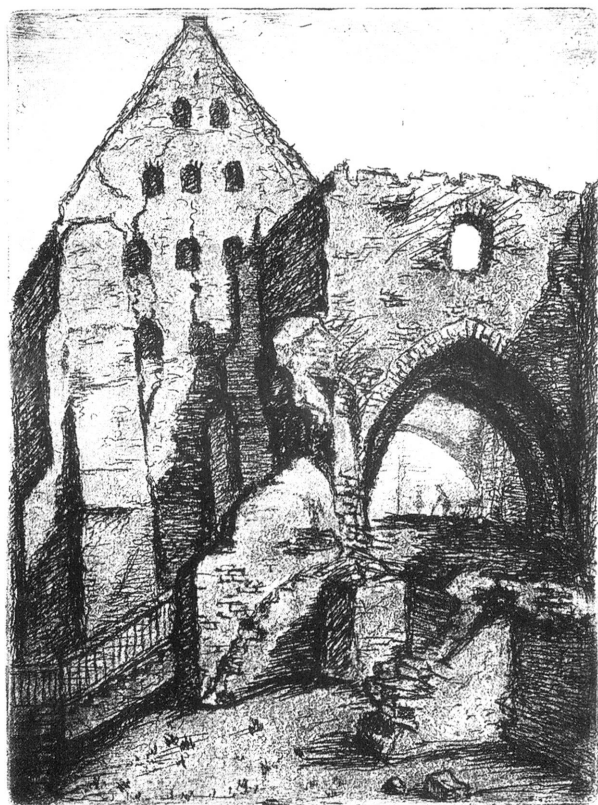
Po ukończeniu studiów w 1953 r. i uzyskaniu dyplomu artystki graficzki podjęła pracę jako dekorator w przedsiębiorstwie handlowym MHD. Rok później związała się z Biblioteką Uniwersytecką w Toruniu. Pracowała w Gabinetzie Sztuki, od 1975 r. do momentu przejścia na emeryturę w 1988 r. jako kierownik placówki.

Cecylia Wiśniewska-Maćkiewicz
Fot. z archiwum rodzinnego

Od początku pracy artystycznej Cecylia Wiśniewska specjalizowała się w grafice. Korzystała z różnych technik, często wracała do akwaforty, stosowała metodę tzw. odprysku i inne techniki trawione. Nie ustawała w poszukiwaniu nowych technik, eksperymentowała m.in. z obróbką kliszy metalowej. Koloryzowała swoje ryciny w sposób oszczędny, jakby wtarty w strukturę rysunku. W pracach z późniejszego okresu stosowała linoryt. Jej twórczość, jako realistyczna wyraźnie odcinała się od awangardowej grafiki toruńskiej z tamtych lat. Tematycznie skupiała się na pejzażu architektonicznym i architekturze zabytkowej, w której interesowała ją detal, poszczególne obiekty, podwórka. Częstym motywem jej prac są krużganki, wieże i bramy średniowiecznych budowli.

Odbываła częste podróże artystyczne, poszukując motywów do przyszłych swoich prac. Znalazły się one w cyklach tematycznych takich jak: *Grudziądz, Toruń, Pomorze, Warmia i Mazury, Pomorski szlak kopernikowski*. Na każdy z tych zbiorów składa się około 20 prac wykonanych różnymi technikami, większość w trawionych technikach metalowych (akwaforta, akwatinta). Szczególnie bliska grudziądzanom jest wydana z okazji obchodów 900-lecia Grudziądza, staraniem oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, *Teka Grudziądzka*, w której autorka uwieczniła piękno architektury rodzinnego miasta. Z tego właśnie zbioru pochodzą obie prezentowane grafiki.

Cecylia Wiśniewska-Maćkiewicz, *Brama Wodna II* (przed odbudową), 1956, akwaforta z akwatintą

Repr. ze zbiorów autora

W latach 60. artystka uczestniczyła w rejsie po Morzu Śródziemnym rumuńskim m/s Transylwania, zwiedzając Turcję, Egipt, Libię, Tunis, Grecję i Włochy, natomiast polskim statkiem handlowym m/s Toruń popłynęła do Afryki Zachodniej. Podróże te zaowocowały cyklami ciekawych prac graficznych o tematyce orientalnej i egzotycznej.

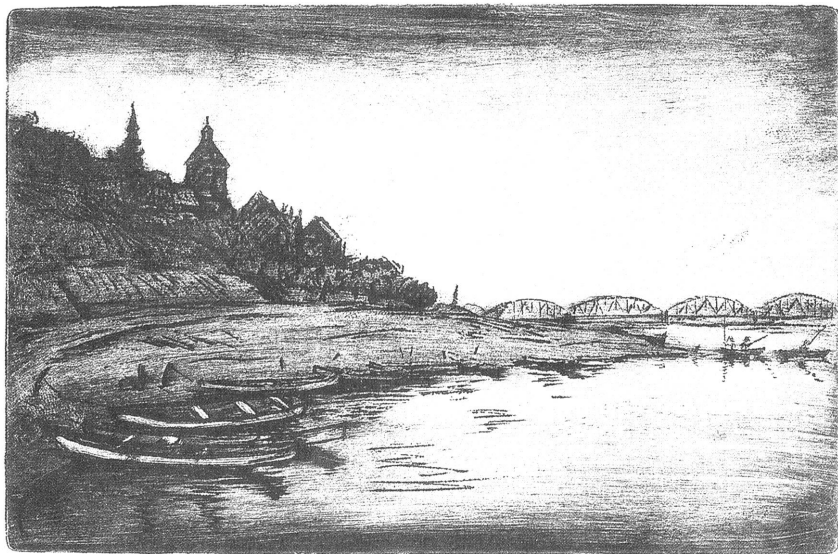
Obok rycin i rysunków tworzyła także grafikę użytkową. Projektowała ilustracje, okładki do książek, w tym dziecięcych oraz plakaty.

Artystka brała udział w licznych wystawach grafiki i rysunku polskiego w kraju i za granicą, m. in. w Warszawie, Toruniu, Krakowie, Bydgoszczy, Grudziądzu, Radomiu, Kielcach a także na Węgrzech, w Niemczech, Austrii,

ZSRR, Włoszech, Szwecji, Anglii, Francji. Jej prace znajdują się w zbiorach Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie, w zasobach bibliotek krajowych i narodowych Francji, Anglii, Szwecji, Chile, USA, Kanady i Rosji. Posiadaniem grafik i rysunków Cecylii Wiśniewskiej szczycą się też szkoły, zakłady pracy oraz osoby prywatne.

Zmarła 5 września 1999 r. Pochowana została na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu przy ul. Gałczyńskiego. Żegnało ją liczne grono przyjaciół, artystów i bibliotekarzy. Była osobą lubianą i popularną w grodzie Kopernika, na Uniwersytecie, wśród braci bibliotekarskiej. W gronie rodzinnym oraz przyjaciół bliższych i dalszych zwracano się do niej per Lusia lub Pani Lusia.

W 2000 r. siostry artystki – panie Irena Wiśniewska oraz Łucja Radke przekazały grudziądzkiemu Muzeum 110 negatywów grafik akwafort i akwatint pochodzących z lat 1953-1991. Zbiór ten to niemal cały dorobek artystyczny Cecylii Wiśniewskiej-Maćkiewicz. Za pośrednictwem negatywów można dokładnie poznać warsztat pracy artystki i prześledzić jednocześnie proces twórczy, którego końcowym efektem jest odbitka graficzna.

Cecylia Wiśniewska-Maćkiewicz, *Łódź*, 1961, akwaforta z akwatintą

Repr. ze zbiorów autora

Anna Janosz, Szymon Gurbin

20 LAT CENTRUM KULTURY TEATR

W 1991 r. przestał istnieć Teatr Ziemi Pomorskiej. Pozostał po nim, w centrum Grudziądza, duży obiekt wraz ze stosunkowo dobrym, choć zaniedbanym zapleczem – teatralny budynek bez teatralnego ducha. Niewiele brakowało, aby tę przestrzeń wypełniły handlowe galerie i sklepowe półki. Jak zwykle dzięki ludziom udało się jednak uratować charakter tego miejsca. Dziś, nieprzerwanie od 20 lat, ma tu swoją siedzibę jedna z najważniejszych dla miasta i regionu instytucja kultury.

Trochę historii

Wojewoda toruński Andrzej Tyc zarządził 15 maja 1991 r. rozpoczęcie procedury likwidującej Teatr Ziemi Pomorskiej, a budynek wraz z wyposażeniem teatru przekazał władzom miejskim w zarządzanie pod warunkiem, że piętnastu pracowników teatru będzie kontynuować pracę przez przynajmniej rok.

Z kolei 29 lipca 1991 r. Rada Miejska podjęła uchwałę o utworzeniu z dniem 1 sierpnia tegoż roku Centrum Kultury Teatr. Pierwszym dyrektorem Centrum Kultury została Grażyna Gregorowicz.

1 stycznia 1992 r. zrealizowano pomysł polegający na połączeniu dwóch odrębnych instytucji kultury: Grudziądzkiego Domu Kultury i Centrum Kultury Teatr. Połączenie to stworzono w celach ekonomicznych. Zdecydowano, że w stutysięcznym Grudziądzu wystarczy jedna, ale prężnie działająca instytucja miejska. Zespół po połączeniu liczył 60 pracowników, ale każdego roku właśnie względy ekonomiczne powodowały, że ta liczba się zmniejszała.

Kolejnym dyrektorem CKT w latach 1995-2003 była Krystyna Nowak. Pierwsze prace, za które zabrała się nowa dyrektor, związane były z negocjacjami z zarządem miasta o cofnięcie pomysłu sprzedaży części budynku Teatru oraz pozyskaniem środków na jego gruntowny remont. Krystyna Nowak kierowała placówką przez osiem lat.

Od 3 marca 2003 r. funkcję dyrektora, nieprzerwanie pełni Anna Janosz.

Potencjał miejsca

Centrum Kultury Teatr swoją podstawową działalność prowadzi w teatrze przy ul. Marszałka Focha 19 i klubie przy ul. Wybickiego 38/40. Teatr to budynek z profesjonalną sceną, zapleczem, bazą hotelową i widownią na 405 miejsc oraz dwiema mniejszymi salami – kameralną i koncertową. W Klubie Akcent znajduje się sala koncertowa na 250 osób oraz galeria – salon wystawienniczy.

Każdego roku Centrum Kultury Teatr przygotowuje około 200 imprez. W 2011 r. zorganizowano: 72 spektakle; 97 różnego rodzaju koncertów muzycznych, estradowych, kabaretowych na scenie teatralnej i klubowej oraz poza siedzibą CKT; 13 imprez w plenerze; 18 wystaw artystów plastyków w teatrze i klubie.

Iluminacja świetlna budynku Centrum Kultury Teatr

Fot. Piotr Bilski

Centrum Kultury Teatr organizuje festiwale, koncerty, przeglądy, konkursy i inne wydarzenia artystyczne. Instytucja ma w swojej ofercie imprezy cykliczne, których poziom rośnie z roku na rok. Wraz z nim rosną oczekiwania miejscowej społeczności. Dzięki temu kulturowa oferta CKT może oscylować między zapewnieniem mieszkańcom masowej rozrywki a troską o zapewnienie im możliwości zaczerpnięcia oddechu tzw. kulturą wysoką.

Do najważniejszych imprez mających stałe miejsce w kalendarzu CKT należy zaliczyć m.in. Koncert Noworoczny organizowany nieprzerwanie od 1995 r. Jego gospodarzem jest chór *Alla camera* działający przy Centrum Kultury Teatr. W koncertach tych, jako gwiazdy wieczoru, występowali artyści, m.in. Stanisław Sojka, Ewa Bem, Grażyna Brodzińska, Irena Santor, Bogusław Morka, Tytus Wojnowicz, Janusz Radek i popularni konferansjerzy: Artur Andrus, Piotr Bałtroczyk, Marcin Kydryński, Maria Szablowska i Krzysztof Szewczyk.

Drugą równie ważną cykliczną imprezą CKT jest festiwal Grudziądzka Wiosna Teatralna, który ma formę przeglądu, a jego celem jest przybliżenie publiczności tego, co aktualnie dzieje się na teatralnych scenach w Polsce. Każdej edycji towarzyszy inne hasło, wokół którego jest budowany festiwalowy repertuar, np.: *Muzyka w Teatrze*, *Humor w Teatrze*, *Kobieta w Teatrze*, *Polityka w Teatrze*, *Klasyka w Teatrze* czy *PRL w Teatrze*. Festiwal odbywa się wiosną, na przełomie marca i kwietnia prezentowanych jest sześć spektakli oraz imprezy towarzyszące (m.in. wystawy plastyczne, projekcje spektakli Teatru Telewizji, gry uliczne).

Od dziewięciu sezonów organizowane są Niedzielne Koncerty w Teatrze – kameralne koncerty muzyki klasycznej, odbywają się raz w miesiącu na scenie kameralnej teatru. Cena biletu jest bardzo niska, do tego dzięki sponsorowi, koncertom tym od lat towarzyszy czas na kawę i słodki poczęstunek. Ta otoczka pozwala jeszcze bardziej emocjonalnie wiązać publiczność z CKT jako miejscem bardzo ciepłym, przyjemnym, otwartym.

Koleją inicjatywą CKT, która trafiła w gusta i oczekiwania grudziądzkiej publiczności jest Festiwal Kulturalny Lato na Starym Mieście. Impreza, w każdy weekend podczas wakacji, obejmuje różnorodne dziedziny

Znani aktorzy: Marek Siudym, Ryszard Kotys, Dariusz Gnatowski i Maciej Damięcki w spektaklu *Andropauza – Męska Rzecz* Fot. Piotr Bilski

kulturalne: muzykę, plastykę, teatr. Poszczególne imprezy odbywają się w plenerze, w różnych częściach starego miasta. Idea tego festiwalu to promocja Grudziądza i najciekawszych jego zakątków połączona z imprezami kulturalnymi.

Inne ważne stałe imprezy organizowane przez Centrum Kultury Teatr to:

- koncerty w Klubie Akcent. W każdy piątek odbywają się koncerty bluesowe, jazzowe, folkowe, rockowe, reggae itp.;
- organizacja imprez plenerowych: Dni Grudziądza, Pożegnanie Wakacji, Święto Flagi, Europejska Majówka, Sylwester, Jarmark św. Mikołaja;
- Grudziądz Foto – konkurs na najciekawszą fotografię o tematyce grudziądzkiej;
- Grudziądzkie Amatorskie Prezentacje Artystyczne GAPA – przegląd w kategoriach muzyka, plastyka, taniec;
- Grudziądzka Kieszeń Sceniczna – przegląd amatorskich zespołów teatralnych.

Mała fabryka bajek i...

Centrum Kultury Teatr, choć nie posiada stałej grupy aktorskiej, tworzy własne spektakle teatralne.

Pierwszym była bajka dla dzieci *O rybaku, złotej rybce i śpiącej królewnie* Jerzego Rochowiaka, która powstała w 1999 r. Od tego czasu do końca sezonu 2011/2012 powstało 19 spektakli dla dzieci i dla dorosłych. Wystawiane są z wielkim powodzeniem nie tylko w Grudziądzu. Oglądali je widzowie m.in. w Warszawie, Bielsku-Białej, Częstochowie, Zielonej Górze, Koszalinie, Słupsku. Spektakle dla dzieci zostały wystawione 908 razy i obejrzało je ponad 237 tysięcy młodych widzów. Spektakle *O rybaku, złotej rybce i śpiącej królewnie* i *Gwiazda* zakwalifikowały się do ogólnopolskiego konkursu na wystawienie polskiej sztuki współczesnej. Oba spektakle zostały docenione przez jury i otrzymały nagrodę w postaci refundacji kosztów. Inne dwa spektakle *Czarodziejskie krzesiwo* i *Czar zaproszone* zostały do udziału w Międzynarodowym Festiwalu Teatru Dzieci i Młodzieży KORCZAK. Reżyserem wszystkich spektakli jest Zbigniew Kulwicki – z wykształcenia aktor-śpiewak, reżyser, pracownik Centrum Kultury Teatr.

Do ostatnich osiągnięć reżyserskich Zbigniewa Kulwickiego należą reżyseria spektaklu na podstawie dramatu Leona Kruczkowskiego *Niemcy* oraz stworzenie i wyreżyserowanie, według własnego scenariusza, spektaklu muzycznego *Nie kochać w taką noc to grzech*.

Centrum Kultury Teatr jest też współproducentem spektakli. Pierwszy spektakl *Zabawa na pełnym morzu* wg utworów Sławomira Mrożka został zrealizowany wspólnie z Teatrem Korez z Katowic. Drugim spektaklem stworzonym w koprodukcji było przedstawienie *Czekając na Godota* wg Samuela Becketta. Spektakl powstał we współpracy z reżyserem przedstawień w teatrach całej Polski, Stanisławem Świdrem. A w 2009 r. przez Centrum Kultury Teatr wyprodukowany został spektakl o Marlenie Dietrich *Jestem po to, żeby mnie kochać* w reżyserii Arkadiusza Buszko.

Wpisani w miasto

Ważną działalnością Centrum Kultury Teatr jest organizacja imprez plenerowych. Co roku w czerwcu na Błoniach Nadwiślańskich odbywają się koncerty z okazji Dni Grudziądza, a w sierpniu Pożegnanie Lata. W czasie wakacji natomiast proponowany jest wspomniany już festiwal Lato na Starym Mieście – to cotygodniowe koncerty i spektakle w plenerze, gdzie posłuchać można różnych gatunków muzycznych. Jest też miejsce na formę szczególnie lubianą przez najmłodszych, mianowicie teatr uliczny.

Kameralnie, choć czasem głośno

Obok teatru integralną częścią CKT jest Klub Akcent, w którym odbywają się przede wszystkim koncerty i wystawy.

W mieszczącej się tu galerii podziwiać można fotografię, malarstwo oraz grafikę nie tylko grudziądzkich twórców. Natomiast klubowa scena Akcentu to propozycje cotygodniowych koncertów z różnorodną gatunkowo muzyką. Obok rocka, jazzu, bluesa, folku czy reggae odbywają się również eksperymentalne projekty muzyczne, które nie mieszczą się w ciasnych ramach gatunkowych. Dotąd na scenie Akcentu gościli m. in. Stanisław Soyka, Ewa Uryga, Jan Ptaszyn-Wróblewski, Włodzimierz Nahorny, oraz formacje T. LOVE, Farben Lehre, Closterkeller, Apteka, Kobranocka czy grupa Hurt.

W Klubie Akcent swoje miejsce na próby znalazł chór Alla camera i orkiestra dęta.

Amatorzy

Ważnym elementem działalności Centrum Kultury Teatr jest wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego. Ruch ten reprezentują następujące grupy:

- Chór mieszany Alla camera. Założycielem i dyrygentem jest Anna Janosz. W 2012 r. chór świętował 25-lecie istnienia. Jest organizatorem wielu koncertów, m.in. wspomnianego koncertu noworocznego, koncertu wielkopostnego czy oratoryjnego z okazji Dni Grudziądza. Koncertował z wieloma wybitnymi artystami muzyki klasycznej i rozrywkowej, m.in. Ewą

Z okazji 25-lecia swojej działalności chór *Alla camera* zaprezentował spektakl muzyczny *Nie kochać w taką noc, to grzech*
Fot. Piotr Bilski

Bem, Stanisławem Sojką, Bożeną Harasimowicz, Grażyną Brodzińską, Bogusławem Morką, Jerzym Maksymiukiem, oraz aktorami Krzysztofem Kolbergerem, Olgierdem Łukasiewiczem, Janem Nowickim. Wykonał wybitne dzieła wokalnie-instrumentalne takich mistrzów, jak Bach, Vivaldi, Mozart, Haydn, Beethoven, Moniuszko, Faure, Orff, Rutter, Ramirez.

- Amatorski teatr lalek *Miszmasz*. W ramach spotkań powstają spektakle lalkowe dla najmłodszych widzów, których pomysłodawcą jest Renata Boguska opiekun grupy, autor tekstów i twórca lalek. Zespół ma na swoim koncie już 12 premier. Spektakle z dużym powodzeniem prezentowane są na scenie kameralnej Centrum Kultury Teatr. Do końca 2011 r. spektakle wystawione zostały 99 razy a obejrzało je 5940 widzów.

- Pracownia plastyczna pod opieką Marianny Gitner-Sawistowskiej posiadająca status Złotej Pracowni, w której od lat młodzi i starsi poznają tajniki perspektywy i malarstwa, a wielu z nich ma już ogólnopolskie i międzynarodowe trofea.

- Konsultacje teatralne prowadzone przez Zbigniewa Kulwickiego, w których biorą udział uczniowie szkół ponadgimnazjalnych. Niektórzy z nich przygotowują się do szkół teatralnych.

- Miejska Orkiestra Dęta pod kierunkiem Krzysztofa Borowca, która pomimo małego stażu, już uświetniała swoim występem wiele imprez miejskich i wojewódzkich.

Potencjał tkwi w ludziach

Kadra pracownicza Centrum Kultury Teatr jest kadrami dobrze wykształconą, z wysokimi kwalifikacjami formalnymi i rzeczywistymi, osiągnięciami i nagrodami. Są to ludzie kreatywni, pełni pomysłów, bez reszty zaangażowani w podnoszenie atrakcyjności i poziomu oferty przygotowywanej przez CKT w kolejnych sezonach kulturalnych.

Centrum Kultury Teatr uzyskało dofinansowanie ze środków samorządu województwa kujawsko-pomorskiego na organizację festiwali: Grudziądzkie Lato z Muzami (2007), Grudziądzka Wiosna Teatralna (2008, 2009, 2010), Grudziądz – scena otwarta. Spotkanie Teatrów Województwa Kujawsko-Pomorskiego (2009, 2010). W 2011 r. CKT otrzymało wyróżnienie od Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego za organizację koncertów z okazji Międzynarodowego Roku Chopinowskiego.

W 2011 r. Centrum Kultury Teatr świętowało 20-lecie działalności. Praca i zaangażowanie placówki zostały docenione przez władze Grudziądza i województwa.

Tadeusz Rauchfleisz

JUBILEUSZ TURYSTÓW I KRAJOZNAWCÓW

W 2012 r. środowisko turystyczno-krajoznawcze Grudziądza obchodziło 90. rocznicę założenia miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego – poprzednika działającego do dziś oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego im. ks. dr. ppłk. Władysława Łęgi. Na imprezach organizowanych w ciągu roku przez koła i kluby wspomniano początki działalności turystycznej i krajoznawczej, członków założycieli PTK i PTTK oraz ich działaczy.

W ubiegłych latach, podczas obchodów kolejnych rocznic działalność towarzystwa określano jako zorganizowany ruch turystyczny. Bo taki on był, w odróżnieniu od indywidualnie organizowanych wycieczek czy opracowywanych przewodników krajoznawczych.

Do niezorganizowanych prekursorów ruchu turystycznego należy z pewnością zaliczyć Wiktora Kulerskiego – założyciela i wydawcę „Gazety Grudziądzkiej”. Był on autorem pierwszego w języku polskim przewodnika turystycznego po Sopocie. Doceniał, jako jeden z nielicznych działaczy narodowych na ziemiach zaboru pruskiego, rolę krajoznawstwa w budzeniu świadomości narodowej Polaków. W dorobku wydawniczym Wiktora Kulerskiego znajduje się m. in. przewodnik *Grudziądz* autorstwa Ignacego Żnińskiego (Grudziądz 1913). Jest to pierwszy przewodnik turystyczny w języku polskim w dziejach Grudziądza. Idea opracowania tego przewodnika zrodziła się w kręgu działaczy Towarzystwa Przemysłowców Polskich, najstarszej polskiej organizacji na terenie Grudziądza. Przewodnik przypominał polskie tradycje miasta i jego zabytków, powiązanie tych

zabytków z nazwiskami polskich królów i starostów. Obalał też kłamstwa zawarte w niemieckim przewodniku *Führer durch Graudenz* z 1912 r., pióra P. Fischera, podkreślające rzekomo odwieczną niemieckość miasta.

Do listy prekursorów krajoznawstwa należy dopisać również Rajmunda Bergiela, nauczyciela, dziennikarza, poety, członka Związku Promienistych i Związku Strzeleckiego. Przebywał w Grudziądzu w 1920 r. i związany był z Wydziałem Kulturalno-Oświatowym Frontu Pomorskiego a następnie Dowództwem Okręgu Generalnego „Pomorze”. Utrwalił w wierszu panoramę Grudziądza widzianą z Góry Zamkowej. Pisał o historii miasta, jego zabytkach.

Nie można zapomnieć o zasługach Albina Nowickiego. Ten znany nauczyciel i redaktor w latach 1921-1925 organizował wycieczki krajoznawcze po Polsce dla nauczycieli pomorskich. Do każdej z nich wydał drukiem opracowany przez siebie przewodnik.

Z chwilą powołania, 19 listopada 1922 r., oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego turystyka i krajoznawstwo zostały objęte programem jego działalności. Od początku PTK prowadziło ożywioną pracę. Pozyskano nowych działaczy. Pod przewodnictwem prezesa – ks. dr. ppłk. Władysława Łęgi działali: Dominik Binder – oficer zawodowy, w zarządzie PTK był kierownikiem Sekcji Wydawniczej; Jan Binnek, nauczyciel, współautor publikacji *Kościoty i klasztory Grudziądzkie* (Grudziądz 1928); Józef Błachnio, muzealnik, etnograf, popularyzator dziejów Grudziądza, współautor przewodników o Grudziądzu, broszur i notatek o tematyce krajoznawczej w prasie lokalnej; Stanisław Bochnig, nauczyciel, fotografik, członek Towarzystwa Fotograficznego „Słońce”, autor przewodników; Henryk Gąsiorowski, nauczyciel, oficer zawodowy, fotografik, jeden z inicjatorów wydania grudziądzkiego numeru „Ziemi”; Bolesław Hesse, ksiądz, filomata, członek Spółki Budowlanej „Bazar”; Julian Łukaszewicz ksiądz, literat, współautor przewodników; Konstanty Ossowski, nauczyciel, autor licznych odczytów, notatek prasowych z dziedziny krajoznawstwa i wielu innych.

Działalność PTK, a później także powstałego w 1953 r. Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, została przedstawiona w kolejnych tomach *Rocznika Grudziądzkiego*. Dziś warto się zastanowić,

co z działań w minionych latach zachowały obecny oddział PTTK, jego koła i kluby. Oddział nosi imię pierwszego prezesa PTK – Władysława Łęgi. Patronami najstarszych kół i klubów są działacze PTTK: koła nr 1 terenowo-krajoznawczego – mjr Henryk Gąsiorowski; koła przewodników zmienionego w klub – inicjator ruchu przewodnickiego, Józef Błachnio; nieistniejącego koła nr 46 połączonego z kołem nr 1 – Ignacy Żniński.

Także miasto pamiętało o tych, których celem działania było związanie miejscowej ludności z ziemią ojczystą, wychowywanie w duchu społecznym i narodowym. Biblioteka Miejska nosi imię Wiktora Kulerskiego. Także tam umieszczona tablica pamiątkowa wspomina dawnego jego kustosa – Władysława Łęgę. Jest on również patronem Muzeum. Mają swoje ulice Henryk Gąsiorowski, Władysław Łęga, Wiktor Kulerski. Czy to dużo?

A co z dorobku PTK pozostało u spadkobiercy – PTTK?

PTK było organizacją niezbyt liczną, działało w niej 5 kół. PTTK w latach największego rozwoju miało swoje koła prawie w każdym przedsiębiorstwie i każdej szkole. Najmłodsze koło nosi numer 88. Niestety o popularności z lat 70. i 80. XX w. można tylko pomarzyć. Dziś liczba kół powraca do tej z początków istnienia towarzystwa, pozostało ich 10 – najaktywniejszych.

Cieszy wydawanie nowych przewodników turystycznych, w tym mini-przewodników poświęconych wybranym obiektom turystycznym. Jest to zasługa prężnie rozwijającego się Klubu Przewodników Turystycznych i Pilotów Wycieczek – Koła PTTK nr 51. Przewodnicy organizują i obsługują liczne wycieczki dla mieszkańców miasta. Także popularne stały się od kilku lat tzw. wycieczki przełomowe, oraz listopadowe wycieczki do Warszawy, gdzie w jednym z kościołów znajduje się tablica upamiętniająca ks. dr. Władysława Łęgę.

Od wielu lat prowadzone jest międzyszkolne współzawodnictwo w turystyce pieszej, w ramach Pucharu Komisji Turystyki Pieszej. Udział w nim biorą również szkolne koła krajoznawczo-turystyczne niekoniecznie związane z PTTK. W 2011 r. liczba uczestników tej rywalizacji przekroczyła 1800. Imprezy prowadzone są przez Koło Wojskowe OSeSeK przy Klubie Centrum Szkolenia Logistyki.

Aktywnie działają instruktorzy krajoznawstwa. To z Grudziądza kierowana jest działalność Kujawsko-Pomorskiego Kolegium Instruktorów

Krajoznawstwa i organizowane od kilku lat tzw. WZAK-i, czyli Wojewódzkie Złoty Aktywnych Krajoznawców.

Jednym z najaktywniejszych klubów turystyki kolarskiej w województwie jest KTK „Kalinka”, organizator bardzo popularnych w Polsce północnej „Jesieni kolarskich”. Znane w kraju są również imprezy „Na orientację” organizowane przez Klub Imprez na Orientację „Ekoton”. Najstarsze koło nr 1 wyspecjalizowało się w organizowaniu comiesięcznych pogadankach i licznych wycieczkach w okolicy Grudziądza. Bardzo prężnie działa i widoczne jest na terenie miasta i województwa najmłodsze koło, nr 88 „Patyczaki” Nordic Walking Club.

Ze szkolnych kół PTTK pozostały tylko cztery: koło nr 54, SKKT „Meteor” przy SP nr 3; koło nr 57, Międzyszkolne Koło Turystyczne „Zawrat” przy Zespole Szkół Budowlanych i Plastycznych; koło nr 71, SKKT przy SP nr 5; koło nr 83, SKKT przy Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 2.

Wszystkie koła i kluby zorganizowały w 2011 r. 58 imprez dla 3545 uczestników.

Dużo się w minionych stu latach zmieniło, ale dzięki poprzedników jest kontynuowane.

DZIEJE PSZCZELARSTWA W REGIONIE

Tradycje pszczelarskie na ziemiach polskich sięgają czasów osadnictwa słowiańskiego. Jeszcze dzisiaj można odnaleźć pierwotne leśne barcie, dłubane w pniach drzew ręką bartnika. W Muzeum Okręgowym w Toruniu znajdują się zapisy prawa bartników z XIII w. Prawa te określały liczne przywileje, ale i surowe kary za kradzież lub zniszczenie barci, co potwierdza rangę pszczelarzy i szacunek jakim cieszyła się ich praca.

Lata zaborów to czas upadania tradycyjnego bartnictwa i zmian w kierunku pasiecznictwa. Władze zakazały bartnikom wstępu do lasu i dziania (wydłubywania) nowych barci. Bartnicy przenosili drewniane pnie-barcie do swoich zagród. Ciężkie stojące lub leżące kłody istniały równolegle z plecionymi ze słomy kószkami, ulami figuralnymi i wprowadzanymi w połowie XIX w. ulami ramkowymi.

We wszystkich trzech zaborach działały stowarzyszenia o charakterze pszczelarsko-ogrodniczym. Fakt powołania organizacji pszczelarskiej obejmującej swym zasięgiem Grudziądz odnotowany jest w publikacji niemieckojęzycznej *Der Bauernbesitz in der Provinz Posen im 19. Jahrhundert* (1914) autorstwa Thadda von Jackowskiego. Można powiedzieć, że przed I wojną światową Pomorski Związek Pszczelarzy już istniał, tylko należało do niego bardzo mało Polaków. Działał pod nazwą Westpreussischer Imkerverband przez kilkadziesiąt lat. Po odzyskaniu niepodległości już 7 kwietnia 1920 r. podjęto próbę powołania Imkerverband In Pomerellen – Związku Pszczelarzy na Pomorzu, ale ... pod egidą niemiecką. Propozycja ta została odrzucona przez polskich pszczelarzy.

Z inicjatywy nauczyciela Pawła Ożgi 29 marca 1921 r. odbył się w Radzynie zjazd pszczelarzy Pomorza z pominięciem Niemców. Spotkaniu przewodniczył Franciszek Zawodziński z Grudziądza, funkcję sekretarza pełnił Jan Tkaczyk z Linowca. Wybrano tymczasowy zarząd z prezesem F. Zawodzińskim, wiceprezesem P. Ożgą, sekretarzem Aleksandrem Henke. Postanowiono, że tymczasowy zarząd powoła do życia polską organizację pszczelarską z siedzibą w Grudziądzu. Zgodnie z tymi ustaleniami, rozpoczęła ona działalność 24 marca 1922 r. Tego dnia na walnym zgromadzeniu w Grudziądzu przekształcono dawniejszy Imkerverband in Pomerellen w Związek Towarzystw Pszczelniczych na Pomorzu oraz dokonano zmiany statutu. W kierownictwie związku swoje funkcje zachowali członkowie władz tymczasowych, na skarbnika wybrano grudziądzanina Stefana Barcza. PZTP miał swoją siedzibę przy ul. Mickiewicza 34.

Do Imkerverband in Pomerellen pod koniec zaboru należało 31 towarzystw, jednak na zebraniu w marcu 1920 r. uczestniczyli przedstawiciele tylko 7 stowarzyszeń – z Radzyna, Kościerzyny, Tucholi, Kornatowa, Grudziądza, Brodnicy i Starogardu. W protokole z tego zebrania wymieniane są następujące osoby: Gaca z Grudziądza, Rochan z Łasina, Manthey z Dragacza, Górny i Zieliński z Tucholi, ks. prob. Chmielecki i Zaręba z Wabcza, Falkowski i Freud (delegat Izby Rolniczej) z Torunia, Scharmach ze Starogardu i Nowak z Kornatowa. Działacze ci jako współzałożyciele polskiego związku weszli również w skład pierwszego zarządu.

Jesienią 1922 r. organizacja liczyła już 21 towarzystw polskich z 501 członkami, którzy posiadali 4474 pni pszczelich.

Z myślą o podnoszeniu poziomu wiedzy fachowej dla członków związku organizowano kursy pszczelarskie w Grudziądzu, Brodnicy, Laskowicach, Tczewie, Chojnicach, Pelplinie, Wejherowie, Kościerzynie. Powołano dwuletnią Szkołę Ogrodniczo-Pszczelarską w Nieszawie, w Chojnicach powstała Fabryka Przyborów Pszczelarskich Paula Gehrkego. W 1923 r. grudziądzkie koło pszczelarskie przystąpiło do Naczelnego Związku Pszczelniczego w Warszawie.

Wydarzeniem była Pomorska Wystawa Rolnictwa i Przemysłu w 1925 r. w Grudziądzu, na której Związek Towarzystw Pszczelniczych miał swoje stoiska. Pięć towarzystw pomorskich uczestniczących w wystawie otrzymało odznaczenia. Pierwszą nagrodą uhonorowano p. Homę z Pelplina,

drugą – towarzystwo z Brodnicy za zbiorowy ul dla matek pszczelich. Z okazji wystawy zwołano do Grudziądza Ogólnopolski Kongres Pszczelarski. Uchwalono na nim podział na obwody w celu usprawnienia pracy kół na Pomorzu. Grudziądz był w jednym obwodzie ze Świeciem.

W 1927 r. liczba towarzystw zwiększyła się do 34, skupiały one 700 pszczelarzy posiadających 7500 pni. W tym też roku, z inicjatywy wiceprezesa Leonarda Kozikowskiego i Józefa Bułki z Brodnicy, powstało czasopismo pszczelarskie „Pasieka Pomorska”, które uznano za organ prasowy związku na Pomorzu.

Kolejną okazją do zaprezentowania dorobku pszczelarzy była Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 r. Na niej to pismo „Pasieka Pomorska” zostało wyróżnione złotym medalem Izby Rolniczej. Odznaczenia otrzymały również towarzystwa z Torunia i Brodnicy. Za wzór stawiano pracę towarzystw pszczelniczych w Brodnicy, Grudziądzu, Pruszczu, Świeciu, Sierakowicach. Związek stale się rozwijał i w 1929 r. liczył 40 towarzystw i 750 członków. Po uchwaleniu nowego statutu i dokonaniu zmian w zarządzie w jego skład wchodził: prezes F. Zawodziński, wiceprezes L. Kozikowski, sekretarz dr J. Ulatowski, Wojciech Powalski, August Kralewski, dyr. Stanisław Barcz, Adolf Wojke. W 1930 r. upadł z powodu długów Naczelny Związek Pszczelnicy i związki wojewódzkie usamodzielniały się całkowicie. Związek Pomorski był pierwszą organizacją, która poszła w kierunku doskonalenia praktyki i wiedzy pszczelarskiej. Zajęto się szczególnie hodowlą matek pszczelich, propagowano wiedzę z zakresu chorób pszczelich.

W 1936 r. związek ze 148 kołami i 4500 członkami był silną organizacją na Pomorzu. Posiadał 120 bibliotek, 14 stacji obserwacyjnych. Nakład „Pasieki Pomorskiej” osiągnął 5350 egzemplarzy. W 1936 r. do Torunia został zwołany Krajowy Zjazd Pszczelarzy. Uczestniczyło w nim około 500 osób. Zjazd połączono z Pomorską Wystawą Pszczelarstwa. Pomorski związek był inicjatorem założenia laboratorium pszczelarskiego przeznaczonego nie tylko dla zbadania chorób pszczelich, ale i do szukania metod ich zwalczania.

Podsumowując, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Naczelny Związek Towarzystw Pszczelniczych był federacją stowarzyszeń, działających na Pomorzu, w Wielkopolsce, Galicji i na Śląsku. Region

pomorski należał do najprężniejszych. Organizacja funkcjonowała pod egidą Ministerstwa Rolnictwa.

Druga wojna światowa zahamowała rozwój pszczelarstwa. Większość pasiek uległa zniszczeniu, bądź została przejęta przez Niemców. Do odbudowy pszczelarstwa przystąpiono wkrótce po zakończeniu działań wojennych. Już 18 lipca 1945 r. odbył się zjazd delegatów Pomorskiego Związku Pszczelarzy w Toruniu. Podczas obrad m.in. uchwalono statut, zdecydowano o wydawaniu miesięcznika „Pasieka Pomorska”, dokonano wyboru władz – prezesem został Piotr Ziętek z Bydgoszczy a jednym z członków zarządu reprezentant Grudziądza Stefan Myszka, wyłoniono też delegatów na zjazd krajowy. Niestety trzy lata później decyzją władz administracyjnych rozwiązano związki pszczelarzy w całym kraju, tak jak inne samorządne organizacje. Reaktywizacja związku nastąpiła w 1957 r.

W ostatnim ćwierćwieczu stan posiadania polskiego pszczelarstwa uległ zmniejszeniu. W byłym woj. toruńskim jeszcze w 1986 r. działały 32 koła, w 2000 r. pozostało ich tylko 12. Zmniejsza się też ilość pni pszczelich. W samym kole grudziądzkim w minionym dwudziestoleciu ubyło około 1000 pni. Przyczyniły się do tego wolny rynek i jego otwarcie na miody importowane. Miniona dekada potwierdziła utrzymywanie się tendencji spadkowej. W 2011 r. związek zrzeszał w Grudziądzu 62 członków z 2099 pniami.

Ważnym dla pszczelarstwa w regionie był 7 lutego 1987 r. – obchodzono wówczas 65-lecie pszczelarstwa na Pomorzu. Podczas uroczystości wręczono sztandar Wojewódzkiemu Związkowi Pszczelarzy. Od 1982 r. odbywają się Ogólnopolskie Dni Pszczelarza – pierwszy zorganizowano w Toruniu z inicjatywy miejscowych działaczy. Oprócz ogólnopolskich obchodzone są wojewódzkie Dni Pszczelarza. Jedną z takich uroczystości odbyła się w Grudziądzu 20 sierpnia 2006 r. nad jeziorem w Rudniku z udziałem gości z całego województwa oraz licznie przybyłych mieszkańców miasta. Była okazją do uhonorowania grudziądzkich pszczelarzy i wręczenia miejscowemu kołu sztandaru ufundowanego przez członków związku. Na płacie sztandaru umieszczono wizerunek św. Ambrożego – patrona pszczelarzy i herb Grudziądza.

Duży wpływ na kształt pracy w kole zawsze mieli prezesi, dlatego warto ich wspomnieć, poczynając od pierwszego do ostatniego, a właściwie ostatniej, bo po raz pierwszy w Grudziądzu funkcję tę sprawuje kobieta:

1945-1949 Stefan Myszka

1957-1961 Stefan Myszka

1961-1968 Władysław Szubert

1968-1976 Jerzy Gostański

1970-1971 Alfons Panek (w zastępstwie p. Gostańskiego)

1976-1988 Leon Bagiński

1988-1996 Roman Błazejewski

1996-2000 Edmund Nowak

2000-2004 Jan Stręciwilk

2004-2011 Ignacy Narloch

2011- do chwili obecnej Ewa Heyka.

Wśród grudziądzkich pszczelarzy jest wielu emerytów, ludzi o różnym wykształceniu, uprawiających różne zawody, ale jedno jest dla nich wspólne – umiłowanie pracy, dzięki której kiedyś o Polsce mówiono, że jest krainą mlekiem i miodem płynącą.

Od 2006 r. grudziądzkie koło pszczelarzy ma swój sztandar

Fot. ze zbiorów autorki

W 2012 r. przez wiele tygodni utrzymywał się niski poziom wody w Wiśle

Fot. Piotr Bilski

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

Zenon Gonkowski

Antoni Ławrynowicz

Zbigniew Rygielski

Apolonia Załuska-Strömberg

**PPŁK POŻ
ZENON GONKOWSKI
(1932-2012)**

Fot. z archiwum rodzinnego

Podpułkownik pożarnictwa w stanie spoczynku mgr Zenon Gonkowski przez całe swoje życie był związany z Grudziądzem i powiatem grudziądzkim. Przebieg jego ponad 40-letniej służby jest ściśle związany z powojenną historią grudziądzkiego pożarnictwa zarówno tego zawodowego, jak i ochotniczego. W ich rozwoju miał swój znaczący udział i także zasługi.

Zenon Gonkowski urodził się 27 kwietnia 1930 r. w Grudziądzu. Do Miejskiej Zawodowej Straży Pożarnej został przyjęty 15 kwietnia 1945 r., mimo że miał zaledwie 15 lat. Było to możliwe tylko w tamtym czasie i w tamtych warunkach. Przeszedł przez wiele stanowisk służbowych. Swoją przygodę strażacką zaczynał jako telefonista (obecnie tę funkcję w siedzibie straży pełni dyspozytor). Po dwóch latach służby był kierowcą wozów bojowych. W kwietniu 1951 r. został delegowany do Centralnej Oficerskiej Szkoły Pożarniczej w Łodzi, którą ukończył z wynikiem bardzo dobrym i uzyskał pierwszy stopień oficerski. Od maja 1952 do maja 1955 r. zajmował stanowisko komendanta powiatowego straży pożarnych w Grudziądzu. Był najmłodszym na tym stanowisku w kraju. Przez następnych sześć lat sprawował funkcję zastępcy komendanta miejskiego (następnie rejonowego) straży pożarnych w Grudziądzu.

W czasie pełnienia służby ciągle się doszkałał. Ukończył w 1966 r. Szkołę Oficerów Pożarnictwa w Warszawie, a w 1975 r. studia na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu. Posiadał też specjalizację w zakresie prewencji pożarniczej. W 1959 r. awansował na stopień kapitana, a w 1975 r. na podpułkownika pożarnictwa.

Jako młody strażak aktywnie uczestniczył w odbudowie zniszczonego podczas działań wojennych gmachu głównego strażnicy i jej zaplecza. Potem z jego inicjatywy, już jako szefa pożarników, nastąpiła modernizacja i rozbudowa obiektów komendy miejskiej. Na początku lat 80. przystąpił wraz z całą jednostką i licznymi sojusznikami do realizacji w czynie społecznym jeszcze większego zadania – budowy w południowej części miasta oddziału operacyjnego straży pożarnej. Po uruchomieniu placówka ta została przekształcona w jednostkę ratowniczo-gaśniczą nr 2. Z nowej remizy strażacy mają ułatwiony, szybszy dojazd do interwencji na osiedlach mieszkaniowych Strzemięcín, Rządź, Mniszek i w lasach komunalnych. Aktywnie wspierał działalność ochotniczych straży pożarnych.

Zenon Gonkowski służbę zakończył w 1989 r. po 42 latach pracy.

Był znany z aktywnej działalności społecznej. W latach 90. przez dwie kadencje sprawował mandat radnego Rady Miejskiej, reprezentował też samorząd miejski w sejmiku wojewódzkim. Pasjonował się historią. W 2006 r. wydał książkę *Elementy ochrony przeciwpożarowej na ziemi grudziądzkiej*, „by – jak napisał – zaspokoić głód elementarnych informacji dotyczących okresów minionych”. Publikacja ta, do czasu bardziej naukowego opracowania, będzie najważniejszym popularnym zapisem dziejów pożarnictwa w Grudziądzu i powiecie.

Posiadał wiele odznaczeń państwowych i resortowych oraz strażackich, m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Znak Związku oraz Medal Za Ofiarność i Odwagę w Obronie Życia i Mienia.

Odszedł na wieczną służbę 23 lutego 2012 r. Został pochowany na cmentarzu przy ul. Cmentarnej.

PŁK ANTONI ŁAWRYNOWICZ (1918-2012)

Fot. ze zbiorów autorki

Podczas ostatniego XXIV Zjazdu Kawalerzystów II Rzeczypospolitej Polskiej zabrakło w Grudziądzu niezwykle gościa, płk. Antoniego Ławrynowicza, którego pamiętają zarówno wszyscy uczestnicy tych niezwykle spotkań, jak również liczni grudziądzanie, dla których te spotkania były żywą lekcją historii.

Charakterystyczna, kawaleryjska sylwetka, ujmujący sposób bycia, nieskrywana miłość do Grudziądza i jego mieszkańców, a nade wszystko niezłomne przywiązanie do chlubnych tradycji polskiej kawalerii – to cechy charakteryzujące tego niezwykle oficera, absolwenta grudziądzkiej, kawaleryjskiej Alma Mater.

Antoni Ławrynowicz urodził się w Wilnie 22 kwietnia 1918 r. Był absolwentem wileńskiego Gimnazjum Akademickiego i Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu, rocznik 1938-1939, z przydziałem do 3. Pułku Strzelców Konnych w Wołkowysku. Walczył w kampanii wrześniowej od 1 września 1939 r. aż do kapitulacji pod Kockiem. 3. Pułk Strzelców Konnych był ostatnim pułkiem, który kończył kampanię 1939 r. w szyku konnym. Pod Kockiem dostał się do niemieckiej niewoli. Po wojnie zamieszkał w Warszawie i pracował w firmach budowlanych. Włączył się w działalność Stowarzyszenia Kombatantów – Duszpasterstwo Weteranów Kawalerii i Artylerii Konnej, które utworzyło w wieży kościoła św. Anny Salę

Rycerską. Był jej wieloletnim kustoszem. W Sali tej zgromadzono niezwykle cenne zbiory dotyczące polskiej kawalerii. Zbiory pochodziły z darów i darowizn przedwojennych kawalerzystów. W 1995 r., także dzięki staraniom Pułkownika i Fundacji na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej, zbiory te trafiły w całości do Grudziądza i są aktualnie w zbiorach Muzeum im. ks. dra Władysława Łęgi.

Płk Antoni Ławrynowicz był jednym z inicjatorów Zjazdu Oficerów Kawalerii Służby Stałej, który odbył się w Warszawie i w Grudziądzu w 1989 r. Był jednym z kawalerzystów, którzy postanowili powołać w Grudziądzu Fundację na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej i od 1991 r. był członkiem Rady Fundacji, przez kilka lat pełnił funkcję członka Komisji Rewizyjnej. Służył zawsze swoją wiedzą i radą. Był na 22 z 23 Zjazdów Kawalerzystów II RP. Przez wiele lat przyjeżdżał do Grudziądza w mundurze i wprowadzał poczet sztandarowy 3. Pułku Strzelców Konnych, przywoził cenne zbiory do Sal Tradycji Jazdy Polskiej. To dzięki Jego zapobiegliwości w grudziądzkich zborach kawaleryjskich znajduje się jedna z nielicznych masek pośmiertnych Marszałka Józefa Piłsudskiego, kopia sztandaru 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich oraz Wielka Księga Pamiątkowa z warszawskiej Sali Rycerskiej. Podczas kolejnych Zjazdów był inicjatorem wielu przedsięwzięć realizowanych przez Fundację. W 2008 r., podczas Jubileuszowego XX Zjazdu, odśpiewał, wraz z grudziądzką Justyną Signerską, piękną rzeźbę *Ułan i dziewczyna*, która znajduje się na murach Starego Miasta, na wprost Wisły, gdzie na Błoniach Nadwiślańskich odbywały się uroczystości, w których brali udział także podchorążowie Centrum Wyszkożenia Kawalerii. Pilnował, aby tradycje polskiej kawalerii były znane i kultywowane przez młode pokolenie Polaków. Podczas licznych spotkań z młodzieżą mówił o chlubnych tradycjach polskiej jazdy, a w szczególności polskiej kawalerii. Uczestniczył w uroczystościach rocznicowych w Kocku i Muzeum Czynu Bojowego Kleeberczyków w gminie Adamów. Był kawalerem Krzyża Komandorskiego Orderu Odrodzenia Polski. Odznaczony był także m.in. Krzyżem Kampanii Wrześniowej 1939 r., Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Medalem Pro Memoria, odznaką Zasłużony Działacz Kultury.

Zmarł w Warszawie 30 maja 2012 r. Pochowany został na cmentarzu bródnowskim w rodzinnym grobowcu. W uroczystościach pogrzebowych uczestniczyli przedstawiciele władz kombatanckich, kleeberczycy, oddziały kawalerii ochotniczej. Byli także grudziądzanie reprezentujący prezydenta miasta i Fundację na Rzecz Tradycji Jazdy Polskiej.

Odszedł bohaterski kawalerzysta, wielki patriota, człowiek wielkiego serca, przyjaciel Grudziądza.

Karola Skowrońska

HM. ZBIGNIEW RYGIELSKI (1926-2011)

Fot. Piotr Bilski

Dla niektórych „Dziadek”, dla innych „Makarenko”, bardziej oficjalnie – druh Rygielski. Gdy w 2011 r. żegnaliśmy druha harcmistrza Zbigniewa Rygielskiego, ktoś nazwał go najstarszym grudziądzkim harcerzem. Był w błędzie. Jednak najpewniej druh Zbyszek był najbardziej widocznym, rozpoznawalnym ze swojego pokolenia. I nietuzinkowym.

Urodził się w Grudziądzu 26 września 1926 r. Pochodził, jak to się wówczas mówiło, z rodziny inteligenckiej.

Jego rodzice, Gertruda i Alojzy, mieli troje dzieci: córkę i dwóch synów. Do Związku Harcerstwa Polskiego wstąpił jako jedenastoletni chłopiec przed wojną, w 1937 r.; nie można jednak określić do jakiej drużyny należał. Na pewno była to drużyna męska – wówczas hufce harcerki i harcerzy działały oddzielenie. 12 maja 1938 r. złożył Przyrzeczenie harcerskie.

Okres wojny spędził na terenie Generalnego Gubernatorstwa. W 1945 r., po powrocie do Grudziądza, włączył się do odradzającego się ruchu harcerskiego. Wkrótce jednak wyjechał do Elbląga, gdzie zaczął prowadzić drużynę, 5 września 1948 r. został mianowany drużynowym. Tam też odbył próbę instruktorską, zdobywając pierwszy instruktorski stopień: drużynowego po próbie. 15 lipca 1949 r. złożył Zobowiązanie instruktorskie. W tym okresie był też przybocznym w Komendzie Hufca Elbląg. Równoległe zdobył techniczne wykształcenie i zdał maturę. Kiedy w latach 1948-1950 w ZHP następowały zmiany związane z przekształcaniem

organizacji skautowej w przybudówkę, czy jak to wówczas mówiono, młodszą siostrę ZMP, kiedy zabroniono stosowania przedwojennej roty Przyrzeczenia harcerskiego, a krzyż harcerski zastąpiono tak zwaną czuwajką, kiedy wreszcie zlikwidowano Związek Harcerstwa Polskiego i utworzono Organizację Harcerską Polski Ludowej, druh Zbyszek, nie godząc się na zmiany i pracując w dalszym ciągu metodą harcerską, stał się instruktorem nieakceptowanym przez nowe władze.

Według jego własnych wspomnień, przez kilka lat ukrywał się przed aresztowaniem. W końcu w 1956 r. wrócił na stałe do rodzinnego miasta.

1956 r. to również zmiany w działalności harcerskiej. Na Zjeździe Łódzkim, na którym Grudziądz był reprezentowany przez druha harcmistrzynię Tałaj, przywrócono między innymi nazwę Związek Harcerstwa Polskiego, tradycyjne odznaki – krzyż i lilijkę, umundurowanie.

Druh Zbyszek Rygielski powrócił do czynnej służby instruktorskiej. Prowadzona przez niego 45. Grudziądzka Drużyna Harcerzy rozrosła do się do Szczepu Specjalnościowego, w którym działali chłopcy ze starszych klas szkół podstawowych oraz, wraz z upływem czasu, starsza młodzież. Już latem 1957 r. kierował pracami kwatermistrzowskimi obozu Hufca Grudziądz w Starych Jabłonkach. Podczas obozu był ponadto komendantem 5. podobozu. Duży nacisk kładł na doskonalenie chłopców w technikach pionierskich: budowie bram, wyposażeniu namiotów, przygotowywaniu różnorodnych stosów ogniskowych. Podobne funkcje pełnił w 1958 r. Żeńska kadra nazywała go „Makarenko”. W tym okresie w grudziądzkim hufcu pełnił funkcję kierownika referatu harcerskiego, później referatu obozów, ośrodka technicznego. Był też zastępcą komendantki Hufca Grudziądz-miasto. W 1958 r. otrzymał stopień podharcmistra a rok później – harcmistrza. Reprezentował grudziądzki hufiec na konferencjach sprawozdawczo-wyborczych chorągwi: Bydgoskiej, po zmianach administracyjnych – Toruńskiej czy później Kujawsko-Pomorskiej.

Ewenementem w skali kraju było utworzenie przez niego Szczepu Środowiskowego przy Fabryce Maszyn Rolniczych „Agromet-Unia”. Działała w nim młodzież męska – uczniowie szkoły przyzakładowej oraz młodzi pracownicy. Szczep istniał do lat osiemdziesiątych. Później kontynuował pracę instruktorską, prowadząc 25. Grudziądzką Drużynę Harcerzy „Jaszczurkowcy” w Mniszku.

W marcu 1981 r. był delegatem na VII Zjazd ZHP, podczas którego dokonano wielu zmian związanych z powrotem – po raz kolejny – do istoty ruchu harcerskiego. Podczas swojego wystąpienia wnioskował o prawdziwą pracę dla dobra dziecka oraz o większą troskę związku o młodzież robotniczą.

W latach dziewięćdziesiątych aktywnie działał na szczeblu grudziądzkiego hufca. Pełnił funkcję członka komendy, poza tym w latach 1997-2002 był komendantem Hufca Grudziądz.

Zawodowo związany był z grudziądzką Unią. Pracował w Zakładzie Doświadczalnym.

Łączył służbę instruktorską z aktywnością obywatelską, działał na rzecz miasta: był radnym Rady Miejskiej III kadencji (1998-2002). Bardzo leżała mu na sercu sprawa budowy nowego szpitala w Węgrowie, której był wielkim orędownikiem. Był też inicjatorem utworzenia Alejki harcmistrza Tadeusza Maślankowskiego ps. Sosna – grudziądzanina, który zginął w powstaniu warszawskim, podejmując próbę uratowania przyjaciela. Druhowi Zbyszkowi bardzo zależało na upamiętnieniu czynu Sosny. Dzięki jego zaangażowaniu i determinacji powstał też pomnik Tadeusza Maślankowskiego, który został odsłonięty 26 września 2007 r.

Do końca swojego życia działał czynnie w ZHP, prowadził drużynę, organizował obozy. Jeszcze parę miesięcy przed śmiercią planował kolejny obóz w Pólku. Na wieczną wartę odszedł 14 czerwca 2011 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym przy ul. Jaskółczej. Na pogrzebie zegnali go jego wychowankowie z Unii, ze szczepu, drużyny, kadra instruktorska Hufca Grudziądz, zaprzyjaźnieni instruktorzy Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej.

Druh Rygielski wzbudzał kontrowersje: dla jednych był niepodważalnym autorytetem, inni – w tym ja, potrzebowali czasu, by nauczyć się z nim współdziałać. Z jednej strony orędownik tradycyjnych form pracy harcerskiej, obchodzenia świąt Trzeciego Maja i Niepodległości od lat dziewięćdziesiątych, a z drugiej – aktywny działacz PZPR, ateista. Życie nauczyło go, że należy dbać o dobre relacje z każdą władzą, a jednak głośno przedstawiał swoje poglądy. W Harcerstwie uczymy się pięknie różnić...

**APOLONIA
ZAŁUSKA-STRÖMBERG
(1906-2005)**

Fot. ze zbiorów Muzeum w Brodnicy

Apolonia Załuska-Strömberg zalicza się do grona wielce zasłużonych dla polskiej i szwedzkiej nauki. Pochodząca z Grudziądzka filolożka, tłumaczka, lektorka uniwersytecka specjalizowała się w badaniach nad językiem staroislandzkim, kulturą nordycką i literaturą polską.

Urodziła się 9 lutego 1906 r. w Grudziądzu jako córka Waleriana Józefa Junosza Załuskiego i Gertrudy z domu Mańkowskiej. Lata młodości spędziła w Prusach Wschodnich i rodzinnym majątku Turówka. Po maturze studiowała filozofię na uniwersytecie w Poznaniu i uzyskała w 1930 r. tytuł magistra. W 1934 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim otrzymała doktora, broniąc pracę zatytułowaną: *Poezja opisowa Delillea*. Od 1936 r. do wybuchu wojny pracowała jako lektorka języka polskiego na uniwersytecie w Uppsali. Równocześnie prowadziła działalność literacką i dziennikarską. Współpracowała z kwartalnikami „Jantar”, „Wiadomościami Literackimi” i „Kurierem Warszawskim”. Przetłumaczyła ze szwedzkiego na polski książki: Kurta Weibulla *Drotting Christina och Monaldesco*, Sally Salminen *Katrin* i Olle Hedberga *Far jag be om rokning*, a na zlecenie szwedzkiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych – książkę informacyjną o tym kraju. Podczas II wojny światowej przebywała w Polsce, była pracownicą fizyczną w Gdańsku. Działała w Armii Krajowej.

Po wojnie została lektorką szwedzkiego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Z polecenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wyjechała w 1946 r. do Szwecji. Na uniwersytecie w Uppsali i Stockholms Hogskola podjęła pracę lektora języka polskiego. Jednocześnie kontynuowała studia nad kulturą i językami nordyckimi, zwłaszcza staroislandzkim. W 1954 r. otrzymała stopień akademicki z języków nordyckich, a w 1957 r. licencjat z filozofii.

Była autorką wielu prac naukowych, m.in. *Malwina, Księżna Izabela Czartoryska, L'Imagination Delille* (1935), *Odzwierciedlenie problemów mickiewiczowskich w Szwecji* (1955), *Gramatyka języka staroislandzkiego* (1976, w języku niemieckim – 1982). Przetłumaczyła z języka szwedzkiego i staroislandzkiego takie pozycje jak: *Ludzie na moście* Józefa Kjellgrena (1954), *Saga o Gunnlaugu Wężowym Języku*, (1986) *Saga rodu z Laxdalu* (1973), *Saga o Egilu* (1974), *Edda Poetycka* (1986). Była członkinią wielu stowarzyszeń naukowych, m.in. Sprakvetenskapliga Sallskapet w Uppsali, Samfundet for Nordisk Forsking w Sztokholmie oraz Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie.

Za wkład w szerzenie kultury islandzkiej rząd w Reykjaviku przyznał jej w 1981 r. najwyższe odznaczenie – Krzyż Rycerski Islandzkiego Sokoła.

Zmarła 27 stycznia 2005 r. w Sztokholmie.

Apolonia Załuska-Strömberg w latach międzywojennych mieszkała m.in. w Brodnicy. I temu miastu postanowiła ofiarować swoją spuściznę naukową, literacką i korespondencję. Spełniając jej wolę, konsul honorowy Szwecji w Gdańsku w 2009 r. przekazał władzom Brodnicy część pamiątek po tłumaczce, która bardziej była znana w Szwecji niż w swojej ojczyźnie.

Stefan Rafiński

Jesienny obrazek znad Wisły

Fot. Piotr Bilski

Oprac. *Janusz Hinz*

GRUDZIĄDZKIE PUBLIKACJE

Poniższy spis opublikowanych wydawnictw zwartych wymienia tylko najważniejsze publikacje dotyczące Grudziądza. Selekcji podlegały wydawnictwa, które traktują Grudziądz i jego mieszkańców w poszczególnych rozdziałach, bądź fragmentarycznie. Szczegółowy wykaz zostanie opublikowany w *Bibliografii grudziądzkiej za lata 2011-2015*, która ukaże się drukiem w 2016 r.

BEDNAREK Jan, Spotkania: 50 lat kapłaństwa. – Grudziądz: [nakład autora], 2011.

Bogu i Ojczyźnie: wspólne śpiewanie pieśni patriotycznych i religijnych, Grudziądz, Muzeum, 6 listopada 2011 r. o godz. 17.00 / [śpiewnik oprac. na podst. „Złota księga pieśni polskich” Z. Adrjański]. – [Grudziądz]: Stowarzyszenie Rodzin Katolickich przy parafii Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny; Dom Dziennego Pobytu, [2011].

BORUCIŃSKA Krystyna, Europejskie szlaki Fryderyka Chopina. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2011.

BORUCIŃSKA Krystyna, Fryderyk Chopin: zwykły człowiek w genialności. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2012.

BORUCIŃSKA Krystyna, Krąg europejskich przyjaciół Fryderyka Chopina. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2011.

By czas nie przyćmił pamięci: 20-lecie IV Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Grudziądzu / [oprac. Wiesława Grabowska, Janusz Hinz, Małgorzata Piłat, Jolanta Wojciechowska]. – Grudziądz: IV Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego, 2011.

CZEMISOW Helena, Rycerzyk Promieńczyk: baśń sceniczna. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2012.

CZEREPOWICKI Krzysztof, V Jubileuszowy Wojewódzki Zlot Aktywnych Krajoznawców, 9-10 października 2010 roku, WZAK Żnin 2010. – Grudziądz: [nakład autora], 2010.

CZEREPOWICKI Krzysztof, XLI Centralny Zlot Krajoznawców Ziemia Gorzowska CZAK 2011, 22-28 sierpnia 2011. – Grudziądz: [nakład autora], 2011.

FIAŁKOWSKA Janina, W zamyśleniu: poezje. – Grudziądz: Koło Miłośników Dziejów Grudziądza. Klub „Centrum” Spółdzielni Mieszkaniowej, 2012.

FISCHER-BORKEN Konrad, Feuerhölle Graudenz: 1945 – Beispielloser Kampf um eine sterbende Stadt: Eine Handvoll Männer gibt Flüchtlingstrecks die letzte Chance. – Rastatt (Baden): Erich Pabel Verlag, [2007].

Grudziądz IG 1 / pod red. nauk. Krzysztofa Leszczyńskiego; [aut. Anna Necker et al.]; Ministerstwo Środowiska. – Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny - Państwowy Instytut Badawczy, 2011.

Historia Grudziądza 1920-1945. T.1 / pod red. nauk. Ryszarda Sudzińskiego; [aut. Barbara Łaukajtys et al.]. – Grudziądz: Urząd Miejski w Grudziądzu, 2012.

Historia Grudziądza 1920-1945. T.2 / pod red. nauk. Ryszarda Sudzińskiego; [aut. Barbara Łaukajtys et al.]. – Grudziądz: Urząd Miejski w Grudziądzu, 2012.

Kalendarz Grudziądzki [t. 16], 2012 rok / pod red. Anny Janosz. – Grudziądz: Grudziądzkie Towarzystwo Kultury, 2011.

KAMIŃSKI Antoni, Grudziądzki galop: wspomnienia ze Szkoły Podchorążych Rezerwy Kawalerii 1932-1933. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2011.

KOZICKA Lidia, Przeżyliśmy: wspomnienia grudziądzkich Sybiraków. – Grudziądz: Wydawnictwo i drukarnia Krzysztof Klabuhn, 2011.

KOZICKI Kazimierz, Nieautoryzowany przegląd wybranych bestsellerów światowych. T. 1, Jak było naprawdę z Bogiem, wiarą i religią? – [Grudziądz: Kazimierz Kozicki, cop. 2011].

KOZICKI, Kazimierz, Nieautoryzowany przegląd wybranych bestsellerów światowych. T. 2, Wiedza o życiu, a człowiek współczesny. – [Grudziądz: Kazimierz Kozicki, cop. 2011].

KRASSOWSKA-TARNAWSKA Janina, W słońcu i deszczu. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 21012.

LEWANDOWSKI Stanisław, Pomysł na wspomnienie: wydarzenia –

postacie – epizody: z zakamarków pamięci 1950-2010. – Grudziądz: nakład autora, 2011.

Młodzi mobilni Europejczycy – Europa w ruchu: realizacja projektu Comenius w IV Liceum Ogólnokształcącym w Grudziądzu w latach 2009-2011 / [oprac. Karolina Lokert, Małgorzata Piłat]. – [Grudziądz: IV Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Wielkiego, 2011].

Nach dem Spiel: Graudenz, Polen = What to do after the Game: Grudziądz, Poland. – [Grudziądz: Urząd Miejski, 2012].

NOWACKA-KLIMEK Beata, MAGNUSZEWSKA Małgorzata, Szkoła Podstawowa nr 5 im. płk. Stanisława Sitka w Grudziądzu (1951-2011). – Wyd. 2 popr. i uzup. – Grudziądz: Szkoła Podstawowa nr 5 im. płk. Stanisława Sitka, 2011.

OTREMBZA Zofia, Kalendarz dzielnicy pisarzy i poetów Grudziądz 2012. – Gdańsk: Wydawnictwo Regnum, 2011.

POTĘGA-MAGDZIARZ Regina Marta, 100 lat Biblioteki w Grudziądzu. – Grudziądz: Wydawnictwo Biblioteki Miejskiej im. Wiktora Kulerskiego, 2012.

Przewodnik rowerowy po okolicach Grudziądza: 8 atrakcyjnych tras, prawie 300 kilometrów, nie wymaga dodatkowej mapy / [red. Michał Czepek et al.]. – Wyd. 4, popr. – Grudziądz: Miejski Ośrodek Rekreacji i Wypoczynku, 2012.

Rocznik Grudziądzki, T. 19 / [pod red. Wiesława Sieradzana; aut.: Izabela Fijałkowska et al.]. – Grudziądz: Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział; Muzeum w Grudziądzu; Instytut Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, 2011.

System obszarów chronionych powiatu grudziądzkiego / [zespół red. Michał Kosowicz et al.; zdj. Grzegorz Gust et al.; wiersze Jania Tarnawska]. – Grudziądz: Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej; Starostwo Powiatowe, 2011.

TARNAWSKA Janina, Wiatr mi powiedział: wybór wierszy. – Grudziądz: [Studio Grafiki Komputerowej], 2012.

Trybuna Grudziądzkiego Ludu: Okolicznościowy Organ Prasowy Centrum Kultury Teatr, 17.02.2012 r. – Wyd. nadzwyczajne / [pod red. Szymona Gurbina]. – Grudziądz: Centrum Kultury Teatr, 2012.

Wacław Szczeblewski: artysta z Pomorza = [Wacław Szczeblewski: an artist from Pomerania: wystawa artystyczna Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi 16 czerwca – 2 września 2012, wystawa plenerowa przestrzeń miejska Gdyni 18 czerwca – 2 września 2012] / teksty: Emilia Markot, Anna Śliwa, Tomasz

Rembalski. – Gdynia: Muzeum Miasta Gdyni; Grudziądz: Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi, 2012.

Wspomnienia niebieskiego mundurka...: [Szkoła Podstawowa nr 3 im. Królowej Jadwigi w Grudziądzu: Szkoła Podstawowa nr 3 im. Janusza Korczaka w Grudziądzu: 120-lecie Szkoły: hołd tradycji i współczesności... / Tomasz Lewandowski, Krystyna Stawecka]. – Grudziądz: Wydawca Janusz Kalamarski, 2012.

Wystawa prac Grupy Twórczej „Razem”, kwiecień – maj 2012, Biblioteka Miejska im. W. Kulerskiego, ul. Legionów 28 / [kurator wystawy Aleksandra Ciżnicka, współpr. ks. Andrzej Panasiuk, opieka artystyczna Klara Stolp, opieka literacka Ewa Grabińska et al.]. – Grudziądz: Biblioteka Miejska im. Wiktora Kulerskiego, 2012.

Zamek w Grudziądzu w świetle badań archeologiczno-architektonicznych: studia i materiały = Grudziądz castle in the light of archeological-architectonical research: studies and materials / pod red. Marcina Wiewióry. – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Instytut Archeologii, 2012.

Zespół Szkół Mechanicznych w Grudziądzu 1921-2011: historia i dzień dzisiejszy: publikacja przygotowana na jubileusz 90-lecia szkoły. – Grudziądz: Zespół Szkół Mechanicznych, 2011.

XXXIII Wojewódzki Dzień Pszczelarzy w Grudziądzu, 20 sierpnia 2006 r. / [kom. red. Kazimierz Cichiński et al.]. – [Bydgoszcz: Pomorsko-Kujawski Związek Pszczelarzy; Toruń: Regionalny Związek Pszczelarzy; Grudziądz: Rejonowe Koło Pszczelarzy], 2006.

XXXIII Krajowa Wystawa Psów Rasowych pod honorowym patronatem Prezydenta Roberta Malinowskiego, katalog, Grudziądz, 18.04.2009, teren wystawy Klub Sportowy Stal, Grudziądz-Mniszek, ul. Sportowców 3 / Związek Kynologiczny. Oddział w Grudziądzu. – Grudziądz: Związek Kynologiczny. Oddział, 2009.

XXXIV Krajowa Wystawa Psów Rasowych pod honorowym patronatem Prezydenta Roberta Malinowskiego, katalog, Grudziądz, 22.05.2010, teren wystawy Klub Sportowy Stal, ul. Sportowców 3 / Związek Kynologiczny. Oddział w Grudziądzu. – Grudziądz: Związek Kynologiczny. Oddział, 2010.

XXXV Krajowa Wystawa Psów Rasowych pod honorowym patronatem Prezydenta Grudziądza Roberta Malinowskiego, katalog, 16.04.2011, teren wystawy Klub Sportowy Stal, ul. Sportowców 3 / Związek Kynologiczny. Oddział w Grudziądzu. – Grudziądz: Związek Kynologiczny. Oddział, 2011.

XXXVI Krajowa Wystawa Psów Rasowych po honorowym patronatem Prezydenta Grudziądza Roberta Malinowskiego, katalog, Grudziądz, 14.04.2012, teren wystawy Klub Sportowy Stal, Grudziądz-Mniszek, ul. Sportowców 3 / Związek Kynologiczny. Oddział. – Grudziądz: Związek Kynologiczny. Oddział, 2012.

XXX Międzynarodowe Biegi im. Bronisława Malinowskiego, 17 września 2011 r., Grudziądz, Stadion Centralny, ul. Piłsudskiego 14 / [wstęp: Piotr Całbecki, Robert Malinowski, Jerzy Skucha]. – [Olsztyn: Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Reklamowe GRYF, Grzegorz Sokołowski, 2011].

Jurij Procan (Ukraina) – drzeworyt

Helena Czemisow

WIERSZE

XXX

*Uśmiecham się przez wiatr,
pośrodku rzeki.
Wspomnieniem gonię czas,
nazbyt daleki.*

*Dzieciństwo
młodość
wiek dojrzały
i tuż za progiem
starość czeka.*

*Jak złożyć wszystko
w jedną całość
– biografię człowieka.*

PRZEŁOM DUNAJCA

*Za pięć złotych zagra ci czardasza.
Po cygańsku smyczkiem tony zgoni
i nad brzegiem przełomu nastroi
na zbójnicką rwącorzewną nutę.*

*Płyną tratwy Dunajcem
wartko rozperlonym,
zakolami szumnymi,
wodogrzmotnym zrywem,
gdzie w omroczu wąwozu,
wśród stromych krzesanic
pobrmiewają Janosika zdobywcze ciupagi.*

SANNA

*Sanna, sanna.
Pędzą konie.
Skrzypi pod płozami śnieg.*

*Miła ręka w mojej dłoni.
Jasna noc, szaleńczy bieg.*

*Sanna, sanna.
Pędzą konie.
Droga biała, jak twój szal.*

*Zapatrzeni,
zastuchani
w miękką, śnieżną
mkniemy dal.*

Z MAZUR

*Nad Niegocinem,
w nieba pajęczynie,
migotem gwiazdy uwięzione świecą.
Trzcina się kładzie ukłonem do wody
i pręży z fali odptywem.*

*Świerkowej nocy
abstrakcyjne cienie
wiatr kreśli chwiejnie
na spadach namiotów.
Z góry ukosem chudy księżyc świeci
latarką żółtych oczu.*

*Las jeszcze nie śpi.
Gadatliwy bazarz,
co przetrwał ludzi i wieków niemało,
sennym zielonym akompaniamentem
wtóruje nam do śpiewu.*

MAJOWY TRYPTYK

1.

*Jeszcze noc się w oknie rozpiera
jak znudzona, leniwa dziewczyna,
a już świty, rozświty przy bramie,
ptaków głosy i słońca wołanie.*

*Maj poranne kuranty wydzwania
na ulicy Pod kasztanami.*

2.

*Bzy, kasztanowce, jarzębiny
kwiecistą bielą stroją zieleń.
Wśród miejskich ulic cicho stoją,
chłonąc majowy słońca promień.*

*Taki w nich spokój niewzruszony
i taka siła w nich przyrody,
że lżej jest ptakom i lżej ludziom
z zimowych chłódów przebudzonym.*

*Weź bukiet kwiatów tych do ręki,
pachnących wiosną, ciepłym majem
i najwspanialszej z kobiet świata
wręcz długoletnim obyczajem.*

*Bzy, kasztanowce, jarzębiny
biało-zielone ornamenty,
kwitnące wszystkim matkom świata
w dniu dla nas wszystkich tak pamiętnym.*

3.

*Koło mego domu
rajską jabłoń rośnie.
Różową kaskadą
zakwita na wiosnę.*

*Sześć brzóz roztańczonech
z wiatrem się kołysze.
Lubię tę wiosenną,
balkonową ciszę.*

XXX

*Pokochałam góry,
pokochałam lasy, wyniosłe chłodne szczyty
Tatr, Pienin, Karkonoszy.*

*Wędrowałam z plecakiem
po słonecznych szlakach,
karmiąc oczy urokiem
sosen i potoków.*

*Tak z kamienia na kamień
weszłam w wiek dojrzały,
zapatrzona w szarotkę
zerwaną na skale.*

Helena Czemisow urodziła się w 1936 r. w Tursku na Lubelszczyźnie. Po wojnie zamieszkała w Grudziądzu. Ukończyła filologię polską na Uniwersytecie Warszawskim i rozpoczęła pracę pedagogiczną w Technikum Gastronomicznym w Grudziądzu. Uczyła języka polskiego, prowadziła też zespoły recytatorskie i szkolny Teatr Poezji.

Debiutowała w 1960 r. wierszem *Łubinowy mrok* na łamach dwutygodnika kulturalno-społecznego „Pomorze”. W kolejnych latach publikowała swoje wiersze w almanachach regionalnych i ogólnokrajowych: *Młody Grudziądz literacki* (1966), *Motywy* (1968), *Spojrzenia i refleksje* (1970), *Almanach Korespondencyjnego Klubu Młodych Pisarzy* (1970).

W 1972 r. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza wydała tomik jej poezji zatytułowany *Łubinowy mrok*. W 1982 r. ukazał się tomik *Słowa ścieżką zwiedzone*, wydany przez Toruńskie Towarzystwo Kultury. W 2012 r. wydała baśń sceniczną *Rycerzyk Promieńczyk*.

Za działalność pedagogiczną i kulturalną wyróżniono ją: odznaką Zasłużony Działacz Kultury, Złotą odznaką Związku Nauczycielstwa Polskiego i Złotym Krzyżem Zasługi. W 2008 r. została laureatką grudziądzkiej Nagrody im. Ryszarda Milczewskiego-Bruna.

Fot. z archiwum rodzinnego

Oprac. *Anna Granica*

KALENDARZ WAŻNIEJSZYCH IMPREZ KULTURALNYCH, SPORTOWYCH I TURYSTYCZNYCH

Styczeń

- * Zespół Flash Creep – koncert szantowy – Klub Akcent, 4 I
- * XXXIV Kolarski Rajd Noworoczny – Węgrowo, KTK Kalinka, 6 I
- * Malarstwo i rysunek Małgorzaty Strzelec – wystawa – Klub Akcent, 10 I
- * Koncert młodych wykonawców z Ogniska Pracy Pozaszkolnej w Grudziądzu – Klub Akcent, 11 I
- * Koncert Noworoczny z udziałem pianisty Waldemara Malickiego. Obok gospodarzy koncertu – chóru Alla camera, usłyszymy Orkiestrę Symfoniczną Bydgoskich pod dyrekcją Marka Czecha. Wieczór poprowadzi Bernard Chmielarz. W repertuarze koncertu znajdują się popularne kompozycje operetkowe i musicalowe w wykonaniu znakomitych solistów Magdaleny Idzik (mezzosopran) oraz Rafała Bartmińskiego (tenor) – Centrum Kultury Teatr, 12 I (dwa koncerty)
- * XXI Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy – Centrum Kultury Teatr i Klub Akcent, 13 I
- * Łona&Weber – koncert rap – Klub Akcent, 18 I
- * Pamięci gen. Pruszyńskiego – XXXI Rajd wielodyscyplinowy – okolice Grudziądza, WK OSeSeK CSL, 19 I
- * Koncert z okazji rocznicy powrotu Grudziądza do Macierzy – Muzeum, 23 I
- * Cela Nr 3 – koncert grudziądzkiej kapeli punk-rockowej z udziałem zaproszonych gości – Klub Akcent, 25 I
- * Polski mundur kawaleryjski 1914-1945 – wystawa – Muzeum (spichrz nr 17), cały rok

- * Bronisław Malinowski (1951-1981). Mistrz olimpijski. Lekkoatleta – wystawa – Muzeum (spichrz nr 17), cały rok
- * Ulice i zaułki Grudziądza. Aleja 23 Stycznia – wystawa – Muzeum (spichrz nr 11), 1 I-29 IX
- * Jerzy Brzuskiwicz. Collage – wystawa – Muzeum (gmach główny), 1 I-3 III
- * Wystawa rzeźb i książkowych ilustracji Józefa Wilkonia – wystawa – Muzeum (gmach główny), 11 I-24 II
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Akwarele Ewy Rohn – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
W pierwszą środę każdego miesiąca SMK zaprasza wszystkie panie na spotkania ze specjalistami różnych profesji.
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Historia ubiorów (od starożytności do XIX wieku) – ekspozycja plansz z albumu Adolfa Rosenberga „Geshinte des Kostüms” – Biblioteka Główna
- * Wyszywane tasiemką – wystawa prac Mirosławy Sockiej
– filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Kulig w Lesie Komunalnym – okolice plaży miejskiej, MORiW
- * Gramy razem z Orkiestrą – IV Marsz po zdrowie – okolice Grudziądza, Klub Nordic Walking „Patyczaki” i Sztab Miejski WOŚP

Białe wakacje 14-27 I

- * Warsztaty artystyczne (plastyczne, lalkarskie, teatralne)
– Centrum Kultury Teatr
- * Cykl zajęć dla najmłodszych czytelników w czasie ferii zimowych w Dziale dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej oraz filiach bibliotecznych

Luty

- * Zespół Zydeco Flow – koncert bluesowy – Klub Akcent, 8 II
- * Plener Gruczno 2012 – wystawa zbiorowa – Klub Akcent, 14 II
- * Obchody Międzynarodowego Dnia Przewodnika Turystycznego – Grudziądz, Koło Przewodników PTTK, 16 II
- * XXII Zimowa InO Ekotona – okolice Grudziądza, Klub Imprez na Orientację Ekoton, 16 II

- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Malarstwo i rysunek Katarzyny Szczodrowskiej – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Stawiam na Tolka Banana – zajęcia literackie o Adamie Bahdaju – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * Wystawa fotograficzna Piotra Bilskiego – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Walentynki: lepienie serc z masy solnej – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Prelekcja Karoli Skowrońskiej – Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wystawa wielkanocna – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Baśniowe dzieje Polski – konkurs rysunkowy i literacki – filia biblioteczna nr 14
- * Obchody Dni Kopernikowskich, od lutego do czerwca

Marzec

- * Grudziądz wolny – XXXI Rajd wielodyscyplinowy – okolice Grudziądza, WK OSeSeK CSL, 9 III
- * Fotografia Mariusza Kani – wystawa – Klub Akcent, 14 III
- * Dzień św. Patryka – koncert zespołu Redlin – Klub Akcent, 15 III
- * Zespół The Analogs – koncert punkowy – Klub Akcent, 22 III
- * XXXIII Kolarski Rajd Księżycowy – okolice Grudziądza, KTK Kalinka, 23 III
- * Puchar Borów Tucholskich w InO: VIII Marsze na Orientację „Bielowszczak 2013” – okolice Warlubia, Gimnazjum Warlubie, WK OSeSeK, 23 III
- * Oblicza szkła – wystawa – Muzeum (gmach główny), 1 III- 5 V
- * Henryk Sienkiewicz (1846-1916). Dla pokrzepienia serc – wystawa – Muzeum (gmach główny), 15 III-12 V
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Fotografia Teresy Mazurkiewicz – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania

- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Inauguracja Festiwalu Teatralnego Grudziądzka Wiosna Teatralna „Made in America” – spektakle na scenie Centrum Kultury Teatr, 23 III-26 IV
- * Zajęcia edukacyjne z okazji Dni Kopernikowskich – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * Entliczek-pentliczek (krótki zyciorys Jana Brzechwy) – prace plastyczne do wierszy Jana Brzechwy – filia biblioteczna nr 4
- * Dzień Kobiet: Babskie szefowanie! – spotkanie z szefami w spółnicy – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Czytanie na żądanie – zajęcia czytelnicze – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wystawa plastyczna prac uczniów z Linowa, Lisnowa, Bursztynowa – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Witaj Wiosno! – konkurs plastyczny i recytatorski – filia biblioteczna nr 14
- * Bibliografia Grudziądza: historia miasta w jednej książce – prelekcja Janusza Hinza – filia pedagogiczna
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Otwarte Mistrzostwa Grudziądza Młodzików w Judo o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – GKS Olimpia
- * Turniej Karate Shorin-Ryu „Mistrz Grudziądza” – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu
- * Turniej Jiu-Jitsu „4 Formy Samoobrony” – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu
- * Grudziądzki Puchar Orki – Ogólnopolskie Zawody Pływackie – GKP Orka
- * Mistrzostwa Grudziądza w strzelaniu – GKP Orka
- * Piłka nożna – I liga – GKS Olimpia, marzec-czerwiec

Kwiecień

- * XXXII Kolarski Rajd Prima Aprilis – okolice Buśni, KTK Kalinka, 7 IV
- * Malarstwo, grafika, rysunek, tkanina – wystawa Rodziny Lorek – Klub Akcent, 11 IV
- * I Mistrzostwa Grudziądza w Biegach na Orientację (I runda MPiK 2013 w BnO, I runda MP 2013 w BnO) – okolice Grudziądza, Klub Imprez na Orientację Ekoton, 13 IV

- * I Rajd Szlakiem Żołnierzy - gen. Haller – okolice Sarnowa i Gorzuchowa, KTK Kalinka, 14 IV
- * Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków – MORiW, 20 IV
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Grafika, malarstwo, formy przestrzenne Marka Tomasika – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci: zajęcia literackie – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
Lubię czytać – konkurs plastyczny – filia biblioteczna nr 7
- * Kamienie krzyczą – wystawa reprodukcji z teki B.W. Linkego – Biblioteka Główna
- * Młodzi fotografowie – wystawa fotograficzna – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Światowy Dzień Książki – spotkanie autorskie – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Dbam o Ziemię – konkurs plastyczny i edukacyjny – filia biblioteczna nr 14
- * Emerycie, bądź przezorny i czujny – spotkanie z policjantem – filia pedagogiczna
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Rajdy rowerowe – MORiW
- * Międzynarodowe Zawody Balonowe o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – Aeroklub Nadwiślański
- * Mistrzostwa Polski Seniorek w Boksie – MKS Start
- * Grudziądzkie Czwartki Lekkoatletyczne – GKS Olimpia, kwiecień-październik
- * Międzynarodowy Wyścig Kolarski Juniorów o Puchar Prezydenta Grudziądza – ALKS Stal
- * Żużel – I liga – GTŻ, kwiecień-wrzesień

Maj

- * Obchody Dnia Flagi Rzeczypospolitej Polskiej, 2 V
- * Uroczystości z okazji Święta Narodowego 3 Maja – Rynek, 3 V
- * Koncert z okazji Święta Narodowego 3 Maja – Muzeum, 3 V
- * Tydzień Bibliotek 8-15 V:
 - Odjazdowy bibliotekarz – rajd rowerowy bibliotekarzy, czytelników oraz wszystkich miłośników książki, bibliotek i rowerów
 - Biblioteka Główna
 - spotkanie z najaktywniejszymi czytelnikami grudziądzkich bibliotek – Biblioteka Główna
 - spotkanie z autorem – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * Dyplomanci Liceum Plastycznego w Grudziądzu – wystawa zbiorowa – Klub Akcent, 9 V
- * XI Złot Aktywu Turystyki Kolarskiej – Rudnik, KTK Kalinka, 10-12 V
- * Grudziądzka Kieszeń Sceniczna – XIII Przegląd Twórczości Dzieci i Młodzieży – Centrum Kultury Teatr, 13-17 V
- * Noc Muzeów – Muzeum, 18 V
- * Lampion Ekotona 2013 – okolice Grudziądza, Klub Imprez na Orientację Ekoton, 18 V
- * V Święto Wisły – Dolina Wisły, KTK Kalinka, 19 V
- * Grudziądzkie Amatorskie Prezentacje Artystyczne GAPA 2013 (przeegląd w kategoriach: muzyka, plastyka, taniec), 20-24 V
- * Wojciech Siudmak. Diuna i jego światy fantastyczne – wystawa – Muzeum (gmach główny), 18 V-31 IX
- * Gwiazdne Wojny w modelach – wystawa – Muzeum (gmach główny), 18 V-16 VI
- * Absolwenci Liceum Plastycznego 2013 – wystawa – Muzeum (gmach główny), 18 V- VI
- * XX Festiwal Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich „Probaltica” – koncert – Muzeum
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Akwarele Zbigniewa Szczepanka – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania

- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Koncert z okazji Dnia Matki – Centrum Kultury Teatr
- * Maj w bibliotece – przyjmowanie wycieczek, lekcje biblioteczne, głośne czytanie bajek, zajęcia plastyczne i edukacyjne – Biblioteka Główna i filie
- * Wystawa prac pokonkursowych Lubię czytać – filia biblioteczna nr 7
- * Poznajemy pracę w bibliotece – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Dzień Matki – kwiatek dla Mamy – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Ptaszenie – wystawa fotograficzna Magdaleny i Jarosława Bigosińskich – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Rajdy rowerowe – MORiW
- * Turniej Szachowy o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądz – UKS Rotmistrz
- * Wyścigi Małych Pływaków – GKP Orka

Czerwiec

- * XII Rajd wielodyscyplinowy Dni Grudziądz 1291-2013 – okolice Grudziądz, WK OSeSeK CSL, 8 VI
- * III wycieczka krajoznawczo-szkoleniowo-integracyjna o charakterze otwartym na Kujawy – Koło Przewodników PTTK, 8-9 VI
- * VI Rajd Pamięci Waldka Gmińskiego – Chełmno, KTK Kalinka, 9 VI
- * VIII Rajd Szlakiem Zabytków Sakralnych – Okonin, KTK Kalinka, 23 VI
- * Inauguracja Festiwalu Kulturalnego „Lato na Starym Mieście”
W ramach festiwalu raz w tygodniu w urokliwych zakątkach miasta odbywać się będą imprezy plenerowe – koncerty, spektakle, seanse filmowe, warsztaty artystyczne oraz wystawa prac grudziądzkich artystów. Organizator – Centrum Kultury Teatr
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze; Malarstwo Katy Keresztely – wystawa; Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr

- * Dziecko w malarstwie – dziecięce portrety w malarstwie
– Biblioteka Główna
- * Dzień Dziecka – zajęcia dla dzieci w wybranych bibliotekach
- * Ukryta książka – zajęcia czytelnicze – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Światowy Dzień Praw Osób Starszych – spotkanie integracyjne
– Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wystawa fotografii Remigiusza Rataczaka – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Rajdy rowerowe – MORiW
- * Letnie rozgrywki siatkówki plażowej – MORiW
- * Szybownicy Mistrzostwa Polski – Aeroklub Nadwiślański, czerwiec-lipiec
- * Młodzieżowe Regaty Wioślarskie – KW Wisła
- * Grand Prix MTB – UKS Tandem
- * Grudziądzki Rajd Samochodowy – Automobilklub Toruński
- * Memoriał Szymona Wołocha (wyścig kolarski) – ALKS Stal

Z okazji Dni Grudziądza:

- Wystawa pokonkursowa Grudziądz Foto 2013 – Klub Akcent
- Koncerty plenerowe na Błoniach Nadwiślańskich i dziedzińcu Ratusza
- Spływ kajakowy Wisłą
- Kiermasz wydawnictw grudziądzkich – Biblioteka Główna
- Zajęcia edukacyjne – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- III Mistrzostwa Grudziądza w Nordic Walking w ramach Pucharu Pomorza – okolice miasta, MORiW i Klub Nordic Walking „Patyczaki”

Lipiec i sierpień

- * Wystawa prac grudziądzkich artystów „Lato na Starym Mieście”
– Klub Akcent, 11 VII
- * XII Lato z Kalinką – Cekcyn, KTK Kalinka, 15-18 VIII
- * XXV Jubileuszowy Zjazd Kawalerzystów II RP, 23-25 VIII
- * Wycieczka na festyn plenerowy Festiwal Smaku w Grucznie –
KTK Kalinka, 25 VIII

- * Plener Grudziądz 2013 – wystawa – Muzeum (gmach główny), 9 VIII-8 IX
- * Kolekcja kawalerska p. Wyrwińskiego – wystawa z okazji zjazdu kawalerzystów – Muzeum (Pałac Opatok lub gmach główny), 25 VIII-31 XII,
- * Festiwal Kulturalny „Lato na Starym Mieście” – raz w tygodniu imprezy plenerowe – Centrum Kultury Teatr
- * Warsztaty artystyczne (plastyczne, teatralne, lalkarskie) – Centrum Kultury Teatr
- * Wakacje w bibliotece – cykl zajęć dla młodych czytelników w Dziale dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej oraz filiach bibliotecznych
- * Wystawa malarstwa Miry Albińskiej – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Rajdy rowerowe – MORiW
- * Letnie rozgrywki siatkówki plażowej – MORiW
- * Amatorskie regaty kajakowe – MORiW
- * Pożegnanie Wakacji – impreza plenerowa – Błonia Nadwiślańskie
- * Piłka nożna – I liga – GKS Olimpia, lipiec-listopad
- * Mistrzostwa województwa kujawsko-pomorskiego w skokach przez przeszkody – JKS „Rywal”
- * Niedzielne spacerki z przewodnikiem po Grudziądzu, Koło Przewodników PTTK

Wrzesień

- * XXVII Rajd Kolarski Pamięci Września '39 – Słup, KTK Kalinka, 1 IX
- * Pastele Marka Świąteckiego – wystawa – Klub Akcent, 12 IX
- * XXIV Rajd wielodyscyplinowy Pamięci Września '39 – okolice Grudziądza, WK OSeSeK CSL, 21 IX
- * Złot ogólnopolski XXXVII Jesień Kolarska – Wronie, KTK Kalinka, 27-29 IX
- * Stanisław Sacha Stawiarski. Malarstwo – wystawa – Muzeum (gmach główny), 13 IX-14 X
- * Europejskie Dni Dziedzictwa – Muzeum
- * Inauguracja sezonu teatralnego – Centrum Kultury Teatr
- * Inauguracja Niedzielnych Koncertów w Teatrze – Centrum Kultury Teatr

- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
Przez cały sezon w każdy piątek odbywać się będą koncerty muzyki klubowej.
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * IV Pomorska Gala Światła i Energii – imprezy plenerowe
- * Rozstrzygnięcie ogólnomiejskiego konkursu „Ozdabiamy domy kwiatami” – Klub Akcent. Organizator: Grudziądzkie Towarzystwo Kultury
- * Grudziądzka Jesień Poezji – warsztaty poetyckie – Biblioteka Główna
- * Europejskie Dni Dziedzictwa – spotkanie z przedstawicielem wybranej mniejszości zamieszkującej Grudziądz – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * Jesienne obrazki-gazetowe wydzieranki – zajęcia plastyczne – filia biblioteczna nr 4
- * Szydełko i haft – wystawa prac Ewy Waty i Doroty Gunajew – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Światowy Dzień Umiejętności Czytania – Dzieci czytają dzieciom – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Jesienne klimaty w poezji i fotografii- Janina Tarnawska i Maciej Kosowicz – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Dzień postaci z bajek – spotkanie integracyjne – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Menonici - nasi holenderscy sąsiedzi – prelekcja – filia pedagogiczna
- * Wycieczka autokarowa – MORiW
- * Rajdy rowerowe – MORiW
- * III Marsz nordic walking im. Bronisława Malinowskiego – MORiW
- * IX Spartakiada Osób Niepełnosprawnych i Przyjaciół – Grudziądz, Warsztaty Terapii Zajęciowej
- * Turniej Tenisa Stołowego o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądz – ASTS Olimpia-Unia
- * Międzynarodowe Biegi Uliczne im. Bronisława Malinowskiego – GKS Olimpia
- * Ogólnopolski Turniej Miast Kopernikańskich w boksie – MKS Start
- * Regaty Żeglarskie im. Tadeusza Imbierowicza – Toruński OZZ

- * Mistrzostwa Grudziądzka w Szachach Klasycznych – UKS Rotmistrz, wrzesień-grudzień
- * IX Spartakiada Osób Niepełnosprawnych i Przyjaciół – Grudziądz, Warsztaty Terapii Zajęciowej Strzemięcín, WK OSeSeK CSL

Październik

- * Malarstwo Małgorzata Bogucka&Edward Gałustow – wystawa – Klub Akcent, 10 X
- * IV Spotkania pełne atrakcji – ogólnopolski zlot przewodników PTTK w Grudziądzu, Koło Przewodników PTTK, 11-13 X
- * Uroczyste obchody 25-lecia Koła OSeSeK – Klub CSL, WK OSeSeK CSL, 12 X
- * XXVII Mistrzostwa Centrum Szkolenia Logistyki w Marszach na Orientację – okolice Grupy, WK OSeSeK CSL, 19 X
- * Sigmund Lipinsky. Prezentacja kolejnych darów Donatelli Episcopo-Lipinsky – wystawa – Muzeum (gmach główny), 19 X-3 XII
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze – Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * I kudłate, i łaciate... – zajęcia literackie o zwierzętach z okazji Międzynarodowego Dnia Zwierząt – Dział dla Dzieci i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * Dzień Białej Laski – Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wystawa plastyczna – Pracownia Autorska SMALTA 5 Klary Stolp – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Podróżuję nieznanym szlakiem – cykliczne spotkania z podróżnikami i przewodnikami – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Jesienne spotkania z książką – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wycieczka autokarowa – MORiW

Listopad

- * XXIV Rajd wielodyscyplinowy Odzyskanie Niepodległości 1918 r.
– okolice Grudziądza, WK OSeSeK CSL, 9 XI
- * Koncert z okazji Narodowego Święta Niepodległości – Muzeum, 11 XI
- * III Marsz Nordic Walking z okazji Święta Niepodległości
– okolice Grudziądza, Klub Nordic Walking „Patyczaki”, 11 XI
- * III Rajd Niepodległości – Nicwałd, KTK Kalinka, 11 XI
- * Artyści z Tucholi – wystawa zbiorowa – Klub Akcent, 14 XI
- * VI Jesienne Manewry Ekotona – okolice Grudziądza, Klub Imprez
na Orientację Ekoton, 16 XI
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze – Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Polskie symbole narodowe (na przestrzeni wieków) – ekspozycja
w Bibliotece Głównej
- * Światowy Dzień Pluszowego Misia – zajęcia literackie – Dział dla Dzieci
i Młodzieży Biblioteki Głównej
- * XI integracyjny ogólnomiejski konkurs plastyczny dla szkół podstawo-
wych i szkół specjalnych – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa
Niepełnosprawnych
- * Zaduszki poetyckie – Janusz Kamiński – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek
Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Andrzejkowe wróżby – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa
Niepełnosprawnych
- * Spotkania cykliczne z muzyką poważną – Radosław Kowalski – Ośrodek
Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Wystawa bożonarodzeniowa – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek
Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Powstanie Styczniowe w historii i literaturze – w ramach Roku Powstania
Styczniowego (w Polsce i na Litwie) – prelekcja – filia pedagogiczna
- * Memoriał im. Edmunda Brylińskiego w Podnoszeniu Ciężarów
– MKS Start

- * Otwarte Mistrzostwa Grudziądza Dzieci w Judo o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądza – GKS Olimpia
- * Zawody pływackie „Mali Mistrzowie” – GKP Orka

Grudzień

- * Mikołajki kolarskie – Grudziądz, KTK Kalinka, 7 XII
- * Malarstwo Krzysztofa Kosowskiego – wystawa – Klub Akcent, 12 XII
- * Zakończenie sezonu 2013 – XIX/XXI Rajd pieszy – okolice Grudziądza, WK OSeSeK CSL, 14 XII
- * Gościu, siądź przy mym stole ... – wystawa poświęcona XVIII-wiecznej kulturze jedzenia – Muzeum (gmach główny), 13-31 XII
- * Niedzielne Koncerty w Teatrze – Centrum Kultury Teatr
- * Scena Muzyczna w Klubie Akcent – koncerty
- * Klub Kobiet przy Stowarzyszeniu Miasto Kultury – spotkania
- * Dyskusyjny Klub Filmowy – Centrum Kultury Teatr
- * Jarmark Świętego Mikołaja – impreza plenerowa na Rynku
- * Promocja „Kalendarza Grudziądzkiego 2014”
- * Zajęcia świąteczne w Bibliotece Głównej oraz wybranych filiach bibliotecznych
- * Wystawa fotograficzna Gerarda Szukaya – filia biblioteczna nr 13 i Ośrodek Czytelnictwa Niepełnosprawnych
- * Turniej Pomorski Jiu-Jitsu – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu
- * Turniej Karate o Puchar Prezydenta Miasta Grudziądz – Grudziądzki Klub Shorin-Ryu

Józefa Tadeusza Czosnyki

Hanna Głowacka (Poznań) – linoryt

Ruslan Agirba (Ukraina) – plastikoryt

Enno Osting (Estonia) – drzeworyt

REKLAMY

zawsze środowisko

MELBUD S.A. • ul. Składowa 4, 86-300 Grudziądz • www.melbud.pl
sekretariat@melbud.pl, tel. 56 46-400-94, fax 56 46-403-06

Oferujemy

- realizację obiektów z zakresu budownictwa wodnego, ochrony środowiska, robót inżynieryjnych, ziemnych i melioracyjnych
- techniki bezwykopowe
- projektowanie, wyceny, nadzory, zastępstwa inwestycyjne, rozruchy technologiczne
- wynajem sprzętu
- wyroby betonowe oraz usługi produkcji pomocniczej

ISO 9001
BUREAU VERITAS
Certification

*Budowa elektrowni wodnej
i dostosowanie jazu Oława
dla potrzeb energetycznych*

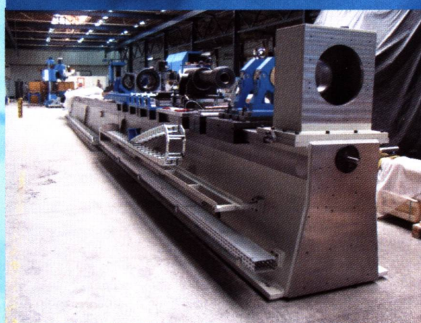
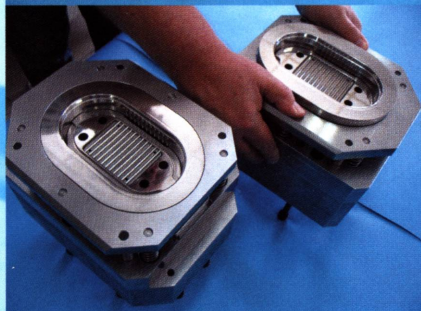
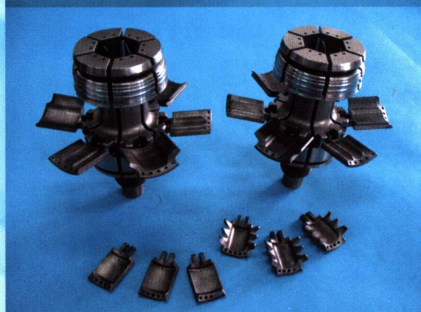
Korporacja Przemysłowa

FORMIT

Sp. z o.o.

Zakres certyfikacji:
PRODUKCJA CZĘŚCI MASZYN
I CZĘŚCI DLA PRZEMYSŁU
ENERGETYCZNEGO I SAMOCHODOWEGO,
WYKONANIE FORM WTRYSKOWYCH,
TŁOCZNIKÓW, WYKROJNIKÓW,
PRZYRZĄDÓW DO OBRÓBK
SKRAWANIEM,
PRZYRZĄDÓW MONTAŻOWYCH,
SPAWALNICZYCH
ORAZ PROTOTYPÓW MASZYN I URZĄDZEŃ

ul. Waryńskiego 85, 86-300 Grudziądz
tel. 00 48 56 64 401 30, 56 64 301 70, fax 00 48 56 46 295 68
e-mail: formit@formit.com.pl, www.formit.com.pl

WYKONUJEMY:

- montaż, regulację i legalizację wodomierzy
- układanie przyłączy i sieci wod-kan
- inspekcję TV sieci sanitarnej i deszczowej
- asfaltowanie nawierzchni recyklerem
- czyszczenie sieci sanitarnej
- dezynfekcję wewnętrznej instalacji
- wykonywanie projektów przyłączy wod-kan

Akredytowane Laboratorium wody i ścieków
proponuje po atrakcyjnych cenach następujące usługi:

- pobór próbek do badania
- badanie mikrobiologiczne wody
- badania wody na obecność:
 - *bakterii rodzaju Legionella
 - *Pseudomonas aeruginosa
- badania fizyko-chemiczne wody,
ścieków, gleby, osadów ściekowych
- badania w zakresie monitoringu jakości wody
- testy zgodności odpadów

Składowisko odpadów w Zakurzewie

Do zakładu przyjmuje się odpady pochodzące z gospodarstw domowych, instytucji, urzędów, lokali handlowo-usługowych itp. z terenu miasta Grudziądza oraz gmin Grudziądz, Rogóźno, Gruta. Prowadzimy również usługi wywozu odpadów z terenu miasta, posiadamy nowoczesny sprzęt oraz własne pojemniki na odpady

ISO 9001:2008

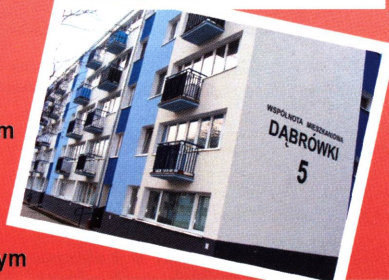
ISO 14001:2004

AB 580
LABORATORIUM
CENTRALNE

SA 8000

- Administracja budynków
- Zarządzanie nieruchomościami
- Sprzedaż mieszkań
- Wynajem mieszkań
- Wynajem lokali użytkowych
- Najem boksów na Pasażu Handlowym
- Zarządzanie obiektami sportowymi
- Prowadzenie targowisk
- Zarządzanie Cmentarzem Komunalnym

Miejskie Przedsiębiorstwo
Gospodarki Nieruchomościami Sp. z o.o.

ul. Mickiewicza 23
86-300 Grudziądz

TEL. 56 45 120 20
FAX 56 45 120 40

E-mail: mpgn@mpgn.pl
www.mpgn.pl

Lokata dopłata

za dopłatę godziwa zapłata

- przeznaczona dla osób fizycznych
- okres umowy: 3, 6 lub 12 miesięcy
- minimalna kwota pierwszej wpłaty – 100 zł
- minimalna kwota wpłaty uzupełniającej – 50 zł
- atrakcyjne oprocentowanie uzależnione od okresu umownego
- lokata odnawialna automatycznie
- możliwość dokonywania dopłat w trakcie trwania lokaty w dowolnym momencie

Powiślański
Bank Spółdzielczy

w Kwidzynie

 Grupa BPS

Własna chata

kredyt mieszkaniowy

... najważniejsze są fundamenty

- kredyt może być wykorzystany na:
 - zakup działki budowlanej
 - zakup lub remont mieszkania, domu jednorodzinnego
 - spłatę zadłużenia z tytułu innego kredytu mieszkaniowego
 - budowa, dokończenie budowy, rozbudowa, przebudowa, wykończenie mieszkania lub domu jednorodzinnego
 - nabycie własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego
- długi okres kredytowania do 30 lat
- kredytujemy do 90% wartości rynkowej nieruchomości

oferujemy również:

Konto osobiste
i firmowe

- karty płatnicze i kredytowe VISA
- lokaty krótko i długoterminowe
- indywidualne podejście do klienta
- szybka obsługa oraz prosta procedura

Bankowość
elektroniczna

- home banking
- internet banking
- sms banking
- bankofon

Kredyty
niskooprocentowane

- kredyty dla osób fizycznych
- kredyty dla małych i średnich firm
- kredyt odnawialny w rachunku
- kredyty inwestycyjne
- kredyty pomostowe

Powiślański Bank Spółdzielczy w Kwidzynie to jeden z największych i pod wieloma względami najlepszych banków spółdzielczych w kraju. To nowoczesna instytucja finansowa z lokalnym, polskim kapitałem, doświadczona w kompleksowej obsłudze małych i średnich firm, agrobiznesu, samorządów oraz klientów indywidualnych.

ADRES FILII W GRUDZIĄDZU

ul. Włodka 1/Chetmińska 7

czynne od poniedziałku do piątku między 9.00 a 17.00

tel./fax +48 56 462 29 73

grudziazd@powislanski.pl

Centrala:

Powiślański Bank Spółdzielczy w Kwidzynie
tel. +48 55 279 36 03, +48 55 279 39 56

fax +48 55 279 49 38

bank@powislanski.pl

www.powislanski.pl

JEŻELI MASZ POMYSŁ NA WŁASNĄ FIRME, ZAPRASZAMY!

Grudziądzki Inkubator Przedsiębiorczości ma pomóc kreatywnym i ambitnym ludziom w założeniu własnej firmy przy minimalnych nakładach finansowych.

Już w 2013 roku oferować będziemy:

- w pełni wyposażone powierzchnie biurowe,
- powierzchnie pracowni,
- sale szkoleniowe i konferencyjne,
- wsparcie merytoryczne dla nowopowstałych firm,
- szkolenia,
- Wirtualne Biuro.

Na terenie kompleksu przemysłowego przy ul. Waryńskiego (byłe GZPG-um Stomil) przygotowany zostanie trzykondygnacyjny budynek o łącznej powierzchni 1500 m².

Grudziądzki Park Przemysłowy buduje Inkubator dzięki współfinansowaniu z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

więcej na:
www.gpp.grudziadz.pl

STACJA PALIW

ul. Składowa 21

tel. 45-04-233

ZAPRASZAMY

PONIEDZIAŁEK - PIĄTEK 06:00 - 20:00

SOBOTA: 08:00 - 15:00

NIEDZIELA I ŚWIĘTA: NICZYNNA

*Dla firm możliwość tankowania
całodobowo - zapytaj o szczegóły na stacji*

Dla firm rabaty !!!

Przyjedź do nas

Sami tankujemy, więc zatankuj i Ty

OKRĘGOWA STACJA KONTROLI POJAZDÓW

ul. Składowa 21

tel. 45-04-231

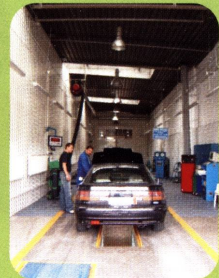
CZYNNA:

PONIEDZIAŁEK - PIĄTEK 06:30 - 21:30

SOBOTA: 08:00 - 12:00

NIEDZIELA I ŚWIĘTA: NICZYNNA

**URZĘDOWE BADANIA TECHNICZNE
WSZYSTKICH POJAZDÓW
I TYPÓW POJAZDÓW
W PEŁNYM ZAKRESIE**

SONNENFELD

PRZEDSIĘBIORSTWO WIELOBRANŻOWE

GRUDZIĄDZ
UL. GRANICZNA 35

PROFESJONALNE WYBURZENIA ROZBIÓRKI

KOMPLEKSOWE ZAGOSPODAROWANIE ODPADÓW

- **UTYLIZACJA AZBESTU - Z ODBIOREM**
- **SPRZEDAŻ KRUSZYW BUDOWLANYCH**
- **WYNAJEM SPRZĘTU BUDOWLANEGO**
- **WYKOPY I WYMIANA GRUNTU**
- **USŁUGI KONTENEROWE**
- **TRANSPORT CIĘŻKI DO 60 TON**
- **SKUP ZŁOMU METALI**

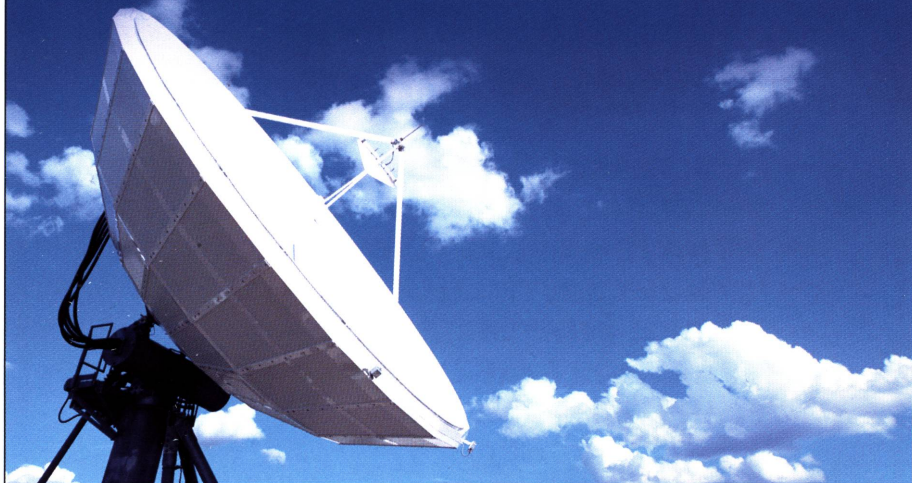
tel. 56 / 46 48 174, fax. 56 / 46 49 350
www.sonnenfeld.pl e-mail: sonnenfeld@wp.pl

Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe
Rok założenia 1995

Usługi telekomunikacyjne

- projektowanie, wykonawstwo, konserwacja wszelkich instalacji telewizyjnych
- szerokopasmowy dostęp do internetu
- sieci optotelekomunikacyjne

ul. Chełmińska 68, 86-300 Grudziądz, tel. 56 46-582-71
www.horyzont24.pl

TVK SM

TELEWIZJA

INTERNET

TELEFON

Lokalnie łączymy globalnie!

*Telewizja Kablowa
Spółdzielni Mieszkaniowej w Grudziądzu*

*ul. Piotra Skargi 1
86-300 Grudziądz*

tel. 56 66 32 040

www.tvsm.pl

ISO 9001 : 2008

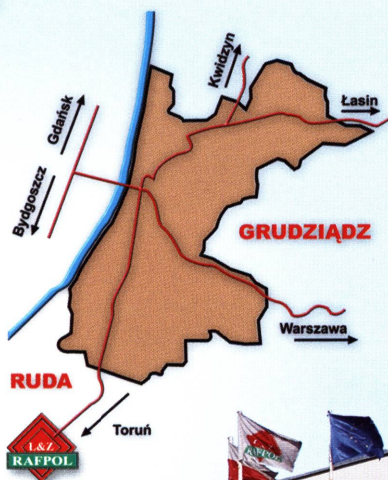
RAFPOL

OPAKOWANIA FOLIOWE
Lucyna i Zbigniew Rafińscy

Zakład Produkcyjny Ruda 7 k / Grudziądz
ul. M. Konopnickiej 13, 86-300 Grudziądz,
tel. 56 45-08-100, fax 56 45-08-109
www.rafpol-folie.com.pl,
e-mail: sekretariat@rafpol-folie.com.pl

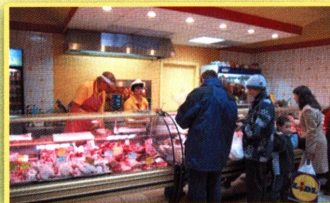
Asortyment firmy:

- Rękawy, półrękawy i taśmy folii
- Folie termokurczliwe
- Opakowania dla przemysłu chłodniczego
- Opakowania dla przemysłu mięsnego i tłuszczowego
- Worki, półrękawy i rękawy opakowaniowe dla przemysłu meblowego
- Wyroby z folii dla firm poligraficznych
- Folia stretch
- Folie modyfikowane
- Folie ogrodnicze i rolnicze
- Folie budowlane

DELIKATESY MIĘSNE

ul. Włodka 16B
pn-sob 9.00-20.00, nd 10.00-16.00

ul. Mickiewicza 20
pn-pt 8.00-18.00, sob 8.00-14.00

ul. Solna 1
9.00-16.00, wt-pt 8.00-17.00
sob 8.00-13.00

ul. Chełmińska 68
pn-pt 7.30-18.00, sob 7.00-14.00

ul. Groblowa 3
pn-pt 8.00-17.00, sob 8.00-14.00

SKLEPY MIĘSNE
Dukat

Sklepy
zaopatruje
hurtownia

ul. Waryńskiego 65
tel. 56 45 04 700
ul. Łyskowskiego 37
tel. 56 46 132 16

Sprawdź nas!

- **Sprzedajemy energooszczędne domy w cenie mieszkań**
- **Budujemy na gruntach własnych lub inwestora**
- **Trwałe i ekologiczne materiały**
- **Atrakcyjna oferta**

 www.dsn.com.pl

DSN Sp. z o.o. Ul. Waryńskiego 65, 86-300 Grudziądz, tel. 605 516 488
e-mail: k.kaluzna@dsn.com.pl, www.dsn.com.pl

WYTWÓRNIA OCTU I MAJONEZU „OCETIX” SP. Z O.O.

POLECAMY

- OCET BUTELKOWANY 10%

- OCET LUZEM

- MUSZTARDY

- MAJONEZ

- SOSY

86-300 GRUDZIĄDZ, UL. FOCHA 5/7

TEL./FAX 56 46 227 58, 56 46 242 85

e-mail: sekretariat@ocetix.com.pl, marketing@ocetix.com.pl

GRUDZIĄDZKA SPÓŁDZIELNIA MLECZARSKA

86-300 Grudziądz, ul. Rapackiego 12/14
tel./fax 56 461 36 54, tel. 56 461 36 59, 461 36 60

Polecamy

- mleko spożywcze 2% i 3,2%
- serki homogenizowane
 - twarogi
- śmietanę i śmietankę
 - maślankę
 - masło
- sery topione
- sery dojrzewające

- *Midi Gouda, Tylżycki, Morski, Piastowski*

Apteka
Salon sprzętu medycznego i rehabilitacyjnego
Salon optyczny
Laboratorium
Audiofon aparaty słuchowe
Bezpłatne badanie słuchu
Badania kierowców

Prywatne gabinety specjalistyczne

chirurgiczny
chorób naczyń
chorób płuc
dermatologiczny
fizjoterapii i masażu
kardiologiczny
chirurgii dziecięcej

laryngologiczny
logopedyczny
neurologiczny
neurochirurgiczny
okulistyczny
onkologiczny
psychologiczny

ortopedyczny
psychiatryczny
reumatologiczny
stomatologiczny
wad postawy
rehabilitacji medycznej

Poradnie specjalistyczne

NFZ

chirurgiczna
dermatologiczna
laryngologiczna
wad postawy

neurologiczna
okulistyczna
logopedyczna

stomatologiczna
urologiczna
laryngologii dziecięcej

cosmoapteka

Apteka czynna:
pn.-sob. 9:00 - 21:00
nd. 10:00 - 20:00

Centrum Handlowe ALFA
tel. 56 643 11 47
apteka@cosmoapteka.pl
www.cosmoapteka.pl

Przedsiębiorstwo Podmiotu Leczniczego Spółki z o.o. OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych

**W OŚRODKU
ZNAJDUJE SIĘ
RÓWNIEŻ
TOSTERIA
BRUNCH,
KTÓRA POLECA:**

- TOSTY HISZPAŃSKIE z sałatką
- CODZIENNE INNA ZUPA/KREM
- SAŁATKI
- ŚWIEŻO WYCISKANE SOKI ze świeżych owoców
- AROMATYCZNE, ŚWIEŻO MIELONE KAWY
- GORĄCE NAPOJE
- PYSZNE CIASTA
- NALEŚNIKI FRANCUSKIE z bitą śmietaną i owocami
- DESERY LODOWE
- LODY
- PRAWDZIWA BITA ŚMIETANĘ Z OWOCAMI

OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych prowadzi kompleksową i intensywną rehabilitację niemowląt, dzieci oraz dorosłych. Ośrodek specjalizuje się w rehabilitacji pacjentów:

- z wadami wrodzonymi i nabytymi
- ze schorzeniami narządu ruchu
- po wypadkach, urazach i operacjach układu kostno-stawowego
- z zaburzeniami wieku rozwojowego.

Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych udziela świadczeń w ramach oddziału całodobowego, dziennego oraz wczesniej interwencji.

W rehabilitacji pacjentów wykorzystujemy m.in. takie metody jak TheraSuit, PNF, NDT-Bobath, Vojta, Terapia Master.

Ul. Moniuszki 13a,
Grudziądz
Telefon
695 091 999 / 601 085 716
www.tosteriabrunch.wordpress.com

PPL Spółki z o.o.
OPUS II Ośrodek Rehabilitacji Dzieci i Dorosłych

Ul. Moniuszki 13a 86-300 Grudziądz

Tel/fax: 56 64 322 81 / 603 963 593

e-mail: ordst@wp.pl

www.OPUSII.wordpress.com

Sala Bankietowa

„Pod Solankami”

Stołówka Regionalnego Szpitala Specjalistycznego im. dr. Władysława Biegańskiego
ul. Rydygiera 15/17 (nowy kompleks szpitalny), tel. 56 45 00 830, 56 45 00 831

do dyspozycji gości

- DUŻA SALA

- DOSKONAŁA KUCHNIA

Posiadamy Certyfikat ISO 22000:2006 z systemu zarządzania bezpieczeństwem żywności

CENRUM STOMATOLOGICZNE CHRIST-DENT

tel. 56 642 66 62

ul. Piłsudskiego 52

WYNAJEM

RENT A CAR

SAMOCHODÓW OSOBOWYCH

"CARS"

Dieter Christ

Zapraszamy

Pon. - Pt. 8.00 - 18.00

Soboty 8.00 - 14.00

tel. 604 120 972

Grudziądz ul. Piłsudskiego 52

Grudziądzkie

PORĘCZENIA KREDYTOWE

Przedsiębiorco!

- prowadzisz działalność gospodarczą na terenie woj. kujawsko-pomorskiego
- posiadasz zdolność kredytową
- nie posiadasz odpowiedniego zabezpieczenia kredytu/pożyczki

Skorzystaj z oferty GPK sp. z o.o.

- kwota poręczenia: 7.000 – 350.000 zł;
- okres poręczenia do 60 miesięcy;
- maksymalna wartość poręczenia do 70% kapitału kredytu/pożyczki;
- poręczenie obejmuje kredyty lub pożyczki inwestycyjne, inwestycyjno-obrotowe;
- niskie prowizje z tytułu udzielonych poręczeń.

Grudziądzkie Poręczenia Kredytowe Sp. z o.o. realizuje projekt „Wspieranie rozwoju sektora MMŚP oraz osób rozpoczynających działalność gospodarczą poprzez zabezpieczenie finansowania dłużnego w ramach Inicjatywy JEREMIE”

Grudziądzkie Poręczenia Kredytowe Sp. z o.o.
ul. Sienkiewicza 22, 86-300 Grudziądz,
tel./fax: 56 / 46-12-377, e-mail: gpk@pksp.pl
www.gpk.grudziadz.pl

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

Grudziądzkie
PORĘCZENIA KREDYTOWE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Mój region w Europie

Projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013 oraz ze środków budżetu państwa.

We make the sky safer for you

Wojskowe Zakłady Uzbrojenia S.A.
86-300 Grudziądz, ul. Parkowa 42
tel.: 56 6446200
fax: 56 4623783
e-mail: wzu@wzu.pl
www.wzu.pl

GRUDZIĄDZKIE TOWARZYSTWO BUDOWNICTWA SPOŁECZNEGO
Sp. z o.o.

Oferujemy na wynajem
mieszkania 1-, 2- i 3-pokojowe o podwyższonym standardzie w budynkach
przy ul. Stachury i Milczewskiego-Bruno (Nowe Tarpno)
oraz w planowanych do wybudowania w 2013 r. budynkach przy ul. Waryńskiego

Szczegółowe informacje w biurze GTBS Sp. z o.o., ul. Mickiewicza 23, tel. 56 64 270 22

YAMAHA

SZKOŁA MUZYCZNA

BAWMY SIĘ MUZYKĄ
YAMAHA

ul. Focha 19 - Teatr, tel. 56 465-93-40

www.yamahaszkola.pl

PARKOWY DOM WESELNY

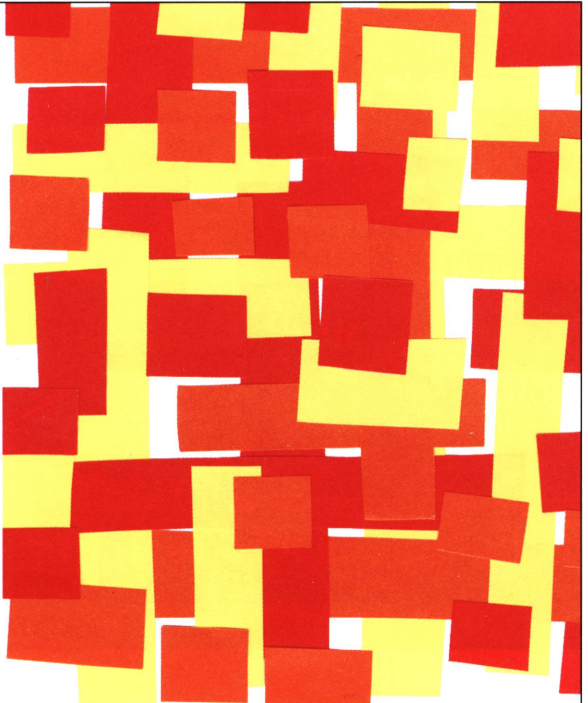
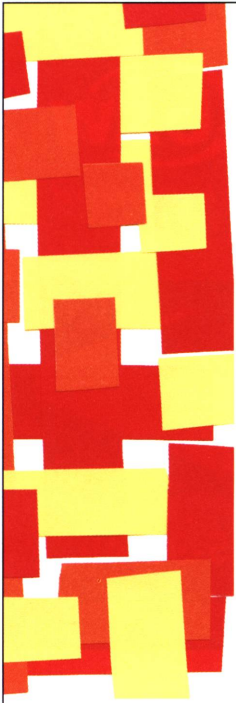
Leśniczówka

ŚNIADANIA - OBIADY - KOLACJE

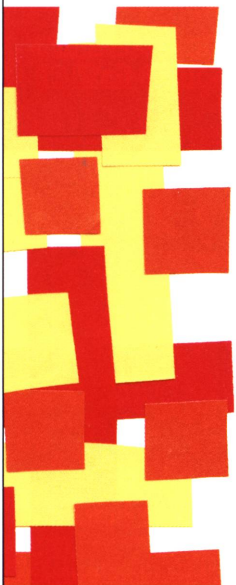
**czynne codziennie
od godz. 10.00 do 21.00**

Organizujemy uroczystości i przyjęcia okolicznościowe, zabawy taneczne

Grudziądz, ul. Wigury 1 (park Miejski), tel. 56 46 287 44, lesniczowkagrudziadz@interia.pl

studio reklamy

maciej@grudziadz.com | tel. 601 23 69 22

DRUKARNIA

KSIEŻY WERBISTÓW

Górna Grupa, ul. Klasztorna 4, 86-134 Dragacz
tel. +48 52 3306377, fax: +48 52 3306378

www.drukarnia-svd.com.pl

NOTATKI

BIBLIOTEKA MIEJSKA
im. W. Kułerskiego w Grudziądzu

94/438	Kalendarz
Grudziądz	Grudziądzki
Czyt. Nauk.	2013
	214.622

ISBN 978-83-910048-4-5